

Kun elämästä puuttuu tekstitys-
luku- ja kirjoitustaidottomana muukalaisena Suomessa

Alexei Radakov- The Illiterate, 1920

REIJONEN JASMINE
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Sosiaalityön pro gradu- tutkielma
Huhtikuu 2006

Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

REIJONEN, JASMINE: Kun elämästä puuttuu tekstitys -luku -ja kirjoitustaidottomana muukalaisena Suomessa

Pro gradu- tutkielma, 76s., 2 liites.

Sosiaalityö

Huhtikuu 2006

Tässä pro gradu- tutkielmassa tarkastellaan luku- ja kirjoitustaidottomien maahanmuuttajien arkea Suomessa, sekä heidän antamia merkityksiä luku- ja kirjoitustaidottomuudelle. Tarkastelun kohteena ovat myös lähtömaan elinolosuhteet ja niiden vaikutus luku- ja kirjoitustaidottomuuden merkityksellistämiseen Suomessa. Yhteiskunnallinen kotouttamiskeskustelu toimii tämän tutkielman taustana.

Pro gradu- tutkielma toteutettiin laadullisena tutkimuksena, jonka empiirinen osio koostuu teemahaastatteluina kerätystä haastatteluaineistosta. Haastateltavia oli kuusi ja he olivat eri-ikäisiä luku- ja kirjoitustaidottomia pakolaistaustaisia maahanmuuttajia. Haastatteluaineiston analyysinä toimii teemoittelu ja merkitystenantojen tarkastelu.

Tutkielma noudatti aineistolähtöisen tutkimuksen kaavaa ja teoreettinen viitekehys muodostui vasta tutkimuksen edetessä. Lopulliseksi viitekehykseksi muodostuivat muukalaisuuden teoriat, joita keskustelutetaan haastatteluaineiston kanssa. Haastatteluaineistoa peilataan kotouttamiskeskusteluun, joka on yksi tutkielman teemoista, vaikka tämän osan merkitys tutkielman edetessä väheni. Olennaiseksi teemaksi sitä vastoin nousi yksinäisyys/ muukalaisuus- teema. Kielitaidottomille yksin jääminen saattaa merkitä kielitaidottomaksi jäämistä. Ilman kontakteja suomalaisen valtaväestöön, uutta kieltä on mahdoton oppia puhumaan, saati sitten kirjoittamaan.

Merkityksellistä oli myös todeta, että luku- ja kirjoitustaidottomuus on monesti viranomaisverkostolle raskaampi taakka kuin luku- ja kirjoitustaidottomalle itselle. Pakolaisena maahan tullessa on monia traumoja takanaan eikä luku- ja kirjoitustaidottomuus tästä syystä näyttäydy vaikeimpana ongelmana. Luku- ja kirjoitustaidottomuuteen suhtaudutaan käytännöllisyyksistä käsin ja tästä syystä luku- ja kirjoitustaidottomuuden tuottamia vaikeuksia ratkaistaan arjessa hyvin käytännöllisin ratkaisukeinoin. Haastateltavia mietityttävät enemmän esimerkiksi kotimaahan jääneet perheenjäsenet ja yksin jääminen.

Tutkielman tarkoitus on tuoda sellaisen erityismaahanmuuttajaryhmän ääni kuuluville, jota ei ole aikaisemmin Suomessa kuultu. Tietoyhteiskunnissa ei haluta puhua luku- ja kirjoitustaidottomuudesta, koska huomattavasti tutumpi keskustelun aihe on esimerkiksi medialukutaidon kehittäminen. Meidän on vaikea tavoittaa luku- ja kirjoitustaidottoman maahanmuuttajan maailmaa.

Avainsanat: Luku- ja kirjoitustaidottomuus, maahanmuuttajat, muukalaisuus, kotouttaminen

Sisällysluettelo:

1. Johdanto	5
2. Keskeisiä käsitteitä ja teorioita.....	8
2.1 Maahanmuuttaja	8
2.2 Monikulttuurisuus ja integraatio	11
2.3 Akkulturaatio ja muukalainen.....	13
3. Lähestymistapoja luku- ja kirjoitustaidottomuuteen	16
3.1 Unescon määritelmä	16
3.2 Kontekstuaalisuus.....	16
3.3 Oppimisprosessi kohti tietoisuutta	17
3.4 Luku- ja kirjoitustaidottomuuden tasot	18
3.5 Suomen tilanne.....	19
3.6 Luku- ja kirjoitustaidottomuutta selittäviä tekijöitä	20
4. Suomen maahanmuuttopolitiikasta.....	22
4.1 Maahanmuuttopolitiikan vaiheet.....	22
4.2 Kuntien kotouttamistyö	25
4.3 Kotoutumissuunnitelma.....	26
5. Tutkimuksen lähtökohdat.....	27
5.1 Maahanmuuttajatutkimuksen erityispiirteitä ja aikaisempaa tutkimusta	27
5.2 Maahanmuuttajatutkimuksen eettisiä kysymyksiä.....	29
5.3 Haastatteluaineiston keruu.....	30
5.4 Tutkimuskysymys ja aineiston analyysi	32
5.5 Haastateltavat	34
6. Luku- ja kirjoitustaidottomana Suomessa	35
6.1 Elämä kotimaassa, pakolaisuus	35
6.2 Suomeen tulo ja elämä Suomessa	37
6.3 Kielen ja luku- ja kirjoitustaidottomuuden merkitykset.....	47
6.4 Oppimisen esteet	53
6.5 Selviytymiskeinot.....	55
6.6 ”MIKÄ KOTOUTTAMISLAKI?” – kotouttamisesta ja kotoutumisesta.....	61
7. Yhteenvetoa.....	65
8. Lopuksi	69
Lähteet:.....	72

Liitteet: Haastattelurunko

Kummallista

(kirj. Amran Mohamed Ahmed,
Suom. Kyösti Parviainen)

Koen itseni kovin uupuneeksi, väsyneeksi
hyönteistä heikommaksi

Kuin sokea kuljeksin
haparoiden arvaamatta
olenko kallion kielekkeellä vai vuoren katveessa

Kaikista mantereista en keksi,
mitä niistä kenkäni koskettavat

Kohtaamani kauhut ja luotien räjähdykset
kohoavat vieläkin savuna korvistani

Lounasaikaan saavuin
tuntemattoman maan
kolkkaan.

Minut vastaanotettiin kuningattaren tavoin
hymyn kaunistamin kasvoin
Sain huoneen, rauhaisan ja kodikkaan

Sydämen lämmöllä ja hyvyydellä
minua käteltiin ja kestettiin

Hetkeksi kuormani kaikkosi,
huoleni haihtui
kotvaksi katosi kiireiseen
kunnes äkkiä havahduin katsomaan:

Metsien maa kolkkona viidakkona
järvi mustanpuhuvana
katkaisi kulkuni

Sää kylmeni. Kuivuneiden lehtien kanssa
karisi kauneus puista.
Käsittämätöntä!
Kuuroittain tarkoitukseton
sade kuohusi yli maan
Katkeamattomana virtana!

Tunsin kasvuni, kuin kukka
kuihduin, kutistuin.

Itkien ikävöin kotimaatani
sen auringonvaloa kaipasin

Kummeksuin kun päivän kesto muuttui
Miksi kaikki täällä kääntyi katolleen?

Missä kalliit kamelit,
mustapäiset karitsat
pulskat karjaeläimet?

Missä arvokkaat villieläimet,
kauniit karitsaeläimet
kopeat kamelikurjet, karjuvat
eläinten kuninkaat?

Missä Itä-Afrikan kujertavat kyyhkysset
kotipihoilla laulavat linnut
kaikenlaiset koukkukyntiset kotkat?

Missä kaikki kotitekoiset kalut
euforiapuinen haan-astia
josta kauhottiin kylmää maitoa?

Missä Somalian kansa?
Onko kohtalosi kulkea ikuisesti pakolaisena
kerjäläisen kampeissa?

Ovatko he kauhuissaan,
aitansa rikkonut
kaikkialle kulkeutuva ja
puoliksi hautoihin kadonnut kansa?

1. Johdanto

Kerrot, että ruoho leikataan aina naapureilta, muttei koskaan sinulta. Miksi? Kysyt, onko sinussa jotain vikaa, kun sait yhden vuoden passin ja ystäväsi sai kymmenen. Kysyt, miksi Kela ei ota huomioon ahdinkoasi vaan antaa aina liian vähän rahaa. Ihmettelet, miksi poliisi ei vaadi selitystä yhteisösi jäseniltä sopimattomaan käytökseen. Et ymmärrä, miksi 2-vuotias ei voi Suomessa lähteä yksin ulos, tai mikseivät viranomaiset jouta päätöksenteossa. Miksi lääkäri ei ota enää vastaan varttitunnin myöhästymisen jälkeen? Et ymmärrä, miksi sinulta penätään pino papereita, menit minne tahansa, papereita, jotka näyttävät kaikki samalta.

Sanot, että olet sokea tässä yhteiskunnassa.

Kiinnostuin luku- ja kirjoitustaidottomien kotoutumiseen liittyvästä problematiikasta maahanmuuttajasosiaalityöntekijän viransijaisuudessa sosiaalitoimistossa. Pienessä kaupungissa, jossa työskentelin, kaikki maahanmuuttajien ongelmat tuotiin eri viranomaistahoilta maahanmuuttajasosiaalityöntekijän hoidettavaksi, oli kyse sitten Kelan etuuksien hakemisesta, oleskelulupahakemusten täyttamisestä, rokotuksien antamisesta, tulkkien hankkimisesta, uskonnon harjoittamisesta, asunnon kunnossapidamisestä, veroilmoituksen täyttamisestä jne. Näin ollen vajaan vuoden sijaisuuteni aikana sain melko hyvän kuvan siitä, kuinka moneen asiaan luku- ja kirjoitustaidottomuus vaikuttaa. Tai ainakin luulin niin. Todellisuudessa sain kuvan vain siitä, kuinka luku- ja kirjoitustaidottomat maahanmuuttajat vaikuttavat eri viranomaisten työhön.

Kiinnostavaa mielestäni on se valtava kontrasti, joka kulttuuriemme välillä on ilman luku- ja kirjoitustaidottomuuttakin. Haastateltavieni kulttuurit edustavat yhteisöllisiä kulttuureja, joissa kirjoitetulla tekstillä ei ole vastaavaa painoarvoa kuin meillä, jotka podemme jatkuvaa informaatioähkä samalla, kun maailmankuvamme on hyvin individualistinen. Kulttuurien joutumista törmäyskurssille on vaikea estää. Toisaalta yhteisöllisten kulttuurien edustajille yhteisöistä on suurta apua kotoutumisessa, sillä yhteisö pitää huolen, että koko yhteisö tietää saman minkä itekin tietää. Viranomaisten kanssa asioidessa voi olla mukana yhteisön jäsen, joka on ollut pidempään Suomessa ja tietää miten asiat hoidetaan. Suomalaisen kulttuurin koodeja omaksunut

yhteisön jäsen toimii silminä ja korvina luku- ja kirjoitustaidottomalle. Yksilölle ongelmia tulee vasta, kun yhteisön tukea ei ole. Ja aina sitä ei ole.

Tarkoitukseni oli perehtyä pro gradu- tutkielmassani yhtäältä luku- ja kirjoitustaidottomien maahanmuuttajien kotouttamiseen hallinnollisten tekstien kautta ja toisaalta luku- ja kirjoitustaidottomien maahanmuuttajien kotoutumiskokemuksiin haastattelujen avulla. Sain kuitenkin pian todeta, että nämä kaksi teemaa eivät kohtaa millään tasolla. Olen lukenut suuret määrät lakitekstejä, eri kaupunkien kotoutusohjelmia ja muita kotouttamiseen liittyviä suunnitelmia ja raportteja. Luku- ja kirjoitustaidottomat esiintyvät näissä teksteissä vain sivuhuomautuksena ryhmästä, jota ei voi käytännössä kotouttaa. Kotouttaminen kun on näissä kaikissa teksteissä luettava synonyymina työllistämiselle. Haastatteluaineiston analyysiin päästyäni huomasin, ettei kotoutumisohjelmilla ja -suunnitelmilla ole myöskään luku- ja kirjoitustaidottomien arjessa minkäänlaista roolia. Koska suunnitelmien ja ihmisten kohtaamattomuus oli niin absoluuttista, valitsin luku- ja kirjoitustaidottomien ihmisten äänet. Jätin kaikki lukemani tekstit ja keskityin haastatteluaineistoon. Tekstit ovat kuitenkin osa sitä yhteiskunnallista kontekstia, jossa luku- ja kirjoitustaidottomat maahanmuuttajat elävät, ja näin ollen esittelen ne tutkimukseni taustana. Haastatteluaineistolle esitän kysymyksen: minkälaisia merkityksiä haastateltavat liittävät luku- ja kirjoitustaidottomuuteen ja minkälaisia kokemuksia luku- ja kirjoitustaidottomilla on Suomesta eletystä arjesta. Taustakysymyksenä oli alkuperäinen kysymykseni siitä, kuinka luku- ja kirjoitustaidottomia kotoutetaan ja kuinka he itse kokevat kotoutuvansa. Halusin myös tietää, minkälaisista elinoloista luku- ja kirjoitustaidottomat tulevat.

Oma näkökulmani on ensisijaisesti sosiaalityön näkökulma, sillä olen ollut sosiaalityöntekijän roolissa tehdessäni havaintoja luku- ja kirjoitustaidottomien kotoutumisesta ja siinä roolissa tein osan haastatteluistakin. Tämä voi tietenkin hankaloittaa tutkijan objektiivista roolia, mutta pyrin ottamaan tämän huomioon. Toisaalta omaan taustaani liittyy pitkän ajan kokemus maahanmuuttajien kanssa toimimisesta myös ilman viranomaisroolia, mikä varmasti laajentaa näkökulmaani aiheeseen. Olin lapsi, kun ensimmäiset suuret pakolaisvirrat tulivat Suomeen. Kunnassani oli vastaanottokeskus, jossa heihin tutustuin. Äiti teki vapaaehtoistyötä, ja itse vietin päivät erimaalaisten lasten perheissä. Yhtenä päivänä olin somalialaisessa perheessä, toisena kurdiperheessä ja kolmantena albaaniperheessä. Kasvoin heidän kanssaan, eivätkä ystävyysuhteet ole katkenneet. Lapsuuteni pakolaislasten parissa kantoi hedelmää ja jatkui aikuisiällä erilaisten maahanmuuttajien parissa tehtävien vapaaehtoistöiden ja työtehtävien muodossa, sekä

osallistumisena erilaisiin kansainvälisiin tapahtumiin, matkoihin jne. Näin ollen uskon, että kulttuurinen ymmärrykseni on syvempää kuin pelkkä viranomaistyön kautta tullut tuntemus.

Aiheesta ei ole kovinkaan paljon yhteiskuntatieteiden näkökulmasta tehtyjä tutkimuksia tai muuta kirjallisuutta, vaan useimmiten luku- ja kirjoitustaidottomuutta on käsitelty kasvatustieteiden tai kielitieteiden näkökulmasta. Mielestäni luku- ja kirjoitustaidottomuus on kuitenkin ennen kaikkea sosiaalinen kysymys. Syrjäytymiskehityksen riski luku- ja kirjoitustaidottomilla maahanmuuttajilla on hyvin suuri, ellei heitä tueta riittävästi.

Ajankohtainen asia on varsinkin nyt, kun uusi kotoutumislaki astui voimaan 2.1.2006. Uudessa laissa on yritetty ottaa huomioon paremmin erilaiset kotoutujat. Aikaisempi kotoutumislaki ”survoi” kaikki maahanmuuttajat saman ”kotoutumisputken” läpi, jonka tavoitteena oli sujuvan suomen kielen oppiminen ja työllistyminen, vaikkei se kaikille olisikaan yhtä realistinen tavoite. Laissa on kyllä periaatteessa pyritty velvoittamaan eri yhteiskuntaelämän tahot kotouttamistyöhön, mutta sen toteuttaminen käytännössä ei näytä vielä onnistuvan. Varsinkin luku- ja kirjoitustaidottomat on jätetty vähälle huomiolle suunnitelmissa ja laeissa.

Luku- ja kirjoitustaidottomien maahanmuuttajien kohtalo on muutenkin ajankohtainen nyt, kun suuret ikäluokat pohjoismaissa ovat jäämässä eläkkeelle, ja työvoimapulan uhka on todellinen. Julkisuudessa puhutaan siitä, kuka saa muuttaa maahan ja kenestä on hyötyä työmarkkinoilla. Tämä keskustelu on johtanut esimerkiksi Tanskassa integraatio- ja kehitysyhteistyöministeri Bertel Haarderin johdolla mm. siihen, että pohditaan vakavasti, otetaanko luku- ja kirjoitustaidottomia maahanmuuttajia enää maahan, koska heillä ei ole lainkaan ”integration potentialia”. Maahan otettaisiin vain pakolaisia, jotka ovat koulutettuja, luku- ja kirjoitustaitoisia ja useaa kieltä osaavia (The Copenhagen Post). Suomessa keskustelu on siirtynyt viimeaikoina samansuuntaiseksi. Keskustelu on sinetöity työperusteista maahanmuuttoa korostavassa hallituksen maahanmuuttopoliittisessa ohjelmassa. Myös kansalle tehdyt kyselyt osoittavat, että Suomessa ajatellaan samalla tavalla kuin Tanskassa; vain hyvin koulutetut, ammattitaitoiset maahanmuuttajat ovat tervetulleita. ”Integration potential” on tervetullut. Mihin menevät luku- ja kirjoitustaidottomat pakolaisvanhukset? 1990- luvulla aktiivisemmän maahanmuuttokauden alussa puhuttiin paljon ”elintasopakolaisista” ja kuinka olisi estettävä heidän maahantulonsa. Sen sijaan maahan toivottiin ne kaikista huonoimmista oloista tulevat, vammaiset, vanhukset, kidutetut ja sairaat, jotta kukaan työkykyinen ei veisi lama-Suomen harvoja työpaikkoja. Nyt tilanne on täysin päinvastainen.

Kuinka eettisiä tällaiset itsekkäät, ainoastaan vastaanottomaata lyhyellä aikavälillä hyödyttävät ratkaisut ovat?

Maahanmuuttajien luku- ja kirjoitustaidottomuus on tuore aihe, josta ei ole Suomessa paljon vielä puhuttu tai kirjoitettu sosiaalisena kysymyksenä. Haluankin tällä pro gradu- tutkielmallani tuoda heidän äänensä kuuluviin.

2. Keskeisiä käsitteitä ja teorioita

2.1 Maahanmuuttaja

Käytän tutkimuksessani pääsääntöisesti maahanmuuttaja -käsitettä tai pakolaistaustaisen maahanmuuttajan käsitettä vähentääkseni arvolatausta, jonka olen huomannut liittyvän sanaan ”pakolainen”. Jotkut käyttävät pakolais-käsitettä nimenomaan sen vahvan merkityksen vuoksi. Sana ”pakolainen” kertoo sodasta, hädästä, paosta, turvattomuudesta jne. Jotkut kokevat tärkeäksi tuoda esiin ”pakolaisen” vaikean aseman. Tällä ajatuksella on puolensa, mutta itse olen kuullut sanaa käytettävän useammin negatiivisessa kuin positiivisessa merkityksessä ja näin ollen olen jättänyt sen pois käytöstä vuosien varrella. Maahanmuuttaja- käsite ei tosin myöskään ole täysin ongelmaton. Maahanmuuttaja- sanalla yhdistetään yhdeksi kategoriaksi joukko ihmisiä, joiden sosiaaliset ja kulttuuriset taustat ovat kaikkea muuta kuin yhdenmukaisia (Ålund 1997, 81).

Useinhan kategorisoinnissa on kysymys ihmisten määrittelystä. Ihmisen - muiden tai itsen - sijoittaminen johonkin kategoriaan antaa vinkkejä siitä, miten meidän pitäisi tuosta henkilöstä ajatella ja miten häneen suhtautua tai millaista toimintaa ja ominaisuuksia itseltämme odotetaan. Kategoriat auttavat määrittelyssä nimenomaan sen vuoksi, että niihin on kiinnittynyt tiettyjä ominaisuuksia, piirteitä ja toimintoja, joita oletamme kategoriaan nimetyllä ihmisellä olevan. Ihmisten sijoittaminen johonkin kategoriaan on kuitenkin väistämättä seurauksellista, eikä vähiten sen vuoksi, että kategoriat tuottavat ihmisille identiteettejä. Ihmiselle rakentuu sosiaalinen identiteetti siten, että hän asettaa itse itsensä tai tulee muiden toimesta asetetuksi määrättyyn kategoriaan, johon on liimattu tietyt ominaisuudet ja piirteet (Antaki & Widdicombe 1998, ref. Juhila 2004).

Maahanmuuttajuuteen sisältyvät ”tosiasiat” perustuvat pitkälti valtaväestön ajatuksiin, myytteihin ja mielikuvitukseen. Maahanmuuttajat ovat kaikkea sitä, mitä me suomalaiset emme ole. Maahanmuuttaneiden kohdalla on kuitenkin lähes mahdotonta olla käyttämättä valtaväestön sanelemia käsitteitä, mutta on paikallaan huomioida niihin sisältyvät valtasuhteet ja ristiriitaisuudet (ks. Jensen 1998, 47).

Maahanmuuttaja- käsitteen rinnalle on yritetty kehittää poliittisesti korrekteja käsitteitä. Lepola (2000) muistuttaa vanhan ’suomenmaalainen’ –termin olemassaolosta, jonka oli tarkoitus olla yläkäsite kaikille Suomessa asuville ihmisille (ks. Mustelin 1962). Käsite kuitenkin hylättiin 1920-luvulla sen kömpelyyden vuoksi (ks. Setälä 1924), eikä se edelleenkään kuulosta kovin sujuvalta. On myös puhuttu uussuomalaisista, joka ei varsinaisesti kumoa maahanmuuttaja- käsitteeseenkin sisällytettyä jakoa ”meihin” ja ”toisiin” erottamalla uudet ja vanhat suomalaiset toisistaan.

Kotouttamislain maahanmuuttajat

Maahanmuuttajuuteen liittyviä, hallinnollisissa prosesseissa syntyneitä käsitteitä käytetään monessa yhteydessä virheellisesti, minkä vuoksi selvennän tässä luvussa vielä käsitteet, jotka liittyvät omaan pro gradu – tutkielmaani. Koska tutkielmassani alun perin aineistona olivat kotouttamislaki ja kuntien kotouttamisohjelmat, ovat haastateltavanikin kotouttamistoimenpiteiden alaisia (luku- ja kirjoitustaidottomia) pakolaistaustaisia maahanmuuttajia. Eli he ovat kiintiöpakolaisia, turvapaikanhakumenettelyn kautta myönteisen oleskeluluvan saaneita tai perheenyhdistämisen kautta maahan muuttaneita.

Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta edellyttää, että kunnassa laaditaan kotoutumissuunnitelma kiintiöpakolaisille, oleskeluluvan saaneille turvapaikanhakijoille sekä paluumuuttajille. Turvapaikanhakijoita ei kotouteta, eikä siten myöskään tehdä kotoutumissuunnitelmaa, sillä heidän asemansa on hyvin epävarma. Turvapaikanhakija joutuu lähtemään maasta, jollei oleskelulupaa myönnetä.

Suomen maahanmuuttajista *pakolaisia* on vain pieni vähemmistö, noin viidesosa (Työministeriö 2004). Pakolaisten vastaanottoon Suomi on sitoutunut kansainvälisellä sopimuksella, joka edellyttää

vastaanoton lisäksi vastuun huolehtia heidän hyvinvoinnistaan. Pakolaisuus on määritelty Yhdistyneiden kansakuntien Geneven pakolaissopimuksessa vuonna 1951. Sopimuksessa pakolainen määritellään seuraavasti: ”Pakolainen on henkilö, jolla on perusteltua aiheita pelätä joutuvansa vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskuntaluokkaan kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta, eikä voi saada suojelua omassa maassaan tai hän oleskelee kotimaansa ulkopuolella sekä mainitun pelkonsa tähden on haluton tai kykenemätön turvautumaan kotimaansa suojeluun ja tarvitsee siksi sopimuksen mukaista kansainvälistä suojelua.” Kritiikkiä YK:n pakolaismääritelmä on saanut muun muassa siitä, ettei se huomioi sotaa, sisällissotaa, ympäristön pilaantumista tai pitkäaikaiseksi muuttunutta nälänhätää riittäviksi syiksi turvapaikan myöntämiselle. Kuitenkin monet ihmiset joutuvat jättämään kotimaansa juuri näistä syistä.

Kiintiöpakolaiset ovat saaneet pakolaisstatuksen YK:n pakolaisjärjestöiltä UNHCR:ltä ennen Suomeen tuloaan. Järjestöllä on toimistoja kriisialueiden naapurimaissa, joihin pakolaiset voivat hakeutua turvaa hakemaan. Toimistot toimivat välikätenä, kun pakolaisia sijoitetaan maihin, jotka ovat sopineet vastaanottavansa vuosittain tietyn määrän kiintiöpakolaisia. Suomen valtio varautuu vuosittain talousarviossaan ottamaan vastaan tietyn määrän pakolaisia. Tässä budjetissa vahvistetussa pakolaiskiintiössä Suomeen tulevia ihmisiä kutsutaan kiintiöpakolaisiksi. Osa kiintiöstä varataan hätätapauksille. Vuoden 2004 pakolaiskiintiö oli 750 ja suurimmat ryhmät muodostivat sudanilaiset, afganistanilaiset ja iranilaiset. (Työministeriö 2004.)

Turvapaikanhakijat ovat tulleet Suomeen omasta kotimaastaan tai jostain ei- turvalliseksi luokitellusta maasta ja hakevat turvapaikkaa. Suomi, kuten kaikki pakolaissopimuksen allekirjoittaneet maat, on velvollinen käsittelemään heidän turvapaikkahakemuksensa. Turvapaikkahakemuksen käsittelyä on pyritty lyhentämään uuden lain myötä, ja tällä hetkellä keskimääräinen käsittelyaika on noin vuosi. Turvapaikanhakijan pakolaisuus todetaan vasta hakemukseen annetulla päätöksellä. Vain pienelle osalle turvapaikanhakijoista myönnetään Geneven sopimuksen mukainen pakolaisstatus, joka perustuu henkilökohtaiseen vainoon. Sen sijaan turvapaikanhakija voi saada oleskeluluvan suojeluntarpeen perusteella, kun häntä uhkaa epäinhimillinen tai ihmisarvoa loukkaava kohtelu kotimaassaan. Oleskeluluvan voi saada myös humanitaarisin perustein. Näin käy esimerkiksi silloin, kun turvapaikanhakijan kotiinpaluu on aseellisen selkkauksen tai ympäristökatastrofin vuoksi mahdotonta. Verrattuna useisiin länsimaihin Suomeen tulee vuosittain vähän turvapaikanhakijoita. Monien EU- maiden tiukentaessa ulkomaalaispolitiikkaansa turvapaikanhakijoiden määrä on kuitenkin hiukan noussut vuosittain

Suomessa. Vuonna 2005 Suomesta haki turvapaikkaa 3 574 henkilöä ja heistä 12 sai pakolaisstatuksen (Työministeriö 2005).

Paluumuuttaja on ulkosuomalainen, joka on asunut Suomen rajojen ulkopuolella ja palaa takaisin Suomeen (esimerkiksi inkerinsuomalaiset). Heillä saattaa muista maahanmuuttajista poiketen olla Suomen kansalaisuus. Toinen ero muihin maahanmuuttajiin on kotimaasta lähdön syy: paluumuuttaja on itse tehnyt valinnan, kun taas pakolainen on ollut pakotettu lähtemään useimmiten ilman valmistautumisaikaa (Kristal-Andersson 2001, 22). Paluumuuttajia en ole haastatellut tutkielmassani, mutta he kuuluvat myös kotoutumislain piiriin ja heidän kotoutumisaikansa on puolivuotta.

Lisäksi on *perheenyhdistämishjelma*, jonka avulla Suomessa pakolaisstatuksen saanut henkilö voi hakea muissa maissa asuville ydinperheen jäsenille Suomesta oleskelulupaa.

Edellä mainituilla käsitteillä määritellään kunkin maahanmuuttajaryhmän juridinen asema, ja minkälainen oikeus heillä on maassamme olla. Riippuen siitä mihin em. ryhmään kuuluu saavat he oleskelulupaansa kirjaimen seuraavasti: A- jos oleskelulupa on jatkuva, B- jos oleskelulupa on tilapäinen ja P- jos oleskelulupa on pysyvä. (Ulkomaalaislaki 301/2004). Edellä mainitut määritelmät kertovat maahanmuuttajista siis vain sen, minkälainen juridinen asema heille on annettu.

2.2 Monikulttuurisuus ja integraatio

Monikulttuurisuus käsitteenä viittaa kulttuuriseen moninaisuuteen. Ihmisten katsotaan kuuluvan samanaikaisesti useampaan kulttuuriseen kokonaisuuteen; laajempaan yhteiskuntaan sekä erilaisiin kulttuurisiin ryhmiin. Tässä mielessä useita yhteiskuntia voisi pitää monikulttuurisina, koska yhteiskunnissa elää yleensä rinnakkain sekä etnisiä kulttuureja että erilaisia alakulttuurisia ryhmittymiä. Läpeensä yhtenäinen normi- ja arvopohja on mahdottomuus postmodernissa, globaalissa maailmassa. Näin ajatellen monikulttuurisuus ei kerro mitään kulttuuristen ryhmien välisistä suhteista, vaan toteaa vain yhteiskunnan tilan. (Forsander, 2001.)

Monikulttuurisuus on myös poliittinen termi myönteisine mielleyhtymineen suvaitsevasta, rauhanomaisesta ja kuitenkin värikkäästä rinnakkaiselosta. UNESCO määritteli monikulttuurisuuden vähemmistöpolitiikan ihannetavoitteeksi jo 1967 rasisminvastaisessa julistuksessaan seuraavasti: 1) Yhteiskunnallinen tasa-arvo. Vähemmistöjen jäsenille olisi taattava yhtä hyvät elinolosuhteet kuin muulle väestölle, ja 2) Kulttuuriautonomia eli itsemääräämisoikeus kulttuuriin nähden. Vähemmistölle tulisi antaa mahdollisuus säilyä omina ryhminään ja kehittää omaa kulttuuriaan.

Monikulttuurisuuskäsitettä voi pohtia myös yhteiskunnan arvojen kannalta. Monikulttuurisissa yhteisöissä yksityisen ja yhteisöllisen ympärille muodostuvat eri elämänalueet, joilla pätevät erilaiset toimintamallit. Monikulttuurisen yhteiskunnan toiminnan kannalta ihanteellisemmaksi vaihtoehdoksi on nimetty yhteisö, joka perustuu julkisilla elämänalueilla yhteisille, jaetuille toimintamalleille, mutta rohkaisee moniarvoisuuteen yksityisillä elämänalueilla. Maahanmuuttajien integraatio on monikulttuurisessa yhteiskunnassa julkista elämänaluetta, ja jotta yhteiskunta toimisi, maahanmuuttajien täytyy integroitua taloudellisesti, poliittisesti ja oikeudellisesti osaksi vallitsevaa järjestelmää. Uskonnon, perhe- elämän tai lähiyhteisön osalta yksilöt samastuvat viiteryhmäänsä moninaisuuden nimissä. Monikulttuurinen yhteiskunta on tässä mielessä ristiriitainen. On vaikea erottaa näitä elämänalueita ilman, että syntyy arvoristiriitoja. (Forsander, 2001)

Monikulttuurinen hyvinvointivaltio on myös puhuttanut. Puuronen (2004) muistuttaa, että hyvinvointipalveluiden saatavuus riippuu palveluntarvitsijan kielitaidosta. Jos useimmat hyvinvointipalvelut ovat vain suomenkielisten käytettävissä, ei voi puhua monikulttuurisesta hyvinvointivaltiosta vaan suomenkielisten hyvinvointivaltiosta ja ei- suomenkielisten satunnaisista hyvinvointipalveluista. Monikulttuurisuus itsessään ei ole vastaus vaan pikemminkin kysymys keskustelussa etnisestä moninaisuudesta.

”Integraatio” suomennettiin maahanmuutto- ja pakolaispoliittisen toimikunnan toimesta ”kotoutumiseksi” vuonna 1997 (Lepola 2002). Keväällä 1999 voimaan tulleen kotouttamislain tavoitteena on edistää maahanmuuttajien kotoutumista eli integroitumista toimenpiteillä, jotka tukevat yhteiskunnassa tarvittavien keskeisten tietojen ja taitojen saavuttamista samalla, kun edistetään maahanmuuttajien oman kielen ja kulttuurin ylläpitämistä. Kotouttamislain retoriikka pitää näin ollen sisällään monikulttuurisen yhteiskunnan aineksia. (ks. Kosonen 2000.)

Integraatio- käsitteellä on niin ikään useita merkityksiä. Yksi määritelmä viittaa maahanmuuttajien oman kielen, kulttuurin ja yhteisöiden hylkäämiseen ja vastaavasti valtaväestön kielen, kulttuurin ja elämäntavan omaksumiseen. Tällöin maahanmuuttajista tulee erottamaton osa yhteiskuntaa. Tämä tulkinta käy täysin yksiin sulautumisen eli assimilaation käsitteen kanssa, mutta sen sijaan se poikkeaa latinankielisen integraatio- sanan alkuperäisestä merkityksestä. Latinan sana ”integro” tarkoittaa ”yhdistää kokonaisuudeksi, jossa osat säilyvät muuttumattomina”. Näin ollen integraatiolle voidaan antaa myös sen alkuperäismerkitystä lähempänä oleva tulkinta, jonka mukaan käsite viittaa sekä yhtäläisiin yhteiskunnallisiin lähtökohtiin että kulttuurien moninaisuuteen. Tällä tavoin tulkittuna integraatio- käsite tulee lähelle monikulttuurisuuskeskustelua. (ks. Liebkind 1994.) Yhteistä näille ja lukuisille muille integraatiomääritelmille on yhä lisääntyvä osallistuminen tai osaksi tuleminen korostaminen. Maahanmuuttajat siis liikkuvat reunoilta lähemmäksi yhteiskunnan keskiötä. Integraatiokeskustelussa oletetaan valtaväestön, joka integroi, ja vähemmistön, joka integroituu, olevan yhtenäinen kokonaisuus. Kysymys kuuluu, onko tällaista kokonaisuutta olemassakaan? Puhutaan yhtenäiskulttuurin murenemisestä, mutta kun integroidaan maahanmuuttajia, yhteiskunta onkin jakamaton kokonaisuus. (Forsander 2001.) Näin ollen myös integraation käsite on problemaattinen.

2.3 Akkulturaatio ja muukalainen

Kulttuurien kohtaamisesta aiheutuvaan muutosprosessiin liittyy niin vähemmistöryhmien sopeutuminen enemmistökulttuuriin kuin enemmistön jäsenten suhtautuminen kulttuurivähemmistöihin. Maahanmuuttajatutkimuksissa paljon käytetty akkulturaatioteoria nimittää kulttuurien kohtaamisesta aiheutuvan muutosprosessin akkulturaatioprosessiksi. Klassisen akkulturaatiokäsitteen mukaan akkulturaatiolla tarkoitetaan eri kulttuureja edustavien ryhmien jatkuvista välittömistä kontakteista johtuvia ilmiöitä sekä tästä seuraavia, toisen tai molempien ryhmien kulttuurissa tapahtuvia muutoksia (Liebkind 2001). Akkulturaatiota voidaan pitää tilana tai prosessina. Prosessina akkulturaatio merkitsee ajan kuluessa tapahtuvia muutoksia toisen kulttuurin kanssa kosketuksessa olevien ihmisten tunteissa, asenteissa, arvoissa, käyttäytymisessä ja samastumiskuviossa. Jos akkulturaatio ymmärretään tilaksi, mitataan sen astetta tai määrää tiettyä ajankohtana. Akkulturaatioprosessia koskevat teoriat ja tutkimukset on jaettu perinteisesti kahteen ryhmään: toinen painottaa yksilötasoisia prosessia, joka päättyy kulttuurivähemmistön

sulautumiseen eli assimilaatioon ja toinen painottaa kulttuuripluralismia eli monikulttuurisuutta. (mt. 386–406; Sue & Sue 1990, Berry 1987.)

En koe tarvetta antaa akkulturaatioteorialle suurempaa tilaa tutkielmassani, kun se on välttämätöntä. Esimerkiksi ”Kotkan kotouttamisavaimet -käsikirja maahanmuuttajille” antaa valmiit ohjeet maahanmuuttajille ”sopeutumisen eri vaihtoehtoista”, jotka ovat yhtä kuin akkulturaatioteorian akkulturaatioasenteet: assimiloituminen (sulautuminen), separoituminen (eriytyminen), marginalisoituminen ja integroituminen. Ja vielä kerrotaan, että integroituminen on se ”akkulturaatioasenne”, joka maahanmuuttajan kannattaa valita. Akkulturaatioteoria näyttää olevan kotoutumislakien ja -ohjelmien taustateoria ja siksi esittelen sen historian lyhyesti.

Akkulturaatioteorian juuri on 1920-luvun Amerikassa, Chicagon koulukunnan tutkijoiden luomissa assimilaatioteorioissa (ks. Thomas & Znaniecki 1958, Park 1996). Amerikasta oli tarkoitus muokata ”sulatusuuni”, joka sopeuttaa kaikki eri maahanmuuttajat erottamattomaksi osaksi amerikkalaista yhteiskuntaa. Tällöin kiinnostuttiin eri vaiheista, joiden kautta lopulliseen sulautumiseen päädytään. Eri ryhmät eivät näyttäneetkään sulautuvan yhdenmukaiseksi massaksi, vaan muuttoliike tuotti etnisesti erilaistuneen, monikulttuurisen yhteiskunnan. Tämä oivallus synnytti tutkimusperinteen, jossa on kiinnostuttu siitä, kuinka eri maahanmuuttajaryhmät sopeutuvat ja ”akkulturoituvat”, mutta myös ”säilyttävät” kulttuuriaan. Tällainen sulatusuuni-ajatus sai kovaa kritiikkiä jo alkuaikoina (ks. Kallen 1996, Bourne 1996), mutta siitä huolimatta akkulturaatiotutkimusta tehdään edelleen ja edelleen akkulturaatio nähdään usein yhdensuuntaisena prosessina kohti samankaltaisuutta valtaväestön kanssa. (Huttunen, 2002.) Akkulturaatioteorian perusajatus kertoo enemmän valtaväestön asenteista ja toiveista maahanmuuttajia kohtaan kuin maahanmuuttajien todellisista maahanmuuttoprosesseista.

Huttunen (mt. 330–331) käyttää maahanmuuttajien omaelämäkerta-aineistoa analysoidessaan akkulturaatioteorian sijaan mieluummin Simmelin (1971) käsitystä ”muukalaisesta”. Simmelin mukaan muukalainen määrittyy kuljeskelijaksi, joka tulee tänään ja jonka oletetaan lähtevän huomenna. Odotusten vastaisesti muukalainen jääkin aloilleen, elämään yhteisön jäsenenä. Muukalaisen on mahdollista olla yhteisön jäsen vain tietyllä tavalla. Muukalainen on aina muukalainen suhteessa uuteen yhteisöönsä. Muukalaisuudesta ei voi ”vapautua” tai ”kotiutua”, koska muukalainen tuo mukanaan ominaisuuksia, jotka ovat vieraita uudessa asuinyhteisössä, eivät ”kuulu” siihen. Simmelin näkökulma muukalaisesta on paikallinen tai paikallaan pysyvien muodostaman yhteisön näkökulma. Etäisyys ja läheisyys yhdistyvät erityisellä tavalla paikallisten

ihmisten suhteessa muukalaiseen. Muukalaisen hahmossa fyysisesti läheinen on sosiaalisesti ja kulttuurisesti etäinen. Simmelin muukalainen ei kuitenkaan ole yksittäinen ihminen vaan sosiaalinen positio. (Huttunen, 2002.) Muukalainen ei siis ole yhtä kuin maahanmuuttaja, ei Simmelille, Huttuselle, eikä minulle. Mutta monet maahanmuuttajatutkimukset kertovat saman ”muukalaisuuden” tarinan aina uudelleen (esim. Söderling 1999). Jako meihin ja muihin on raju. Kaikki ei kuitenkaan ole muukalaisia samassa määrin, eikä muukalaisen position tarvitse olla lopullinen.

Julia Kristeva (1992) puhuu myös muukalaisuudesta. Hänellekin muukalaisuus on positio, jota hän kuvaa osittain hyvin simmelmäisesti: ”Olla kuulumatta mihinkään paikkaan, mihinkään aikaan, mihinkään rakkauteen. Menetetty alkuperä, mahdoton juurtuminen, vajottava muisti, ratkaisematon nykyisyys. Muukalaisen tila: liikkuva juna, lentokone; siirtyminen, joka ei salli pysähdystä. Ei yhtään kiintopistettä.” Kristeva kuitenkin esittää hypoteettisen ratkaisun muukalaisuuden ongelmaan; tunnistaessamme muukalaisen itsessämme, säästymme inholta muukalaista kohtaan toisessa. Muukalaisuus alkaa oman erilaisuuden tiedostamisesta ja päättyy, kun näemme itsemme muukalaisina. ”Jos minä olen muukalainen, ei muukalaisia ole.” (mt. 13–18.)

Muukalaisuuden teorit ovat lähimpänä omaa maailmankatsomustani, sillä itse en ole kokenut suvaitsevaisuudeksi nähdä kaikkia ihmisiä samanlaisina vaan pikemminkin nähdä kaikki ne erot joita meillä ihmisillä on ja hyväksyä ne. Ja ehkä kyky hyväksyä erilaiset ihmiset erilaisine tapoineen vaatii itsensä altistamista muukalaisuudelle, kuten Kristeva pohtii. Itse olen käynyt kokemassa erilaisuutta ja muukalaisuutta paikoissa, jossa olen ollut ”se ensimmäinen valkoihoinen” ja silti tullut hyväksytyksi. En silti usko, että muukalaisuuden löytäminen itsestä vaatii konkreettisesti itsensä ”muukalaistamista” vaan lähinnä herkistymistä näkemään kuinka monella tavalla voimme elämämme elää ja kuinka monet erilaiset kasvot maailmaan mahtuvat ja silti olla laittamatta ihmisiä arvojärjestykseen. Kukaan ei elä niin kuin minä, kukaan ei ole peilikuvani. Olen siis itse erilainen. Pohdin tutkielmani lopussa omien haastateltavieni arkea ja kokemuksia suhteessa muukalaisuuskeskusteluun. Muukalaisuuden teorit toimivat tutkielmani viitekehyksenä akkulturaatioteorian toimiessa eräänlaisena antiteorianä.

3. Lähestymistapoja luku- ja kirjoitustaidottomuuteen

3.1 Unescon määritelmä

Luku- ja kirjoitustaitoa on määritelty usealla eri tavalla. Unescon erään määritelmän mukaan kirjoitustaito on ”kykyä lukea ja kirjoittaa ymmärtäen lyhyt, yksinkertainen lause koskien jokapäiväistä elämää” (“the ability to read and write, with understanding, a short simple sentence about one’s everyday life”). Näin määritellen Unescon tilastojen mukaan maailmassa on 771 miljoonaa (n. 18 % koko maailman aikuisväestöstä) aikuista luku- ja kirjoitustaidotonta ja 100 miljoonaa lasta, jolla ei ole mahdollisuutta koulutukseen. (Unescon www- sivut.) Omat haastateltavani täyttävät myös Unescon määritelmän luku- ja kirjoitustaidottomuudesta. Jotkut haastateltavistani osasivat lukea nimensä tai numerot, mutta kukaan ei kokonaista lausetta.

3.2 Kontekstuaalisuus

Sarah Roman (2004) avaa tutkimuksessaan luku- ja kirjoitustaidon (literacy) käsitettä: hänen mukaansa luku- ja kirjoitustaito on sosiaalisesti konstruoitu käsite, jonka määritelmät vaihtelevat kulttuurisessa ja historiallisessa kontekstissa. Näin ajatellen lukutaito ei ole vain tila, vaan heijastus ihmisen taidoista suhteessa erilaisiin sosiaalisiin ja historiallisiin ympäristöihin. Lukutaitoa ei ole aina määritelty näin kokonaisvaltaisesti, vaan viimeaikoihin asti luku- ja kirjoitustaitoa on yritetty määritellä helposti laskettavassa muodossa: kykynä kirjoittaa nimensä, koulunkäyntivuosina jne. Tällaiset määritelmät kertovat kyvystä lukea sanoja, mutta eivät mitään sanojen ymmärtämisestä. Roman (mt. 80) tiivistää lukutaidon olevan sekä koulutuksen että elämäkokemuksen yhteistulos.

Roman jatkaa vielä määrittelemällä funktionaalisen lukutaidon (functional literacy), joka kuvaa ehkä parhaiten tämän päivän luku- ja kirjoitustaitoa. Tällöin puhutaan kyvystä, jonka avulla täyspainoinen toimiminen yhteiskunnassa on mahdollista. (ks. Rassool, 1999). Tämä pitää sisällään luku- ja kirjoitustaidon, mutta ei rajoitu siihen. Näin ollen luku- ja kirjoitustaidosta ei voida enää

puhua tarkasti määriteltynä teknisenä osaamisena. Nykyaikaisempi määritelmä olisi tällainen: ”Kyky lukea, kirjoittaa ja puhua kieltä, osata käyttää tietokonetta ja ratkoa ongelmia, käyttää teknologiaa apuna tullakseen elämänikäiseksi oppijaksi, sekä olla aikaansaava perheessä, työssä ja yhteisössä (Literacy Volunteers of America). (Roman, 2004.) Tällainen määritelmä vastaa Suomen ja varmasti hyvin pitkälle kaikkien länsimaisten hyvinvointivaltioiden kontekstissa vaadittua luku- ja kirjoitustaitoa. Haastateltavieni aikaisemmassa elinpiirissä kuitenkin muunlainen ”luku- ja kirjoitustaito” on ollut tärkeämpää kuin edellä mainittu. On ollut tärkeää osata ”lukea” oman yhteisön sosiaalista, kulttuurista ja uskonnollista normistoa ja elää sen mukaan. Siinä kontekstissa ”funktionaalinen luku- ja kirjoitustaito” on tapoja ja normistoja, joiden avulla yhteisön kanssa eläminen sujuu yhteisten pelisääntöjen mukaisesti. Näitä pelisääntöjä ei ole kirjoitettu vaan ne opetetaan sukupolvelta toiselle ja niitä täytyy oppia lukemaan.

3.3 Oppimisprosessi kohti tietoisuutta

”Freireläinen” (esim. Freire & Macedo 1987) näkemys luku- ja kirjoitustaidosta aktiivisena prosessina tiedostamisesta kohti voimaallistumista (empowerment) ja sosiaalista muutosta on uudelleen herännyt henkiin mm. Unescon lukutaitokampanjoissa lähtöajatuksena. (Unescon www-sivut.)

Paulo Freire (1921–1997) oli brasilialainen kasvatustieteilijä, jonka kasvatustieteiden lähtökohtana oli muutos ja muutokseen pyrkiminen oppimalla. Paulo Freire halusi antaa äänen ns. ”hiljaisuuden kulttuurissa” eläville, eli niille, joilla ei ole tietoisuutta, ei voimaa eikä välineitä taistella parantaakseen vallitsevaa todellisuutta. Freiren oppimisprosessi kohti tietoisuutta ei tarkoittanut vain sitä, että lukutaidottomat ihmiset oppivat lukemaan ja kirjoittamaan, vaan että prosessiin osallistuneet miehet ja naiset kasvattivat ja kouluttivat itseään samalla taisteluun vapautuakseen historiallisesta olemisen tavastaan, sorrettujen hiljaisesta kulttuurista. Tavoitteena oli radikaali sosiaalinen muutos, jossa luku- ja kirjoitustaidottomat tulevat oman elämänsä subjekteiksi kriittisen reflektion avulla.

Freiren metodin avulla lukutaidottomat oppivat lukemaan ja kirjoittamaan 45 päivässä. Freiren metodi toimi käytännössä siten, että hän tutustui ensin oppilaidensa elinoloihin, jotta hän pääsi

käsiksi ryhmän todelliseen elämään ja erityisesti ihmisten kokemuksiin ongelmiin. Seuraavaksi hän teki keskeisemmistä teemoista 18–22 sanan listan. Valituilla sanoilla oli ryhmälle sekä emotionaalinen että eksistentiaalinen merkitys. Jokainen sana kirjoitettiin taululle ja siihen liitettiin kuva, joka liittyi teemaan. Teemana saattoi olla esimerkiksi sana ”favela”, joka tarkoittaa slummeja. Slummeja esittävä kuva käsiteltiin ryhmässä siten, että jokainen sai kertoa kokemuksistaan slummissa asumisesta. Näin menetellen oppilaat keskustelivat mm. asumiseen, koulutukseen ja terveydenhoitoon liittyvistä asioista. Lisäksi oppilaat tutustuivat kyseessä olevan sanan ääntämiseen ja tavutukseen. (ks. Hämäläinen & Kurki 1997, Hannula 2000.)

Freiren kasvatustilfilosofia oli merkittävä oman aikansa yritys parantaa alistetussa asemassa olevien luku- ja kirjoitustaidottomien elämää. Ajatus luku- ja kirjoitustaidon kautta ”äänen” saamisesta on hyvin tärkeä myös Suomessa asuvien luku- ja kirjoitustaidottomien kannalta. Myös Freiren oppimismetodia voisi varmasti soveltaa tämänkin päivän luku- ja kirjoitustaidon opetuksessa. Kieltä on varmasti helpompi oppia, jos teemat lähtevät kieltä opettelevien omasta arjesta, eikä suomalaisesta arjesta, joka on vielä maahan muuttaneelle muutenkin vieras.

3.4 Luku- ja kirjoitustaidottomuuden tasot

Huntley (1992) jakoi luku- ja kirjoitustaidottomat neljään tasoon: 1. luku- ja kirjoitustaidoton, joka tulee kulttuurista, jossa luku- ja kirjoitustaito on harvinaista (pre- literate), 2. luku- ja kirjoitustaidoton (non- literate), 3. osittain luku- ja kirjoitustaidoton (semi- litarete) ja 4. luku- ja kirjoitustaidoton roomalaisilla kirjaimilla (non- Roman literate). Huntleyn mukaan *Pre- literate* ryhmän kanssa kirjoitustaidon opettelu aloitetaan visuaalisesta tunnistamisesta ja vertailusta. Heidän täytyy opetella kieltä samoin tavoin kuin lasten, jotka voivat luottaa vain puheeseen ja tilanteiden havainnointiin (Viberg 1998). Huntleyn mukaan tämä ryhmä on kielen opettajalle haasteellisin, koska heillä ei ole aiempaa kokemusta kirjoitetusta kielestä, ja siksi vie pitkän ajan ennen kuin oppivat lukemaan ja kirjoittamaan. *Non- literate* ryhmä tulee maasta, jossa luku- ja kirjoitustaito on melko yleistä, mutta luku- ja kirjoitustaidottomuuden syynä voi olla köyhyys, sota, sorto jne. *Semi- literate* ryhmään kuuluvat ovat saattaneet käydä useita vuosia koulua, mutta eivät silti ole saavuttaneet riittävää luku- ja kirjoitustaitoa. Syynä tähän on ollut epäsäännöllinen koulunkäynti vaikeista olosuhteista johtuen. Viimeinen ryhmä, joka ei osaa lukea roomalaisilla kirjaimilla,

tarvitsee apua vasemmalta oikealle lukemisen opettelussa, kirjainten muodon opettelussa jne. Kirjoitustaidon osaaminen omalla äidinkielellä on kuitenkin valtava etu, ja Huntley sanookin, että lukemaan tarvitsee opetella vain kerran. (Huntley 1992 ref. Elmeroth 2003.)

Omat haastateltavani lienevät pre-literate ja non- literate ryhmästä ja suurin osa tämän lisäksi non-roman- literate ryhmästä. Afganistanissa miesten luku- ja kirjoitustaidottomuusaste oli vuonna 2003 57 % ja naisten 86 %. Somaliassa luvut olivat vuonna 2002 tasaisemmat: miehillä 74,9 % ja naisilla 86,9 % (Tilastokeskus), eli molemmissa ryhmissä voitaneen puhua joko non- literate tai pre- literate ryhmästä lukujen ollessa näin korkeat. Korkeat luvut on Somaliassa selitettävissä sillä, että somalian kieltä alettiin kirjoittaa vasta 1970- luvulla. Molemmat maat ovat tämän lisäksi kärsineet sisällissodasta ja köyhyydestä, mikä on estänyt koulun käynnin. Pre- literate/ non-literate ryhmäjakoon vaikuttanee myös se, onko maaseudulta vai kaupungista. Maaseudulla tuskin kohtaa kirjoituksia toisin kuin kaupungissa. Non- roman- literate ryhmän määrittely sen sijaan ei ollut itselleni merkityksellinen, koska minulle oli tärkeää, että haastateltavani olivat omassa maassaan luku- ja kirjoitustaidottomia, jotta saisin paremmin luku- ja kirjoitustaidottomuuden sosiaalisen merkityksen esille. Roomalaisilla kirjaimilla kirjoittaminen on vain yksi tapa kirjoittaa. Somaliassa kirjoitetaan roomalaisilla kirjaimilla, mutta Afganistanissa ei.

3.5 Suomen tilanne

Suomessa on puhuttu paljon medialukutaidosta, joka tarkoittaa yleisesti eri viestimien ”luku- ja kirjoitustaitoa”. Lukeminen on tekstin, kuvan ja äänen sekoitusten tulkinnan taitoa ja kirjoittaminen on tekstin, kuvan ja äänikerronnan käyttöä audiovisuaalisissa mediateksteissä. Informaatioyhteiskunnissa ehkä eletäänkin ”post- luku- ja kirjoitustaidon” (Huntleytä mukaillen: post- literate-) aikaa, johon joudutaan kun ”luettavaa” on niin paljon, että on vaikea kriittisesti valikoida informaatiotulvasta tarvittava tieto. Kansalaistaidoksi määritellään kyky päästä informaation lähteille, analysoida ja arvioida mielikuvien, imagojen, sanojen ja äänien tulvasta kriittisesti tärkeä tieto vähemmän tärkeästä, löytää olennainen tieto tietomassasta ja muodostaa vielä oma näkemys asiasta. Kuinka pitkä matka onkaan pre- lukutaidosta post- lukutaitoon?

Suomessa luku- ja kirjoitustaidottomien määrästä ei ole varsinaista tietoa. Hallituksen esityksessä kotoutumislain muuttamisesta (HE 166/2005) on arvioitu luku- ja kirjoitustaidottomia aikuisia olevan kymmenen prosenttia Suomeen otetuista kiintiöpakolaisista. Varmaa tietoa ei ole, koska työvoimatoimistot eivät kirjaa ylös rekisteriinsä luku- ja kirjoitustaidottomuutta. Tähän lienee syynä juuri luku- ja kirjoitustaidottomuuden määrittelemisen hankaluus. Tai ehkä luku- ja kirjoitustaidottomuuden olemassaolo on haluttu tehdä näkymättömäksi, koska tietoyhteiskunnassa ei yksinkertaisesti voi olla luku- ja kirjoitustaidottomia. En usko, ettei Suomen kansalaisistakin löytyisi ihmisiä joiden luku- ja kirjoitustaito ei vastaa vaadittua tasoa.

3.6 Luku- ja kirjoitustaidottomuutta selittäviä tekijöitä

”Luku- ja kirjoitustaidottomat maahanmuuttajat Pirkanmaalla” -seminaarissa (10.12.2004) suomen kielen opettaja Liisa Parvinen (Amiedu) pohti luku- ja kirjoitustaidottomuutta selittäviä tekijöitä. Ikä, maassaoloaika, koulutushistoria, tausta tai sukupuoli eivät ole määrääviä tekijöitä, sillä ne vaihtelevat luku- ja kirjoitustaidottomien kesken. (ks. Elmeroth 2003.) Muita selittäviä ja lukutaidon oppimista estäviä tekijöitä sen sijaan löytyy useita:

- Monissa maissa kirjakielen historia puuttuu, tai se on hyvin lyhyt ja näin ollen suullisella tiedonvaihdolla on pidemmät perinteet. (esimerkiksi Somaliassa kirjakieltä vasta 1970-luvulta lähtien).
- Monet pakolaiset ovat joutuneet käymään koulunsa hyvin rikkonaisesti sodan tai esimerkiksi työn vuoksi.
- Pakolaisuuteen liittyvät traumat voivat aiheuttaa erityisiä oppimisvaikeuksia.
- Visuaalimotoriset taidot puuttuvat, sillä monissa kulttuureissa ei katsota kuvia tai askarrella.
- Psykosomaattiset oireet ja sairaudet estävät oppimisen.

- Kontaktien vähyys valtaväestöön estää kielen oppimisen.
- Perhetilanne. Huoli perheenjäsenistä, esim. perheenyhdistäminen kesken. Monta lasta, yksinhuoltajuus.
- Nuorten uskotaan oppivan kieli itsestään, mutta saattavat oppia kielen vain pinnallisesti.
- Monista kulttuureista tulleille vertaaminen, numeerinen/määrällinen ajattelu ja kategorisointi ovat vaikeita.
- Suomi kielenä on myös vaikea: äänneiden kestoerot, yhdyssanat, vaihtelut sijapäätteitä käytettäessä, puhe- ja kirjekielen erot jne.

Edellä mainituista kohdista monet sopivat myös omien haastateltavieni tilanteeseen. Koulu on käyty rikkonaisesti sisällissodan vuoksi. Haastatteluissa moni tuo ilmi pakolaisuuteen liittyviä oppimisesteitä; keskeneräiset perheenyhdistämiset, huoli kotimaahan jääneistä perheenjäsenistä jne. Myös sairastelu liittyy monen haastateltavan henkilöhistoriaan ja niin ikään nykyisyyteenkin. Kontaktien vähyys suomalaisten kanssa tulee myös ilmi useassa otteessa. Kontaktien vähyys on noidankehä: ei voi saada ystäviä, koska ei puhu kieltä, ja toisaalta ei voi puhua kieltä, jos ei ole suomalaisia ystäviä.

4. Suomen maahanmuuttopolitiikasta

Suomen maahanmuuttajaväestö on kasvanut nopeasti 1990- luvulta lähtien. Reilu 110 000 (Ulkomaalaisvirasto, 2005) maahanmuuttajaa ei kuitenkaan ole määrällisesti paljon. Maailmanlaajuisestikin Suomessa asuvan ulkomaalaisväestön osuus (n. 2 %) maan väestöstä on mitättömän pieni. Kysymys siitä, voiko Suomesta lakata puhumasta homogeenisenä maana, on mietityttänyt. Lepola (2000) ei suosittele, että Suomesta puhutaan enää homogeenisenä maana, sillä onhan meillä aina ollut etniset vähemmistömme, ja toisaalta siihen, kuinka Suomessa puhutaan maahanmuutosta, vaikuttaa luonnollisesti se, millaiseksi maaksi Suomi käsitetään. Toisaalta on luettavissa paljon tieteellisiä kirjoituksia, joissa Suomi näyttäytyy hyvinkin ”monikulttuurisena” maana, ja maahanmuuttoa on pohdittu monelta kantilta. Kun taas menen viikonloppuna ulos ja kuuntelen ulkomaalaisille huudeltuja solvauksia ja ”neekerivitsejä” pöytäseurueessa, en taas muista missä Suomen ”heterogeenisyys” näkyikään. Katukuvassa näkyy jokunen ulkomaalainen, mutta suomalaisessa asenneilmastossa ei näy muutoksia. Itse puhuisin heterogeenisestä valtiosta vasta sitten, kun kaikki tai edes suurin osa valtaväestöstä kykenee elämään eri kulttuurien jäsenten kanssa jonkinlaisessa harmoniassa. Oli miten oli, maahanmuuttajat ovat sosiaalisena ja poliittisena kysymyksenä Suomessa edelleen melko tuore, ja sen vuoksi monet maahanmuuttopalvelutkin ovat vielä kokeiluasteella. Seuraavassa käyn läpi Suomen maahanmuuttopolitiikan vaihteita.

4.1 Maahanmuuttopolitiikan vaiheet

Maahanmuutto Suomeen oli vähäistä sotavuosien jälkeen 1980- luvun puoliväliin asti. Pakolaistyö oli yksilökohtaisesti räätälöityä toimintaa ja keskittyi lähinnä pakolaisten vastaanottovaiheen järjestämiseen. Käytännön työ keskittyi yhteen pakolaiskeskukseen, joka toimi Helsingissä. Merkittävä muutos pakolaisten vastaanottoon tuli vuonna 1986, jolloin ensimmäiset kiintiöpakolaiset vastaanotettiin. Heitä oli 100 ja he tulivat Kaakkois-Aasian pakolaisleiriltä. Tämän

jälkeen Suomi alkoi vastaanottaa kiintiöpakolaisia vuosittain määrien vaihdellessa jonkin verran. Viime vuosina pakolaiskiintiö on vakioitunut 750:een. (Huusko 1999; Rätty 2002.)

Pakolaisten hajasijoittaminen eri kuntiin aloitettiin vuonna 1987, vaikka tutkimukset (esim. Liebkind 1990) viittasivat hajasijoituksen haitallisuuteen, ja vaikka siitä oli muissa pohjoismaissa osittain jo luovuttu. Tarkoituksena oli välttää ”ulkomaalaisghettojen” syntymistä. Taustalla oli myös pelko, etteivät pakolaiset ”integroidu” riittävän nopeasti, jos he saavat ensin asua vastaanottokeskuksissa yhdessä ja sen jälkeen vielä lähekkäin samalla paikkakunnalla. Pienten ulkomaalaismäärien selitettiin vähentävän rasismia. Vuonna 1990 jo 40 kuntaa oli vastaanottanut pakolaisia, ja monet muut kunnat olivat tehneet päätöksen pakolaisten vastaanotosta. Pakolaisten sopeutumista haluttiin edistää ohjaamalla pakolaiset mahdollisimman aikaisessa vaiheessa normaalipalvelujen piiriin. Erityispalveluja ei tarjottu muille maahanmuuttajille kuin pakolaisille. Pienet maahanmuuttajamäärät ja pakolaisten hajasijoittaminen estivät toimivien maahanmuuttajayhteisöjen syntyä. Seurauksena oli kotoutumisen sijaan sulautuminen valtayhteiskuntaan. (mt.)

1990-luvulla Suomen ulkomaalaisväestön kasvettua nopeasti, vastaanottovaiheeseen keskittyvät ja vain pakolaisille tarkoitetut palvelut eivät enää riittäneet. Tarvittiin kokonaisvaltaisempaa suunnitelmaa maahanmuuttajien kanssa tehtävän työn pohjaksi. Puoliparlamentaarinen maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen toimikunta asetettiin 1995, joka antoi mietintönsä vuonna 1997. Samalla lanseerattiin toimikunnan ehdotuksesta ”kotoutuminen” suomalaisiksi vastineeksi vierasperäiselle sanalle ”integroituminen”. Toimikunnan mietintö johti maahanmuutto- ja pakolaispoliittisen ohjelman hyväksymiseen vielä samana vuonna. Siinä määriteltiin Suomen kansainvälisen toiminnan suuntaviivat, maahantulo- ja turvapaikkapolitiikka sekä maahanmuuttajien kotouttamisen keskeiset periaatteet (Lepola 2002). Sen mukaan Suomi haluaa edistää hallittua maahanmuuttoa ottaen huomioon kulloisenkin talouskehityksen ja yhteiskunnallisen tilanteen. Kaikkien maahanmuuttajien *tehokas kotoutuminen* suomalaiseen yhteiskuntaan ja työelämään on maahanmuuttopolitiikan peruspyrkimys. Yhteiskunnan tulee eri keinoin edistää maahanmuuttajien kotoutumista ja tasa-arvon toteutumista yhteiskunnassa. Pysyvästi Suomeen asettuneella maahanmuuttajalla tulisi olla samat oikeudet ja velvollisuudet kuin syntyperäisillä suomalaisilla. Yhteiskunnan tulee myös taata maahanmuuttajille mahdollisuus säilyttää oma kulttuurinsa ja kielensä. Maahanmuuttajien ja heidän järjestöjensä on voitava osallistua heitä koskevien päätösten tekoon. (Rätty 2002.)

Toimikunnassa todettiin 1990- luvun aikana muuttunut tilanne maahanmuuttajien, paluumuuttajien ja pakolaisten osalta. Kun vahvasti poikkihallinnollisten kysymysten yhteensovittaminen, suunnittelu ja seuranta olivat vaikeaa ilman lainsäädäntöperustaa, ehdotti toimikunta, että maahanmuuttajien yhteiskuntaan integroimista edistäviä toimenpiteitä ja turvapaikanhakijoiden vastaanottoa koskevat säädökset nostetaan lain tasolle. Käytännön toimia koskeva laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta tuli voimaan vuonna 1999. Laissa määritellään eri tahojen velvollisuudet edistää maahanmuuttajien kotoutumista. Vastuu maahanmuuttajien kotouttamisen kehittämisestä ja suunnittelusta on työministeriön maahanmuutto-osastolla sekä sen alaisena toimivalla työvoima- ja elinkeinokeskuksella.(mt.) Kotoutumisesta on työministeriön käsittelyssä tullut työllistymisen synonyymi. Kotouttamislaissa (493/1999) sanotaan, että *kotoutuminen on maahanmuuttajan yksilöllistä kehitystä tavoitteena osallistua työelämään ja yhteiskunnan toimintaan samalla omaa kieltään ja kulttuuriaan säilyttäen.* Oman kielen ja kulttuurin säilyttäminen on retorinen jäännös akkulturaatioteoriasta, jonka mukaan optimaalinen integroituminen tapahtuu näin parhaiten.

Uusi kotouttamislaki (1215/2005) ei merkittävästi muuttanut lain henkeä, mutta lisäsi kuitenkin mahdollisuuden pidennettyyn kotoutumisaikaan, mikäli se on tarpeellista: ”esimerkiksi luku- ja kirjoitustaidon tai perusopetuksen oppimäärän hankkimista varten, tai maahanmuuttajan iän, vamman, sairauden tai lastensuojelutoimenpiteestä aiheutuvan tarpeen vuoksi, äitiys- tai isyysvapaata vastaavan ajan mahdollistamiseksi taikka muusta vastaavasta perustellusta syystä.” Jos uusi kotouttamislaki on tuonut hiukan lisää liikkumatilaa ”kotoutumiselle”, hallituksen ehdotus työperusteisesta maahanmuuttopoliittisesta ohjelmasta (13.12.2005) kaventaa sitä entisestään työorientaatiollaan. Työperusteinen maahanmuuttopolitiikka lisää edellytyksiä töihin tuleville maahanmuuttajille ja asettaa heidät etusijalle. Vaarana on, että keskittyminen muualta tulevaan työvoimaan kaventaa muiden maahanmuuttajien tukemiseen käytettäviä resursseja ja pahimmassa tapauksessa rajaa muiden maahanmuuttajien Suomeen tuloa.

4.2 Kuntien kotouttamistyö

Kunnat voivat itse päättää, ottavatko ne vastaan pakolaisia. Pakolaiset sijoitetaan kuntiin, joissa kunnanvaltuusto on tehnyt päätöksen vastaanottaa tietyn määrän pakolaisia. Kunta tekee sopimuksen tietyn pakolaismäärän vastaanottamisesta, ja sopimuksen perusteella valtio korvaa kunnalle vastaanotosta aiheutuvia kustannuksia. Pakolaisista tulee kuntalaisia, joten he ovat oikeutettuja kaikkiin kunnan normaalipalveluihin. Tämän lisäksi kunnat ovat sitoutuneet järjestämään vastaanottamilleen pakolaisille kotouttamispalveluja, kuten ensiasunnon, kotouttamista tukevaa toimintaa ja tulkkipalvelut. Lisäksi pakolaiset saavat kotoutumistukea, joka on työmarkkinantuen suuruinen tuki ja edellyttää kotoutumissuunnitelman noudattamista. Pakolaiset saavat muuttaa vapaasti paikkakunnalta toiselle, mutta tällöin heidän on itse hankittava asunto. Tämän vuoksi kuntaan saattaa muuttaa itsenäisesti pakolaisia tai muita maahanmuuttajia, vaikka kunta ei olisi virallisesti sitoutunut vastaanottamaan pakolaisia. Kunnan tulee järjestää myös heille tarvittavat kotouttamispalvelut.

Kotouttaminen on kunnassa monen eri hallinnonalan yhteistyötä, ja näin ollen maahanmuuttaja-asiakkaat pitää huomioida kaikkia palveluja järjestettäessä. Käytännön kotouttamistyöhön tulisi osallistua kaikki kunnan eri sektorit; työvoimatoimistot, koulut sekä kolmas sektori. Onnistuneen kotouttamisen edellytys on, että kaikki, ei ainoastaan maahanmuuttajatyötä tekevät, ovat sitoutuneet kotouttamistyöhön. Kunta ottaa päävastuun maahanmuuttajille suunnatuista palveluista. Jokaisen kunnan pitää tehdä oma kotouttamisohjelmansa, jossa otetaan huomioon kaikki kunnassa asuvat maahanmuuttajat. Ohjelma tehdään yhteistyössä sosiaalitoimen, sivistystoimen, asuntotoimen, sekä työvoimahallinnon ja kansaneläkelaitoksen kanssa. Ohjelman teossa tulisi olla mukana myös maahanmuuttajia ja heitä edustavia yhteisöjä. Kotouttamisohjelmassa määritellään, miten maahanmuuttajat saavat tarvittavat perustiedot suomalaisesta yhteiskunnasta sekä sellaisen kielitaidon, että he voivat työllistyä tai jatkaa opintojaan. Kaikkia maahanmuuttajia tuetaan kotoutumisessa mm. tulkki-, kuntoutus-, sosiaali- ja terveystalvelujen avulla.

Kotoutumisohjelman tulisi lain mukaan huomioida erityisryhmät, esim. työvoiman ulkopuolella olevat, vanhuksat, lapset sekä myös luku- ja kirjoitustaidottomat. Ohjelman tulisi edistää niin

sukupuolten välistä tasa- arvoa kuin valtaväestön ja maahanmuuttajaväestön välisiä suhteita. Olisi myös suunniteltava miten tuetaan maahanmuuttajien äidinkielen ja oman kulttuurin vaalimista. Kotouttamistyössä järjestöillä ja vapaaehtoistyöllä on merkittävä rooli. (Räty 2002.)

4.3 Kotoutumissuunnitelma

Työvoimahallinto ja kunta sitoutuvat tekemään työttömälle maahanmuuttajalle henkilökohtaisen tai perhekohtaisen kotoutumissuunnitelman. Kotoutumissuunnitelma on sopimus, joka tehdään yhteistyössä maahanmuuttajan, kunnan ja työvoimatoimiston kanssa. Maahanmuuttajalla on oikeus kotoutumissuunnitelmaan kolmen ensimmäisen vuoden ajan siitä lähtien, kun hän on pysyvästi muuttanut Suomeen.

Suunnitelmaa tehtäessä käydään läpi maahanmuuttajan kieli- ja ammattikoulutustarpeet ja suunnitellaan, miten hän pääsee työelämään kiinni. Yleensä alkuvaiheessa maahanmuuttaja opiskelee suomen kieltä ja yhteiskuntatietoutta. Hän voi osallistua työvoimapoliittiseen aikuiskoulutukseen tai omaehtoiseen koulutukseen. Työharjoittelu tai vapaaehtoistoiminta on vaihtoehtoinen tapa tutustua yhteiskuntaan. Nuorille järjestetään ammattikoulutukseen valmentavaa koulutusta. Nuorten ei kuitenkaan edellytetä hakevan yhteishaussa ammatilliseen koulutukseen vaan heidän tulee noudattaa kotoutumissuunnitelmaa.

Maahanmuuttajille maksetaan kolmen ensimmäisen vuoden ajan kotoutumistukea, joka on samansuuruinen kuin työmarkkinatuki. Kotoutumistuen edellytyksenä on, että maahanmuuttaja noudattaa hänelle tehtyä kotoutumissuunnitelmaa. Suunnitelman noudattamatta jättäminen voi alentaa tukea tai estää tuen maksamisen kokonaan. Tarvittaessa toimeentulotuella voidaan täydentää kotoutumistukea. (Räty 2002)

..(kotoutumis)Suunnitelma voidaan katsoa keskeytyneeksi kuukauden kuluttua siitä, kun maahanmuuttaja on työllistynyt pysyväluonteisesti kokoaikatyöhön tai yritystoimintaan taikka aloittanut ammattiin tai tutkintoon johtavat päätoimiset opinnot (Kotoutumislaki 493/1999) Kun maahanmuuttaja työllistyy/ aloittaa opiskelun, hänet tulkitaan kotoutuneeksi, eikä hänen näen ollen enää katsota tarvitsevan kotoutumispalveluja.

5. Tutkimuksen lähtökohdat

5.1 Maahanmuuttajatutkimuksen erityispiirteitä ja aikaisempaa tutkimusta

Pakolaistaustaisilla maahanmuuttajilla on usein takanaan traumaattisia kokemuksia: sotaa paenneet ovat menettäneet kotinsa, omaiset ja ystävänsä, ja ovat itsekin saattaneet joutua väkivallanteon uhreiksi (kidutukset, vankilakokemukset). Tilanne uudessa kotimaassa voi olla myös vaikea: pitäisi omaksua uusi kieli, kulttuuri ja yhteiskuntaelämä samalla, kun menneisyyden vaikeat menetykset, kotimaahan paluun mahdottomuus ja epävarmuus tulevaisuudesta ja kotimaahan jääneistä omaisista painaa mieltä. (ks. Marjama 1995, 65–67) Mahdollisesti voi joutua vielä kokemaan kaiken keskellä suomalaisten negatiiviset asenteet. Kaikki tämä asettaa tutkimukselle omat erityisvaatimuksensa. Tutkimus ei saa entisestään vaikeuttaa marginaalisessa asemassa olevan vähemmistön olosuhteita.

Maahanmuuttajuuteen liittyy useita erillisiä ja moniulotteisia teemoja. Tutkimusalue, joka käsittelee maahanmuuttajien ja valtaväestön välisiä suhteita, pakolaisuutta ja elämää uudessa yhteiskunnassa, pitää sisällään monia vaikeasti haltuun otettavia käsitteitä. Lisäksi kaikkia maahanmuuttajuuteen liittyviä teemoja on vaikea käsitellä minkään yksittäisen tieteenalan piirissä, vaan eri alojen edustajat ovat lähestyneet aihetta omin teorioin ja menetelmin. (Liebkind 1994, 14–19.)

Koska suurimmat maahanmuuttajaryhmät tulivat Suomeen vasta 1990-luvun alussa, on maahanmuuttajatutkimuskin ollut Suomessa aktiivista noin 15 vuotta. Suomalainen maahanmuuttajatutkimus keskittyi pitkään etnisten ryhmien integroitumiseen ja siihen liittyviin ongelmiin. Liebkindin (ks. esim. 2000, 13–27) ”johdolla” tehtyä ns. akkulturaatiotutkimusta voi yleisesti ottaen sanoa olevan edelleen valtaosa maahanmuuttajatutkimuksesta. Maahanmuuttajatutkimus on ollut luonteeltaan usein yksisuuntaista; suomalaisten asenteita tarkastelevaa tutkimusta on Suomessa laajemmin kuin maahanmuuttajien parissa tehtyä tutkimusta (*Rasismi ja etniset suhteet* 1999). Vielä harvemmin tutkimuksen kohteena on kuitenkin se, mitä mieltä maahanmuuttajat ovat Suomesta, uudesta kotimaastaan ja sen kansalaisista. Tämänkaltaisen tutkimuksen tarve on kuitenkin suuri, jotta voisimme paremmin ymmärtää, mitä maahanmuuttajuus subjektiivisessa mielessä pitää sisällään. (ks. Daun 2000, 36.)

Kvantitatiivisten menetelmien käyttö maahanmuuttajatutkimuksissa on myös ollut ongelmallista. Kyselylomakkeilla on pyritty tuottamaan tietoa, jolla on laajan otantansa vuoksi hyvä yleistettävyyys. Sen lisäksi, että näin maahanmuuttajista muodostuu kuva homogeenisenä ryhmänä, lomakekyselyt eivät tavoita niitä, joista eniten tietoa tarvittaisiin. Vastaamattomuus lomakekyselyihin johtuu usein kielitaidosta tai kulttuurista. Lomakekyselyt saattavat tuntua vieraalta maahanmuuttajasta, joka tulee sellaisesta yhteiskunnasta, jossa suullinen tiedonvälitys on arvostetumpaa. Näissä yhteiskunnissa myös lukutaitoprosentti on alhainen. Kvantitatiivisten tutkimusten keinoin jäävät usein myös vieraan kulttuurin keskellä elävien ihmisten ajatukset ja kokemukset vähälle huomiolle. Monet eri vivahteet heidän elämästään jäävät välittymättä. (vrt. Jasinskaja-Lahti & Liebkind 1997; Marjeta 1998.)

Tuore ja kenties tähän saakka yksi merkittävimmistä maahanmuuttajuuteen liittyvistä tutkimushankkeista Suomessa on ollut vuosina 2001–2003 toiminut Syrjäytyminen, eriarvoisuus ja etniset suhteet Suomessa -hanke (Syreeni), joka oli Joensuun yliopiston hallinnoima ja Suomen Akatemian rahoittama hanke. Hankkeen päätavoitteena oli 1990- laman sosiaalisten seurausten ja erityisesti 1990- luvulla monikulttuuristuneen suomalaisen yhteiskunnan etnisten suhteiden tarkastelu. (Puuronen 2004.) Monitieteisen hankkeen pyrkimys oli kehittää maahanmuuttajatutkimuksen teoreettista ja metodologista tasoa, koota hajallaan olevaa tutkimuskapasiteettia, sekä luoda uudenlaisia tieteellisiä perinteitä ja vähän tutkittujen aiheiden osalta tuottaa uutta tietoa. Syreenihankkeen myötä syntyi useita kymmeniä julkaisuja suomeksi ja englanniksi. (Syreenin kotisivut.) Merkittävää kuitenkin on, ettei esimerkiksi Syreeni- hankkeessa ollut yhtä tutkijaa lukuun ottamatta maahanmuuttajien itsensä tekemää tutkimusta. Maahanmuuttajataustaisten tutkijoiden tekemä tutkimus toisi meidät aidosti lähemmäksi sitä todellisuutta, jossa maahanmuuttajat elävät.

Kris Clarke (2003, 2005) on toimittanut ja ollut mukana toimittamassa (Clarke & Pösö 2001) tutkimusprojektikokoelmia, joissa perusajatuksena on ollut valtaistaa maahanmuuttajia tekemään omien yhteisöidensä asiantuntijoina laadullista tutkimusta. Tavoitteena on ollut tuottaa maahanmuuttajien tekemää korkeatasoista laadullista tutkimusta moneudesta suomalaisessa sosiaali- ja terveydenhuollossa. Tarkastella maahanmuuttajien kokemuksia ja näkökulmia suomalaisten hyvinvointipalveluiden tuottamiseen sekä kehittää uusia linjaus- ja käytäntösuosituksia suomalaisiin hyvinvointipalveluihin että laajentaa tasa- arvon käsitettä ko. palveluissa. Tämänkaltaiset tutkimusprojektit näyttävät suuntaa, mihin maahanmuuttajatutkimusta

kannattaisi kehittää, jotta maahanmuuttajatutkimus olisi eettisesti ja informatiivisesti mahdollisimman kestävä.

Tällä hetkellä voitaneen jo sanoa, että Suomessa on meneillään melko paljon maahanmuuttoon liittyvää tutkimustoimintaa ja sillä on selvä sosiaalinen ja poliittinen tilaus. Merkittävää kuitenkin on kuinka maahanmuuttajatutkimusta tehdään ja minkälaista tutkimusetiikkaa näissä tutkimuksissa noudatetaan.

Oma tutkimukseni sijoittuu ”ulkopuolelta” tehtävien tutkimusten sarjaan. Olen kuitenkin yrittänyt kuulla haastateltaviani tarkoin ja antaa heille tilaa kertoa tarinansa. Kyseessä on kuitenkin Suomessa ainutlaatuinen ryhmä haastateltavia, joita ei ole aikaisemmin kuultu. Sinänsä tutkielmani viitekehys muukalaisuudesta on tuttu aikaisemmistakin maahanmuuttajatutkimuksista ja on vuoropuhelu yhden erityismaahanmuuttajaryhmän Suomessa kokemaan toiseus- ja ulkopuolisuuskeskusteluun.

5.2 Maahanmuuttajatutkimuksen eettisiä kysymyksiä

Goodson- Lawes (1994, 22) määritteli oman maahanmuuttajaperheiden parissa tehdyn tutkimuksen perusteella joitakin tutkimusvirhemahdollisuuksia. Näitä olivat 1. *Epäluottamus, pelko*. Maahanmuuttajat voivat suhtautua tiedon keräämiseen pelokkaasti tai jopa vihamielisesti, jos tutkija on valtion tai sosiaalipalveluinstituution palveluksessa. Reaktiot perustuvat yleensä hyvin todelliseen huoleen siitä, että auktoriteettiasemassa oleva kohtelee heitä huonosti ja elinolosuhteet heikkenevät. 2. *Vastataan tutkijan toiveiden mukaisesti*. Tämä ongelma on yleinen kaikilla tutkimuksen aloilla, mutta maahanmuuttajien parissa kyseessä voi olla erityinen juurtunut vieraanvaraisuuden ja ystävällisyyden perinne. 3. *Häpeä*. Häpeän tunne vastattaessa kysymyksiin rehellisesti ja avoimesti ei myöskään liity vain maahanmuuttajiin, mutta kulttuurirajoja rikottaessa väärinymmärrysten määrä lisääntyy, ja kysymykset voivat aiheuttaa hämmennystä ja epämukavuuden tunnetta. 4. *Hyvät aikomukset*. Haastatteluvastauksissa saattaa usein tulla enemmänkin esiin tutkittavien hyvät aikomukset kuin elämän todellisuus. Erityisesti perheet, joilla on monenlaisia vaikeuksia elämässään, kuten uusi kotimaa, rasismi, köyhyys ja sukupolvien väliset ristiriidat, haluavat mieluummin kertoa asioista, joihin haluaisivat uskoa ja asioista, joita haluaisivat

tehdä, kuin asioista joita todellisuudessa tapahtuu. Todellinen elämäntilanne ei siis aina tule tutkijan tietoon. 5. *Heikkoudet kysymysten tarkkuudessa*. Usein yksinkertaiselta vaikuttava kysymys keskiluokkaiselle henkilölle on kaikkea muuta vähemmistön edustajalle. Tästä syystä Goodson-Lawes ehdottaakin, että tarkempaa tietoa saa viettämällä aikaa tutkittavien kanssa epämuodollisissa olosuhteissa. Osallistuva havainnoinnissa tutkija voi aina täydentää kysymyksiään ja saada relevanttia tietoa. (mt, 21–26)

Goodson- Lawesin esittämät tutkimusvirhemahdollisuudet on tärkeä huomioida. Kohtasin itsekin vastaavanlaisia seikkoja: 1. Jouduin tekemään itseni tutuksi niille, joille en ollut jo tuttu, sillä tiesin, että kysymykseni Suomeen tulosta ja kotoutumisesta saattavat herättää epäluuloa. Haastateltavat, joita en tuntenut etukäteen, vastasivatkin kysymyksiini aluksi melko varovaisesti. 2. Jotkut yltiöpositiiviset vastaukset Suomessa olon täydellisyydestä saattoivat liittyä kohteliaisuuteen ja toisaalta kiitollisuuden osoittamiseen. Varsinkin heidän vastaukset, joiden sosiaalityöntekijä olin. 3. Luku- ja kirjoitustaidottomuus on vaikea aihe ja saattoi olla, että häpeän vuoksi kaikista vaikeuksista ei tahdottu minulle kertoa. 4. Tulevaisuuteen liittyvät vastaukset, mukaan lukien luku- ja kirjoitustaidon opettelu kuului ehkä ”hyviin aikomuksiin”. 5. Kotoutumiseen liittyvät alkuperäiset kysymykseni ensimmäisissä haastatteluissa olivat mahdottomia luku- ja kirjoitustaidottomien vastata.

5.3 Haastatteluaineiston keruu

Keräsin tutkielmani haastatteluaineiston teemahaastatteluina, eli haastattelun teema- alueet olivat etukäteen määrätty, vaikka kysymysten tarkka muoto ja järjestys vaihtelivat (ks. Eskola & Suoranta 1998). Kysyin haastateltavien menneisyydestä, nykyisyydestä ja arvioita tulevaisuudesta kuljettaen mukana kysymyksiä luku- ja kirjoitustaidottomuuden merkityksistä ja sen vaikutuksista kotoutumiseen (ks. haastattelurunko). Tarkentavat kysymykset jonkin verran muuttuivat haastattelujen myötä, sillä aina kun sain haastattelun litteroitua, herätti haastattelu monta uutta kysymystä ja nämä kysymykset kysyin sitten seuraavissa haastatteluissa. Näin haastattelujen tekeminen muodostui omaksi prosessiksi, joka koko ajan kehittyi ja muutti hiukan muotoaan.

Haastattelin sosiaalitoimiston ja ulkomaalaistoimiston asiakkaita. Haastateltavat valikoituivat halukkuutensa perusteella niin, että osalta kysyin itse halukkuutta osallistua tutkimukseeni, ja osalta heidän oma työntekijänsä kysyi halukkuutta osallistua. Osallistumisesta kysyttäessä oli tulkki paikalla. Muutama haastateltava ei ilmestynyt paikalle, vaikka asiasta oli sovittu. Syynä saattoi olla haluttomuus osallistua haastatteluun, josta ei vieraanvaraisuuden vuoksi haluttu kieltäytyä (ks. Goodson- Lawes edellä). Näin ollen en kutsunut heitä uudelleen haastatteluun.

Osan haastatteluista tein omassa työhuoneessani työaikana. Ajattelin sosiaalityöntekijän roolini haittaavan tutkimustilannetta varsinkin, kun tiesin kuinka tärkeää haastateltavieni kulttuureissa ovat tittelit ja ammattinimikkeet, joista ei luovuta vapaa-ajallakaan. Pysin kuitenkin muuttamaan rooliasetelmaa niin, että istutin haastateltavan omalle paikalleni työpöydän taakse niin, että itse istuin asiakkaan paikalla. Korostin vielä sanoin, että nyt vaihdomme roolit. Sinä olet asiantuntija, ja minä kuuntelen, mitä sinulla on kerrottavaa. Haastateltavat istuivat arasti paikalleni, mutta huomasin usean haastateltavan kehonkielessä tapahtuneen muutoksen. Nainen, joka ei koskaan riisunut huntuaan asiakastapaamisissa, riisui sen ensitöikseen, nojasi minuun päin pöydän yli ja alkoi kertoa tarinaansa. Yksi haastateltava, jonka luulin puhuvan aina avoimesti kaikki asiansa, kertoikin haastattelutilanteessa väkivaltatilanteista, jotka eivät olleet tulleet aikaisemmin ilmi. Nyt hän halusi tilanteeseensa muutoksen. Tällöin jouduin vaihtamaan tutkijan roolista takaisin sosiaalityöntekijän rooliin.

Osassa haastatteluista olin haastateltaville täysin vieras ja näin ollen sain olla pelkässä graduntekijän roolissa. Tällöin tosin tuttuus täytyi rakentaa muulla keinoin, sillä monille maahanmuuttajille on tärkeää, että he voivat luottaa haastattelijaan. Luottamusta yritin kartoittaa kertomalla jotain itsestäni varsinkin, kun tiesin asian yhdistävän minut haastateltavaan. Välillä minulle esitettiin kysymyksiä, joihin yritin rajatun ajan puitteissa vastaila. Näin tunnin aikana saatiin aikaiseksi usein melko avoin ja lämmin ilmapiiri, jossa aluksi jähmeä kysymys- vastaus-asetelma muuttui hedelmälliseksi keskusteluksi.

Kaikissa haastatteluissa oli käytössä tulkki, minkä vuoksi en siis keskustellut suoraan haastateltavien kanssa. Tulkki ensin tulkitsi haastattelukysymykseni ja sen jälkeen tulkki tulkitsi haastateltavien vastaukset minulle. Näin ollen oman analyysini tulkinnat ovat vasta toiseen asteen tulkintaa. Vivahteisiin ja yksittäisiin sanoihin en siis voi tulkintaani perustaa. Tulkin käytöstä johtuen myös yhtämittaisen puheen pituus on rajallinen, sillä tulkin täytyy muistaa tulkittavan puhe

ulkoa. Kukaan tulkeista ei kirjoittanut puhetta kokonaisuudessaan muistiin, vaan joitakin sanoja rungoksi, jos ollenkaan. Näin haastattelut eivät tähtäkään osin vastaa täysin luonnollista keskustelua.

5.4 Tutkimuskysymys ja aineiston analyysi

Alkuperäinen tarkoitukseni oli analysoida kotoutumislakia ja kaupunkien kotouttamisohjelmia yhtenä aineistona, tutkia minkälainen on ”ideaalikotoutuja”; minkälaisia odotuksia pakolaistaustaisille maahanmuuttajille asetetaan. ”Tutkimustulos” oli yksinkertainen: Ideaalikotoutuja on nopeasti työllistyvä, jo maahan tullessa kielitaitoinen ja mahdollisesti korkeasti koulutettu henkilö, joka on halukas tekemään kaikki suomalaisilta ”ylijääneet” työt. Henkilö, joka omaksuu nopeasti suomalaisen kulttuurin ja yhteiskuntaelämän ”samalla omaa kieltään ja kulttuuriaan säilyttäen”. Viimeksi mainittu siksi, että maahanmuuttajan toivotaan olevan valmis palaamaan kotimaahansa, kun kotimaan tilanne rauhoittuu (vrt. Tampereen kotoutumisohjelma) ja toisekseen, koska maahanmuuttajatutkimusten ”trenditeoria” akkulturaatioteoria määrittää kotoutumisen tapahtuvan näin parhaiten. Koska en kokenut edellä esitellyn analyysin olevan kovin rakentava missään suhteessa, eikä myöskään kytköksissä varsinaisen teemani: luku- ja kirjoitustaidottomien maahanmuuttajien arkitodellisuuden kanssa, päätin jättää sen pois ja keskittyä pelkästään luku- ja kirjoitustaidottomien maahanmuuttajien ääniin eli haastatteluaineistoon. Tekstit ja omat johtopäätökseni niistä toimivat siis vain tausta- aineistona.

Haastatteluaineistolle esitän kysymyksen: *minkälaisia merkityksiä haastateltavat liittävät luku- ja kirjoitustaidottomuuteen ja minkälaisia kokemuksia luku- ja kirjoitustaidottomilla on Suomessa eletystä arjesta*. Taustakysymyksenä oli alkuperäinen kysymykseni siitä, kuinka luku- ja kirjoitustaidottomia kotoutetaan ja kuinka he itse kokevat kotoutuvansa. Halusin myös tietää minkälaisista elinoloista luku- ja kirjoitustaidottomat tulevat ja miten se vaikuttaa luku- ja kirjoitustaidottomuuden merkityksellistämiseen Suomessa.

Alasuutari (1999) rinnastaa laadullisen tutkimuksen kulttuurintutkimukseen, jossa analysoidaan aina jonkinlaista merkityssysteemiä. Laadullisessa tutkimuksessa ja kulttuuritutkimuksessa selittäminen perustuu ymmärtävään selittämiseen. Selitysmallien ei siis oleteta esittävän universaaleja lainalaisuuksia, vaan keskeistä on paikallinen selittäminen. Tämänkaltaisen kulttuurintutkimus sopii mielestäni parhaiten omaan tutkielmaani, sillä vierasta kulttuuria ja vierasta

ilmiötä tutkiessani, en voi esittää minkäänlaisia lainalaisuuksia vaan voin vain yrittää ymmärtää niitä merkityksiä, joita haastateltavani antavat kokemuksilleen haastattelutilanteessa.

Tutkimusmenetelmää valitessani jouduin huomioimaan sen, että haastattelutekstit ovat kertaalleen jo tulkin tulkintaa, enkä näin ollen voinut käyttää aineiston analyysiin esimerkiksi diskurssianalyysiä. En voinut perustaa tulkintaani yksittäisiin sanoihin tai sanastoihin, sillä en tiennyt kenen sanoja ne olivat. Halusin antaa haastateltavien puheelle mahdollisimman paljon tilaa analyysissäni. Näin ollen koin tarkoituksenmukaisimmaksi käyttää haastattelujen analyysiin teemoittelua, jolla pyrin tavoittamaan merkityksenantojen ytimen. Teemoittelun tarkoitus ei ollut tavoittaa yksityiskohtia, vaan keskittyä sisältöihin ja merkitystenantoihin. Mahdollisia teemoja olin miettinyt jo haastatteluja tehdessä, mutta lopulliset teemat ovat pääasiallisesti aineistosta esiin nousseita teemoja. Lähestymistapani on pitkälti aineistolähtöistä. Tutkimusentekijällä luonnollisesti on aina jonkinlainen ennako- oletus siitä, mitä tutkii ja mihin sillä pyrkii, mutta tässä tapauksessa aineisto muutti ennako- oletuksiani ja koko tutkimuksen suuntaa. Pro gradu- tutkielmassani teoria ei siis ollut ennalta määrätty, eikä näin ollen toiminut analyysini työkaluna, vaan kehittyi kirjoitusprosessin aikana. (Aaltola & Valli 2001, Eskola & Suoranta 1998.)

Kun haastattelut oli tehty, litteroin aineiston sanatarkasti, mikä oli hiukan työlästä, sillä kaikkien tulkkien suomen kieli ei ollut täysin sujuvaa ja näin ollen tulkkien puhe litteroituna ei aina ollut täysin ymmärrettävää. Jouduin muokkaamaan aineiston analyysia varten joitakin kohtia luettavammaksi. Kiinnitin huomiota myös haastateltavien tunnistettavuuteen, joten muutin joitakin tunnistetietoja.

Litteroidut haastattelut luin useaan kertaan ja aloin värjäämään (wordin korostusväreillä) kustakin haastattelusta eri väreillä eri teemoja. Tämän jälkeen yhdistin kaikista haastatteluista ”samanväriset teemat” omiksi kappaleikseen ja nimesin ne. Jotkut kohdat jouduin värjäämään usealla värillä, koska tekstissä oli viittauksia useaan teemaan. Tällaiset kohdat jätin viimeiseksi ja ratkaisin vasta sitten mihin teemaan kohdat parhaiten sopivat. Tällainen ”sateenkaari koodaus” oli kätevä tapa löytää tekstistä keskeiset teemat. Ja tekstiin oli aina helppo palata. Osa teemoista oli jo sisällytetty haastattelurunkooni, mutta osa teemoista nousi valmiista haastatteluteksteistä. Mietin löytämieni teemojen merkityksiä ja tässä kohtaa huomasin, että kotoutumisteema oli väärä valinta, ja vaihdoin tutkimukseni suuntaa. Haastatteluaineisto vei minut muikalaisuusteorioiden lähteille ja tästä tulikin tutkimukseni viitekehys. Tutkielma on siis edennyt hyvin aineistolähtöisesti, teemoja ja teoriaa myöten.

5.5 Haastateltavat

Haastateltavia oli 6 ja he olivat eri-ikäisiä; 25–65 -vuotiaita, afganistanilaisia ja somalialaisia pakolaistaustaisia maahanmuuttajia ja yhtä lukuun ottamatta naisia. He olivat kaikki alle kolme vuotta maassa olleita ja näin ollen he olivat vielä kotoutumistoimenpiteiden alaisia. Kaikki haastateltavat olivat myös kotimaassaan luku- ja kirjoitustaidottomia, ja vain osa osasi tai oli oppinut Suomessa ollessaan numerot.

Halusin antaa haastateltavilleni nimet, jotta en olisi itse luomassa yhtä yhtenäistä luku- ja kirjoitustaidottomien maahanmuuttajien kategoriaa. Ajattelin, että nimien avulla saan kuuluviin sen kirjavan äänten joukon, jotka haastatteluaineistossani keskustelevat.

Zarguna- nainen, jolla on suuri perhe ja paljon ongelmia. Hän on usein sairaana ja perheessä riidellään paljon. Hän kertoo selviävänsä vain, jos häntä autetaan.

Mahnaz- iäkkäämpi nainen, joka tullut Suomeen n. kaksi vuotta sitten. Mahnazia on kidutettu kotimaassaan ja kokenut ilmeisen vaikean elämän. Suomessa Mahnaz on kuitenkin ollut hyvin aktiivinen ja on iästään huolimatta oppinut vähän suomeakin.

Zubaida- nainen, jolle suomalainen elämäntapa ja kulttuuri tuntuvat vielä oudolta yhteisöllisen kulttuurin jälkeen. Zubaida suhtautuu kuitenkin myönteisesti moniin asioihin. Zubaida on myös ainoa haastateltava, jolla on sosiaalisia joitakin kontakteja suomalaisiin ja omanmaalaisiin.

Abdullah- vanhempi mies, joka ollut Suomessa n. kaksi vuotta. Abdullah kokee kärsineensä nimenomaan luku- ja kirjoitustaidottomuudesta. Abdullah on hyvin kiitollinen saamastaan avusta Suomessa.

Nasima- nainen, joka tuli perheensä kanssa Suomeen n. kolme vuotta sitten. Nasiman äänessä kuuluu pettymys kotimaassa vallinneita oloja ja ennen kaikkea naisten asemaa kohtaan. Nasimassa on päättäväisyyttä, mutta kielitaidottomuus/ luku- ja kirjoitustaidottomuus saavat hänet tuntemaan itsensä ”kielellisesti vammaiseksi”.

Amran- nainen, joka on ollut Suomessa n. kolme vuotta. Perheenyhdistäminen kesken. Amran kokee suomalaisen yhteiskunnan epäystävälliseksi ja tuntee olonsa yksinäiseksi.

6. Luku- ja kirjoitustaidottomana Suomessa

6.1 Elämä kotimaassa, pakolaisuus

Abdullah kertoo oman tarinansa kuinka päätyi Suomeen. Adullahin poika pääsi ensin vaikean matkan kuljettuaan Suomeen ja loppuperhe tuli perheenyhdistämisen kautta.

Abdullah: Olen afgaanilainen, muutin Afganistanista Pakistaniin, elikkä asuin iso asunto, iso kaupunki, mä muutin sieltä pieneen kaupunkiin.n.5 kuukautta teki töitä. Ja sitten mä muutin toiseen kaupunkiin, koska meillä oli velka, ja ei ollu rahaa palata takaisin... Noin 6- 7 vuotta asuin siellä, sitten sieltä me tehtiin noin aamusta iltaan töitä sen vuoren alle. Meidän asunto oli mun perheeni ja mun kaksi vuokralaista asui siellä. Sitten joku meidän vanha kaveri tuli sinne meidän luokse ja hän on tehnyt pitkä aika töitä siellä naapurimaassa. Se sanoi, että mä voin ottaa se mun vanhin poika mukaan, että .. mulla on semmonen ravintola, kahvila, semmonen kahvila hän voi tekee töitä siellä koska sulla on niin paljon velkaa. Ja hän sanoi minulle, sä voit ottaa jostakin lainaa, että annat pojalle se raha, että mä otan hänet mukaan sinne. Mutta mä sanoin mulla on sen verran velkaa, ei kukaan maksa minulle. Sitten poikani äiti yritti melkein yksi kuukausi, että hän saa rahaa lainaksi. Että annetaan pojalle, mutta ei kukaan antanut hänelle. Sitten mulla oli joku semmonen kaveri, pyysin häneltä muutama kerta, siiten sain häneltä rahaa. Oli semmonen tilanne kun me lähetettiin poika pois, eli sinne, hän meni naapurimaahan ja toiseen maahan, neljä kuukautta oli naapurimaassa, mutta oli semmonen tilanne se toi, nää.. meret oli niin semmosia että ne oli niin vaarallisia ja me ajateltiin koska ei kuulu puhelinta, ei mitään, että me ajateltiin, että hän on kuollut. Olen itkenyt, olemme itkenyt hirveästi hänen perässä. Sitten se oli semmonen kevät, elikä meidän Uusi vuosi maaliskuussa. Sitten toisesta maasta hän soitti, että ne samat kuljettajat jotka vei hänet määränpäähän, ne on jääny kaikki kiinni, sitten kun se poika oli sen verran pieni, nuori hän pääsi vankilasta pois. Ja sitten kun hän pääsi vankilasta, joku perhe vei hänet, elikkä poikani kotiin, sitten hän on ollut muutama kuukautta heillä ja se kun ne sanoi, että sä et voi tekee töitä kun sä oot aika nuori, sä oot aika pieni lapsi, mä yritän, että mä lähetän sut joku Eurooppaan, Euroopan maa. Sitten kun hän pääsi sieltä Suomeen, hän soitti heti meille, että nyt mä olen Suomessa. Ja sitten kun hän sanoi että vuoden päästä varmaan te olette Suomessa mä yritin, koska mä oon sanonu mulla on sisaruksia, mulla on isä ja äiti, varmaan teki pääsette pois sieltä. Sitten me muutettiin Suomeen. Melkein puolitoista vuotta me melkein oltiin Suomen suurlähetystön lähellä, me saatiin

oleskelulupa ja me pääsimme Suomeen. Elikkä te tiedätte, eli Talebanin takia me lähetettiin pois Afganistanista Pakistaniin, että kun ne kiusaa ja ne on häiritsenyt meitä kokoajan. (tekstiä hieman muokattu luettavammaksi JR)

Mahnaz kertoo kidutuksesta, joka johtui siitä, ettei kertonut poikansa olinpaikkaa. Sotaa paenneet ovat usein saattaneet tulla kidutetuksi ja pahoinpidellyksi. Helsingissä sijaitseva Kidutettujen kuntoutuskeskus ei yksin riitä vastaamaan Suomessa olevien kidutettujen maahanmuuttajien tarpeeseen.

Mahnaz: Elikkä kun kun ne Talebanit halusi tietää missä *poikani* ja toinen poikani on, ne on lyönyt mua kovasti päähän ja käteen. Täytyi sanoa missä *poikani* on, mä sanoin en tiedä yhtään missä hän on, en mä tiedä yhtään..

Monet haastateltavat kertovat kotimaassa/lähtömaassa vallinneesta köyhyydestä ja vaikeuksista. Töitä täytyi tehdä paljon ja silti rahat eivät riittäneet. Maaseudulla saatettiin olla omavaraisia kesän ajan, mutta talvella tuli vaikeaa, kun täytyi ostaa ruokaa eikä rahaa ollut.

Zarguna: Ja sitten tossa Pakistanissa elämä oli niin vaikea, että mulla ei ollut ketään työntekijää vain mun mieheni. Hänkin haki se vuoren alla siellä se teki töitä siellä. Sitten meillä ei ollut ruokaa, haettiin kaupasta ruokaa ja meillä ei ollut maksaa takaisin se.

Mahnaz: Elikkä se oli semmonen tilanne mulla oli yksi vuohi, tiedätkö mikä se vuohi on, mä olin melkein koko ajan vuohien kanssa, se oli semmonen elämä.

Mahnaz: Elikkä vuodessa kerran me olemme käyneet kaupassa ja ostaneet mitä tarvitaan talvella. Elikkä semmonen sokeria, riisiä ja semmosia.. vuodessa kerran.

Zubaida: ..Eli siellä kaksi vuotta oltiin Pakistanissa ja se kaksi vuotta oli todella niinku rankkaa ja vaikeata eli lapset oli niinku jatkuvasti niinku kipeitä ja sairaita, ja elämä oli todella niinku rankkaa toinen paranti, toinen sairasti, toinen paranti, toin.. jatkuvasti niinku sairaita. Tosi vaikea. Nyt eli ilmasto teki varmaan osa.. osasyys oli niinku ilmasto, siellä on liian kuuma. Ja moni sairaudet tuli just niinku kuumuudesta. Aina joku vatsatauti ja ynnämuuta..

Zubaida kuvaa köyhyyden keskellä yhteisöllistä elämää, jossa lähekkäin asuvat ihmiset auttavat vastavuoroisesti toinen toisiaan. Naiset laittavat yhdessä ruokaa ja töistä palaavat miehet syövät sen perheen padasta, jossa ruoka on töistä kotiin tullessa valmista.

Zubaida: siellä oli yksi huone, siellä kuitenkin yhdessä huoneessa yritettiin elää ja pärjätä. Eli siellä oli todellakin pieni huone Pakistanissa ja siellä kun pihat on yleensä niinku sillein kun seinät että ihan suojattu piha (tarkoittaa monen asunnon yhteistä sisäpihaa JR)...kaikki naapurit siellä oli lähellä asuttiin samassa rakennuksessa mutta eri paikoissa, kaikki tuli sinne keittämään ruokaa ja yleensäkin perheissä kun miehet olivat töissä ja tuli eriaikaan kotiin ja eriaikaan laitettiin ruokaa ja kenellä ruoka oli siihen aikaa valmis kun se työntekijä tuli niinku töistä ja hän..sit se naapuri anto sille ihmiselle ruoka mitä se syö ettei tarvi taas lähtee jos ei se oo se oman perheen ruoka valmista. Me oltiin niin läheisiä keskenämme, ei mitään, toinen jos antaa toiselle niin toinen antaa taas toiselle, ei siinä mitään. (tekstiä muokattu luettavammaksi JR)

Kaikki haastateltavani ovat tulleet pakolaisena Suomeen, eli he ovat tulleet hyvin vaikeista oloista. Haastateltavat kertovatkin kotimaassa vallinneesta sota- ja kaaostilasta. Moni haastateltavista pakeni kotimaan oloja ensin naapurimaahan, jossa oli myös köyhää. Täytyi tehdä paljon töitä, jotta sai syödäkseen ja silti saattoi jäädä velkaa. Ankeissa oloissa asuminen lisäsi myös sairauksia. Toisaalta muistellaan lämmöllä sitä kuinka yhdessä selvittiin päivän askareista.

6.2 Suomeen tulo ja elämä Suomessa

Ensivaikutelmia ja väärinkäsityksiä

Haastateltavat kokivat Suomeen tulon vaikeaksi, kun ei osannut kieltä, eikä ymmärtänyt kuka on kuka, ja mitä milloinkin tapahtuu, miten suomalaisessa yhteiskunnassa toimitaan.

Nasima: Kaikkein vaikein asia alkuvaiheessa oli se, että kielellisesti olimme vammaisia, emme osanneet asioita ihmisten kans, emmekä tienneet millä tavalla täytyy asioita hoitaa täällä kielitaidottomuudella.

Zarguna:..Kieli oli vaikeaa. Koska edelleen on vaikeaa kun mä en opiskellut koskaan. Alussa oli niin vaikeaa, että missä ne kaupat on, missä tie, kävelytie. Mä en tiennyt niin paljon kun toi euro, paljonko tää raha on...

Mahnaz: Elikkä se on semmonen tilanne, alussa oli vaikea koska emme osanneet suomea..muutaman kerta olen käynyt TAKK:issa, mutta en tiedä minne päin voi mennä...

Zarguna kertoo pelänneensä, kun ei tiennyt mitä kotipalvelun ihmiset hänen kotonaan tekevät. Pelko ja epäluulo kuvastavat ehkä kotimaassa vallinnutta pelon ilmapiiriä, joka jatkui Suomessa kun ei ymmärtänyt mistä on kyse. Aikaisemmin Zargunalle ei ollut ehkä riittävän hyvin selitetty miksi kotipalvelu ylipäänsä tulee hänen kotiinsa. Nyt kun hänelle oli asia selitetty niin, että kotipalvelusta tullaan auttamaan Zargunaa, koska hän on kipeä, hän onkin kiitollinen saamastaan avusta, eikä enää pelkää.

Zarguna: Mä pääsin Suomeen, että alussa oli elämä niin vaikea. Joskus mä olin yksin kotona, mä oon pelkänyt hirveästi. ..Mä pelkään koska en osaa suomea.

T: Liittyykö ne pelot nimenomaan siihen kielen osaamiseen vai johonkin muuhun?

Zarguna: Kielen. Elikkä kun mä en osaa suomen kieltä, sen takia, en mä voi kysyä että mikä tää on ja mitä, mitä on tapahtunut. Sen takia pelkään jos mä nään jonkun henkilön mä tiedän että minkälainen tää ihminen ja mitä pahaa tekee hän mulle. Esimerkiksi alussa kun sosiaalityöntekijä halusi joku kotipalvelun joku rouva on tulee meille. Mä oon pelkänyt hirveästi heitä jos he tulee meille mitä ne tekee. Ja nyt kun se sosiaalityöntekijä sanoi tahtoi että joku tulee auttamaan kun sä olet sairas ja sulla on muutama lasta, kun tällä hetkellä he tulevat meille mä oon niin iloinen, mä en pelkää täällä, mä tiedän.. hekin ovat ihmisiä.

Zarguna oli myös aluksi epätietoinen siitä, miksi lapset laitetaan päiväkotiin ja voiko täällä harjoittaa omaa uskontoa. Mietin onko näitäkään asioita yritetty selittää Zargunalle, vai onko esimerkiksi päiväkotiin meneminen niin vieras asia hänen todellisuudestaan käsin, ettei asian selittäminen riitä?

Zarguna: Toi...oli tosi vaikeaa mulle kun ne sano, että lapset täytyy olla päiväkodissa, ei saa olla kotona, mä mietin ja ihmettelin jos ne lapset menee

päiväkotiin minkälainen se päiväkoti, että mitä ne tekee lasten kanssa siellä päiväkodissa. (nauraa).

Zarguna: Elikkä se oli semmonen että kun mä pääsin Suomessa mä oon ajattellut paljon siitä asiasta elikkä kun mä olen muslimi mä voin rukoilla mä täytyy olla paastossa että onko mulla lupa tässä maassa olla paastossa tai rukoilla ja semmosta ja..

Myös Abdullah oli joutunut tilanteeseen, jossa ei tiennyt mitä tapahtuu. Abdullah ei suinkaan joutunut vankilaan, mutta tässä luulossa hän saattoi olla edelleen.

Abdullah: Elikkä alussa kun me muutettiin Suomeen, ei ensimmäinen päivä, toinen päivä se.. kun me riideltiin *poikani* kanssa ja *poikani* kutsui poliisi ja ne poliisi vei mut *kaupunkiin* olin noin 25 päivää *kaupungissa* mä ajattelin että olenko vankilassa, olenko.. missä päin mä olen.. se oli niin hankala ja taas mä pääsin kotiin, että olin muutama kuukautta taas me riideltiin..

Kukaan haastateltavista ei haastatteluhetkellä ollut vielä oppinut suomen kieltä. Amran kuvaa asioiden kehittymistä parempaan suuntaan alkuvaikeuksien jälkeen, joka käytännössä tässä tapauksessa tarkoittaa ympäristön tutummaksi tulemistä ja numeroiden oppimista. Nämä sinänsä pieneltä tuntuvat asiat varmasti helpottavat arjen sujuvuutta suunnattomasti, kun kielitaitoa ei ole.

Amran: Kyllä monet asiat ovat muuttuneet kun tulin Suomessa. Kaikki näytti alkuaikoina ihan samanlaisilta, kaikki katu ihan sama, kaikki talo ihan sama, autot ihan sama.. Nyt aika paljon parempi asia, siitä. että jos mä menen terveyskeskukseen mä tiedän mihin mä menen. Kaikki talot ei näytä enää samanlaisilta. tiedän mikä on missäkin. Ja kun mä menen kauppaan meillä ihan eri, ei tarvi vaakata tuoreet hedelmät ja muu. Ainoastaan tarvi vaakata liha ja riisi ja tommosta. Kun mä tulin Suomessa, mä kävin kaupassa ja siinä kaupassa mä halusin ostaa omenan ja siinä vaakassa mä painoin tomaatti, siinä kaikki näytti ihan samanlaisilta kuvia ja kun mä painoin tomaatti ja laitoin se hintalappu omena. Siinä kaupassa omena oli halpa ja mä katsoin kun toi summa meni yli, mä luulin, että jotain viisi euroa maksaa ja se oli ainakin kymmenen. Toi ainakin helpottaa kun mä tiedän vaakanumeroita ja kaikkea, mä katson numeroja. Aluksi oli vaikeaa koska en kirjoita, enkä lukenu en osaa.. siinä tuli suurimmat ongelmat.

Suomalainen kulttuuri ihmetytti Zubaidaa. Hän kuvaa kuinka outoa ja ihmeellistä kaikki oli alussa ja kuinka surullinen olo tuolloin oli. Lopussa hän kuitenkin toteaa hienovaraisesti, että nuo asiat eivät ole hävinneet mihinkään. Edelleen suomalainen kulttuuri ihmetyttää ja edelleen kielitaidon puute lisää ulkopuolisuuden tunnetta.

Zubaida: Eliikkä kyllä se joo aika ihmeelliseltä täällä niinku vaikutti täällä koska, tuntu todellakin, todella hiljaselta, eli ei ollut niin paljon -- kun siellä, ja ihmisiäkin kun näki ne vaan niinku vaan tuli ja niinku vaan.. vaan tuli ja meni.. ei siinä niinku ollenkaan tervehditty eikä ollenkaan puhuttu ku se meille todella ihmeellistä niinku asioita, että ei puhuta eikä tervehditä, eikä olla niin sosiaalisia kuten niinku meillä ja ihan tuntui että ihan ummikkona, ettei osaa yhtään mitään, eikä tunne mitään, eikä niinku.. aika outo maa kun ajattelee. Ja olin todella surullinen aika paljonkin silloin, että mitä on tapahtumassa ja mitä on tapahtunut ja missä olemme ja tälle, mutta nytkin melkein ihan sama, että nytkään ei osaa kovin hyvin.. suomea ja olla silleen vähän... vielä.

Kaikki nämä esimerkit kuvastavat sitä kuinka tavoittamattomissa yhteiskuntamme on kun kulttuuri on täysin vieras, eikä ole mahdollisuutta pyytää selitystä tapahtumille. Tällainen äärimmäinen ”pimeys” tuo myös pelon tunteita. Vaikka tulkkien välityksellä selitettäisiin tilannetta, selitykset ilman kulttuurista ymmärrystä jäävät irtonaisiksi, kiinnittymättä kontekstiin. Puolin ja toisin.

Kotimaahan jääneet sukulaiset ja perheenyhdistäminen

Moni pakolainen on lähtiessään joutunut jättämään perheensä ja sukunsa taakseen. Perheenyhdistäminen on monella vireillä, mutta päätöksiä odotetaan edelleen kauan, vaikka uuden lain myötä päätöksenteon oli tarkoitus nopeutua. Monet pakolaiset saavat kielteisen päätöksen, sillä perheenyhdistäminen koskee vain ydinperhettä; alaikäisiä lapsia ja heidän vanhempiaan. Tällainen ydinperheajattelu on täysin vierasta kollektiivisista kulttuureista tulleille, joiden perheeseen kuuluu monta sukupolvea, serkut, tädit, sedät jne. Kielteisestä päätöksestä tehdään usein valitus hallinto-oikeuteen ja odotus jatkuu..

Puolet haastateltavista sanoo olevansa tyytyväisiä Suomessa oloon, *mutta*.. kotimaahan jääneiden sukulaisten kohtalo huolettaa. Kotimaahan jääneet sukulaiset ja perheenjäsenet ovat ymmärrettävästi merkittävä tekijä kuinka Suomessa oloon suhtaudutaan.

T: Mitäs sitten kun tulitte Suomeen perheen kanssa niin.. minkälaista se oli?

Mahnaz: Hyvä, hyvä. Elikkä se on ihan hyvä, *mutta* kun kaksi tyttöä ja kaksi poikaa, yksi en noin kahdeksan vuotta, en tiedä yhtään että elääkö hän, hän ei soittanut, eikä lähettänyt kirje. Emme tiedä missä hän asuu, on, onko hän olemassa vai ei. (kyynelehtii)...tyttöjen kanssa puhutaan puhelimesta, mutta poika noin kahdeksan vuotta en tiedä yhtään että missä hän on (itkee).

Zubaida: Kyllä olemme todella tyytyväisiä Suomessa asumisesta. Suomen..joo, *mutta* oon vaan niinku huolissaan, oon todella surullinen tyttäreni puolesta, koska se yks tyttö jäänyt Pakistaniin. Ja se on se sama elämä mikä meillä oli silloin, heillä on samanlainen. Sen takia todella huolestunut ja..

Amran: Kyllä mä olen tyytyväinen, täällä on ihan rauhallisen paikka. Mulla on aika paljon elämässä muutama asia, jotka vielä huolestaa kun mulla on vielä perhettä Somaliassa.

Nasima ilmaisee asian laajemmin. Kotimaahan on jäänyt koko aikaisempi elämä.

T: No tuntuuko susta, että sä oot joutunut luopumaan jostakin kun sä oot tullu Suomeen?

Nasima: Olen jättänyt sukulaisiani ja elämäni periaattessa, siihen astisen elämän kaikkine muistineen.

Maahanmuuttajien on tehtävä ns. surutyö menneen elämän kanssa, sillä taakse on jäänyt läheisten ihmisten lisäksi tuttu elinympäristö. Tieto siitä, ettei mahdollisesti voi koskaan palata kotimaahansa ja nähdä raikkaitansa lisää taakkaa.

Turvassa...

Haastateltavien puheesta käy ilmi kaikesta huolimatta suuri tyytyväisyys Suomen oloihin. Kiitosta saavat varsinkin asumiseen liittyvät asiat.

Zarguna: Elikkä melkein kaikki oli ihan helppoa mulle. ...Että oli tosi helppoo, tosi mukavaa kun on ollut sähköä, on ollut lämmin vettä, on ollut lämmin asunto, tää oli tosi mukavaa.

Mahnaz: Elikkä tässä on kaikki on erittäin hyvä, on sähköö, on asuntoo, on puhtaat asunto, on ruokaa, on leipää, on lihaa, on kaikki mitä vaan tarvitsee olla tässä Suomessa. On Kela.

Abdullah: .. tällä hetkellä kaikki on ihan ok, on asunto, opiskelee, hyvä ruoka, lämmin koti, on tuoli istu se.. eli kaikki on ihan hyvä.

Myös muut ns. hyvinvointiyhteiskunnan palvelut saavat kiitosta.

Zarguna: Lapset pääsi päiväkotiin se oli tosi tosi helppoo ja mukavaa mulle. Olin sairaana, on päässyt helposti lääkärille, nyt on parempi tilanne. Lapsillakin on tosi helppoo tällä hetkellä, pikkuhiljaa ne on opiskelee ja ne on oppinut jotain. Ja sitten asunto on tosi.. on helppoa elää Suomessa.

Zubaida: No, onneksi kaikki on kyllä hyvin menny ja lapset koulussa ja – ja kieltä ovat oppineet hyvin. Elikkä lapsilla menee hyvin ja kun lapset ovat tyytyväisiä, onnellisia mekin olemme yhtä onnellisia kun niinku lapset onnistuvat niinku hyvin kouluasioista.

Mahnaz: Kyllä olen tyytyväinen, kiitän Jumalaa, kiitän noi 12 imaamia, että kaikkia mä kiitän. Poikani oli sairaana ja mä kiitän Suomen maa.. *toinenkin poikani* oli sairaana, hänkin on terveenä tällä hetkellä. Eli se on kaikki on ihan hyvää, että ei oo sotaa, ei oo velkaa, on ruokaa, ei o Talebania, ei mik.. kaikki on ihan hyvä.

Nasima tuo esiin naisten oikeudet, jotka eivät ole olleet samanlaiset kotimaassa.

Nasima: Olen erittäin tyytyväinen elämään täällä Suomessa, varsinkin naisen oikeudet täällä Suomessa on saatavissa. Kun Afganistanissa ei ollut kysymyksiä.. ei tullut kuulonkaan.

Sodasta tulleille on tärkeintä, että Suomessa on rauha ja viimein saa elää turvassa.

Nasima: ...Kaikkein parasta minulla on ollut, se että olen turvallisessa ympäristössä saanut elää.

Zubaida haluaa kuitenkin erottaa ”ulkoisen hyvinvoinnin” kokemastaan ihmisten välinpitämättömyydestä.

Zubaida: ...Täällä oli vähän vaikka oli asunto, asunto oli todella ok, täällä oli 4 huonetta ja keittiö ihan niinku verrattuna meidän pikkuhuoneeseen mikä oli siellä ja todella hyvä niinku olla. Tälläset niinku, tälläset niinku asiat täällä on aivan erilaila kun siellä. Täällä kukaan.. kaikki on omassa kodissa, kaikki tekee omat asiat ja kukaan ei siellä välttämättä välitä sydämestään toisistaan, että..

Haastateltavat ovat tyytyväisiä, että ovat päässeet maahan, jossa on rauha, lämpöiset asunnot, sähkö ja ruokaa. He ovat kiitollisia siitä, että lapset ovat päässeet kouluun ja päiväkotiin, ja tarvittasessa lääkäriin. Mainitsevat myös kelan. Myös naisten oikeuksia arvostetaan. Kaikki nämä asiat ovat heidän mielestä Suomessa paremmin kuin kotimaassa /lähtömaassa. He kuitenkin huomaavat myös sen, mikä oli paremmin kotimaassa: ihmiset välittivät aidosti toisistaan ja asioita tehtiin yhdessä.

...mutta niin yksin

Ystävyyssuhteet ovat harvassa haastateltavillani. Luku- ja kirjoitustaidottomuus jättää sosiaalisten suhteiden ulkopuolelle. Vain yksi kertoo omanmaalaisista tuttavaperheistä ja suomalaisista, joita tapaa seurakunnan naistenilloissa.

T: Entäs onko omanmaalaisia ystäviä?

Zubaida: Eli kyllä muutama perhettä, ne on pastun kielisiä, mutta ne osaa myös persiaa, eli puhutaan sitten persiaa.

T: Aivan, entäs tota onko teillä suomalaisia ystäviä teidän perheellä, tai sinulla?

Zubaida: Kyllä nyt kun illat, keskiviikkoillat on siellä naisteniltoja niissä käymme, nyt varsinkin kun ollaan täällä. Eli se on niinku..on... tunnetaan niinku suomalaisia, mutta aikaisemmin olin sitten *kaupungissa* kurssilla ja siellä oli todella pitkä matka kun oli koko päivänkin vielä siellä ja kun tuli myös takasin tänne, oli..ei ole jäänyt paljon aikaa mennä. Mutta nyt, kyllä mä enemmän vähän aikaa e.. käydään niinku siellä. Ja siellä, siellä tutustuttiin niihin suomalaisiin.

Muut haastateltavat eivät ole ystävystyneet kielitaidottomuuden vuoksi suomalaisten kanssa, mutta eivät oikein omanmaalaisienkaan kanssa. Omat yhteisöt eivät ole itsestäänselvyys, vaikka yhteisöllisistä kulttuureista puhutaankin. Afganistan, josta suurin osa haastateltavistani on kotoisin, on monikielinen ja –kulttuurinen maa. Myös eri uskontoryhmittymät jakavat kansaa, samoin kuin isot yhteiskuntaluokkaerot. Suomeen muutettuaan heidät kuitenkin määritellään yhdeksi ”afgaanipakolaisryhmäksi” erilaisista taustoistaan huolimatta. Näin ollen pienessä kaupungissa muutaman kymmenen ”afgaanipakolaisryhmä” ei välttämättä puhallakaan yhteen hiileen. Varsinkin luku- ja kirjoitustaidottomat ovat todennäköisimmin ulkopuolelle jäävä ryhmä vähäisen kielitaidon vuoksi (ei yhteistä kieltä muiden afgaanien kanssa). He saattavat myös kuulua väestöryhmään, jonka asema on kotimaassa ollut heikko. (ks. Gladstone 2001)

T: Mites sitten onko omanmaalaisia ystäviä sitten paljon, että onko niistä apua sitten?

Zarguna: Ei, ei sanaakaan, ne eivät auta ollenkaan.

T: Joo, entäs sitten omanmaalaisia ystäviä?

Mahnaz: Ei! Ei! Minä en halua – (haastateltava sanoo itse suomeksi) Ei afgaanilaisten kanssa ollenka.

Kielitaidottomuus puolestaan jättää suomalaisten ystävyysuhteiden ulkopuolelle. Kielitaidottomana ei voi luoda sosiaalisia suhteita suomalaisiin ja vastaavasti ilman suomalaisia kontakteja on vaikea oppia kieltä. Kielitaidottomuus johtaa siis yksin jäämiseen ja yksinjääminen kielitaidottomuuteen. Kehä.

T: Entäs tota, onko sulla suomalaisia ystäviä täällä?

Abdullah: Elikkä se on semmonen, ei oo..ei oo semmonen mahdollista vielä.. koska se vaikuttaa, että mä en osaa suomea vaikka suomalaiset haluaa keskustella, puhua mun kanssa, mä en osaa vastaa heille. Se on kieli on tosi tärkeä, että oppii suomea..

Nasima: Johtuu siitä, että emme ole vielä kielitaitoisia valitettavasti emme ole löytäneet suomalaisia ystäviä. Se on vaikeaa.

Amran: Ei ole. Emme ymmärretä toisiamme.

Mahnaz ja Zarguna mainitsevat ystävistä puhuttaessa heitä auttavia työntekijöitä; kotipalvelun ja tukihenkilöt. En tiedä johtuuko tämä siitä, että he eivät ehkä tiedä kotipalvelun ja tukihenkilöiden olevan palkattuja avustajia, vai siitä että he ovat ainoat suomalaiset kontaktit, jotka tulevat heidän kotiin ja näin ollen tulevat kutsutuksi ystäviksi.

T: Entä onks teillä suomalaisia ystäviä?

Mahnaz: Ei, joku rouva tulee käymään joskus. (tarkoittaa kotipalvelua)

Zarguna: On vähän, kyllä on paljon ystäviä mutta kun mä en osaa suomea....esimerkiksi kun mä käyn kaupassa ne tuo omalla autolla mut kotiin, mutta kun mä en osaa puhua heidän kanssa. (puhuu kotipalvelusta/tukihenkilöstä)

Nasima kertoo yksinäisyyden olevan luonnollista. Yksinäisyys ei ole luonnollista hänen kulttuurissaan, mutta onko hän hyväksynyt yksinäisyyden osana ”kohtalooan” muutettuaan pois ystävien ja sukunsa luota? Suomalaisia ystäviä ei kielen takia voi olla? Entä jos viiden vuoden päästä on sama tilanne? Onko silloinkin vielä luonnollista olla yksin? Amran puhuu myös yksinäisyydestä melko luonnollisena asiana, mutta sävy on ehkä enemmän koti- ikävään viittaavaa yksinäisyyttä ja jotain sellaista, joka minunkin on mahdollista kokea jos asuisin kaukana kodistani.

T: Tuntuuko sitten joskus yksinäiseltä täällä kun ei ole sitä samaa yhteisöä mikä siellä oli ja sitten ei ole vielä suomalaisia ystäviä sen kielen takia?

Nasima: Ehottomasti, sitä pidän kyllä luonnollisena. Tunnen yksinäisyyttä.

Amran: Kyllä, aina tuntuu yksinäiseltä... Esimerkiksi jos sinäkin olisit jossain muualla, kyllä sä tuntuisit yksinäiseltä jos sulla olis kaukana perhe, ystävät ja ympäristö. Tuntuu siltä ainakin yksinäistä, mulla tuntuu ihan samalle.

Nasima palaa myöhemmin haastattelussa yksinäisyyteen kun puhumme asioista mitkä saavat jonkin maan tuntumaan kodilta ja mitkä asiat taas vieraannuttavat. Nasima aloittaa sanomalla, ettei tällaisia asioita ole paljon, mutta nimeää sitten yksinäisyyden ja kielitaidottomuuden. Kielimuuri on mielestäni hyvä kielikuva. Tuon muurin toiselle puolelle jää yksinäinen maahanmuuttaja ja toisella puolella on koko suomalainen yhteiskunta.

Nasima: Periaatteessa ei olekaan paljon sellaisia seikkoja vaan yksinäisyyden tunne, yksinäiseksi jääminen.. ei ole ketään ympärilläsi ja vielä kieliongelma. Kielimuuri.

Amranille ”ulkopuolelle jättäminen” näyttäytyy suomalaisen kulttuurin lähes ominaispiirteenä. Hänen kulttuurissaan kaikki tuntevat naapurinsa, tervehditään tuntemattomaakin ja kysytään kuulumisia. Näin ollen on selvää, että tällainen ”välipitämättömyys” nähdään kulttuurisena piirteenä.

Amran: Kyllä suomalaiset tai suomalaisyheiskunta on niin epäystävällinen. Eivät tunne naapureitaan, ei tiedä onko ystävällinen vai ei. Se on erilailla kuin *kotimaassa*. Täällä se on varmaan kulttuuri.

Yksinäisyys on yksi haastattelujen vahvimista teemoista. Haastateltavani eivät voi Suomessa aina tukeutua maamiehiinsä ja toisaalta suomalaisiin tuntuu olevan vaikea tutustua, koska ei osaa kieltä. Suomessa tuntuu myös vallitsevan epäystävällisyyden kulttuuri, joka hankaloittaa kontaktien luomista entisestään. Ongelmana voidaan pitää myös sitä faktaa, ettei kieltä opi ilman kontakteja. Luku- ja kirjoitustaidottomat pysyvät kielimuurin takana.

6.3 Kielen ja luku- ja kirjoitustaidottomuuden merkitykset

Luku -ja kirjoitustaidottomuus kotimaassa

Kaikki haastatteleman maahanmuuttajat olivat siis myös omalla kielellään luku- ja kirjoitustaidottomia. Merkittävin ero luku- ja kirjoitustaidottomuudelle Suomessa ja kotimaassa ilmenee seuraavassa esimerkissä. On suuri ero olla luku- ja kirjoitustaidoton maaseudulla omassa kotimaassa, jossa ei tarvitse miettiä, minkä numeroiseen bussiin hyppää ja mihin suuntaan sillä menee kun on vain kaksi vaihtoehtoa: kumpaa tietä kävelen? Ja sekin selviää kysymällä ohikulkijalta omalla kielellä.

Zarguna: Elikkä missä tahansa että kun et ollut koulussa, et opiskellut elämä on tosi vaikea. Onko se mies vai nainen. Olen kyllä siellä huomannut, mutta tällä hetkellä kun olen Suomessa edelleen olen huomannut elämä on tosi vaikea kun et ole käynyt koulussa.

T: Joo. Onko se vaikeampaa täällä Suomessa kuin siellä kotimaassa?

Zarguna: Suomessa on vaikeampi... elikkä sen takia kun se sen täällä ei ole omaa äidinkielellä ihmiset kysyt häneltä kun kaupassa kaikki on kirjoitettu suomeksi,

T: että ei voi edes puhumalla kysyä?

Zarguna: joo ei voi.. Meidän elämä, meidän tilanne, me emme eläneet kaupungissa me olemme olleet maaseudulla ja siellä on kaksi tie. Elikkä ei ole semmonen autotie vain kävelytie. Että jos haluat mennä jonnekin kysyt että menenkö tätä tietä vai tätä?

Vanhemmille naisille luku- ja kirjoitustaidottomuus kotimaassa vaikuttaa jokseenkin itsestään selvältä. Asiaa ei ole ehtinyt lasten hoidon ja muun kodinhoidon keskellä kyseenalaistamaan. Nainen hoitaa perheensä ja kotiaskareet, eikä se vaadi luku- ja kirjoitustaitoa. Suomessa kotiäitiyskin vaatii lukutaitoa.

Zubaida: Ei siellä ongelmia tulekaan koska niinku suuri osa ihmisistä siellä ovat jo lukutaidottomia, varsinkin naiset ovat enemmän siellä kotona, eikä paljon ulkona käy. Että sen takia varmaan paljon tulekaan päivällä, arkipäivässä ilmi, että olis kuvailla jotain ongelmia. Mutta lapset vaan käyvät koulussa ja tälleen.

T: Elikkä se oli yleistä, että kaikki muutkin naiset oli sitten luku- ja kirjoitustaidottomia?

Zubaida: Kyllä.

T: Puhuitteko te siitä koskaan keskenään, yhdessä.. käsittelittekö te sitä jotenkin, naiset keskenään?

Zubaida:..nyt kyllä ollaan puhuttu niinku naistenkin kanssa niinku siitä, että ajat, tällä hetkellä ajat ja tytöt on parantunut, eli tällä hetkellä nais.. tytötkin nyt käyvät aika paljon koulua. Mutta aikasemmin ei niinku ollu siihen mahdollisuutta, nyt kyllä huomattavasti parempi tilanne. Ja englannin kielellä moni myös opiskelee. Eli se englanti on merkinnyt sitä – yleinen

T:...näkykö se jotenkin sitten arjessa, oliko jotkut asiat hankalempia kuin sellasille, jotka olivat käyneet koulua?

Amran: Kyllä ei ollut mitään muuta vaikutusta, mä olin kotiäiti.. olin päivät lasten kanssa kotona.

Sen sijaan Nasima nuorempana naisena ei pidä kouluttamattomuutta enää itsestäänselvyytenä, vaan kertoo tahtoneensa opiskella, mutta siihen ei ole ollut mahdollisuutta.

Nasima: Synnyinmaassani oli sota, naisilla varsinkin ei ollut mahdollisuuksia kouluttautua ja tehdä työtä.

Nasima: .. minulla oli janoa opiskella ja kouluttautua niin korkealle asteelle asti, mutta silti sain vaan opiskella kaks luokkaa ja sen myötä en saanut työtä enkä jatko-opiskella.

Kirjoitustaitoa ja opiskelua eniten arvostaa mieshaastateltava Abdullah. Hänelle ”oppineisuus” on arvostettava asia, jota ilman hän on ”kuin eläin”. Naishaastateltavat eivät koe kirjoitustaidottomuutta ja opiskelemattomuutta yhtä vahvasti toiseuttavana. Tähän lienee selitys patriarkaalisen kulttuurin sukupuolirooleissa. Mies on perheen pää niin elättäjänä, kuin tietäjänä ja taitajanakin. Kun vaimo ja lapset vievät tämän roolin, on kyse arvostuksen menetyksestä koko yhteisössä (Gladstone 2001, 144-145.) Tähän törmää moni maahanmuuttajamies sukupuoliroolien muuttuessa Suomessa.

Abdullah: Mä oon ollut noin 13 vuotta Iranissa töissä, ja sitten iranilaiset ihmiset yrittänyt, että mä opiskelen, kun ne on sanonut sä oot sama kun eläin, kun sä et osaa kirjoittaa omaa nimeä, et tämmöstä. Ne on yrittänyt koko ajan, mutta mä en opiskellut jostain syystä. Mulla oli niin vaikea elämän kun en opiskellut, silti mä yritin, että lapset opiskelee. Sitten toi *poikani* on opiskellut noin neljä vuotta Pakistanissa ja ne muut lapsetkin on opiskellut. Vanhin tyttö on ollut 3-4 vuotta koulussa. Heidän äitikin vähän osaa semmonen koraani, mä sanoin, että voitte opettaa lapsillekin vähän, että lapsetkin oppii. Elikä se kun et opiskellut se on niin hankala ja vaikea, esimerkiksi kun käyt kaupassa tai kaupungissa, että et tiedä mitä se kirjoittaa, missäpäin sä olet. Eli kun ne muut laps.. naiset kun ne on vähän opiskellu se koraanin kirjasta semmosia, ne vähän osaa suomea, mutta kun mä en opiskellu ollenkaa, se on tosi hankala. Elikä se on semmonen kun mä en.. mä olen ollut noin 10 kuukautta opiskelija kurssilla, mutta kun en ole opiskellut se on tosi hankalaa ja vaikea. Esimerkiksi vaimoni kun on nukkunut vain kotona hän osaa sen verran koraania, että hän osaa paremmin kuin minä ...On vaikeaa. Hän sanoi sen mies sama kuin sä olla eläin, eläimiä kun et opiskellut. Se ku et opiskellut, ihmisetkään, ihmiset ei arvosta sua. Esimerkiksi kun mä en opiskellut ne eivät arvosta minua, mutta kun se *miehen nimi*, hän on vähän opiskellut ihmiset arvostaa häntä.

Toinen asia, minkä Abdullah ottaa esille on oman kielen opiskelun välttämättömyys ehtona uuden kielen opiskelulle. Naiset, jotka ovat vain ”vähän lukeneet koraania” tai vaimo, joka on ”vain nukkunut” osaa paremmin suomea kuin itse, vaikka on käynyt suomen kielen kurssilla. Haasteltava joutuu asettamaan itsensä arvoasteikossa naisen alapuolelle ja korostaa, että näin on vaikka mainitsemansa naiset eivät ole joutuneet näkemään vaivaa kielitaitonsa eteen.

Luku- ja kirjoitustaidottomuus on merkinnyt kotimaassa eri asioita eri asemassa oleville ihmisille. Yleistäen merkitykset näyttävät sukupuoli- ja sukupolvisidonnaisena. Luku- ja kirjoitustaidottomuus oli miehelle vaikeampi asia kuin naiselle ja vastaavasti vaikeampi asia nuorelle naiselle kuin vanhemmalle naiselle. Nämä merkitykset vaikuttavat varmasti myös siihen kuinka luku- ja kirjoitustaidottomuus näyttäytyy Suomessa.

Kielitaidottomuuden vaikutus suomalaisessa arjessa

Luku- ja kirjoitustaidottoman ihmisen maailma on meidän ulottumattomissa. Näin on myös toisinpäin. Haastateltavani ovat kaiken sen informaation ulkopuolella, mitä me kohtaamme jatkuvasti ja joka puolelta. He ovat myös ulkopuolisia suhteessa kulttuuriimme, joka perustuu pitkälti kirjoitetulle tekstille. Vaikeuksia tulee kaupassa, lääkärissä, viranomaisten kanssa, ihmissuhteiden rakentamisessa jne.

Zarguna: Esimerkiksi kun puhelin, mä haluan soittaa jonnekin mä en tiedä nää numerot, että.. ja jos joku haluaa antaa mulle sen puhelinumeron mä en tiedä mikä mää voin kirjoittaa.

Zarguna: Esimerkiksi kun käyn lääkärissä hän kysyy mikä teidän osoite, mä en tiedä. Hän kysyy mikä sähköposti, en mää tiedä.

On vaikea muistaa sovittuja tapaamisia, jos ei tunne kalenteria tai kelloa. Yhtälö on mahdoton kulttuurissa, jossa viiden minuutin myöhästymisen lääkäristä tarkoittaa ajan peruuntumista. Tarvitaan joku, joka kertoo, että tänään on sovittu tapaaminen. Tässä tapauksessa kotipalvelu toimii muistuttajana.

Zarguna: En mä muista, esimerkiksi on varattu lääkäri- aika tai hammaslääkäri. Mä en tiedä, enkä muista sitä. Ja tällä hetkellä tosi parempi ja helpompi kun ne rouvat (kotipalvelu) tulee meille, ne auttaa minua ja mä menen heidän.. he ne sanoo että sulla on lääkäriaika täytyy käydä tänään.

Kirjoitustaidon hankkimisen välttämättömyys?

Vaikeuksista huolimatta lukutaito ei esiinny aina ylitsepääsemättömänä ongelmana. Zubaidalle lukutaito on parempi kuin ei-lukutaito, mutta ei näin ollen esittäydy ehdottomana välttämättömyytenä. Esimerkin lopussa todetaan, että ”onneksi on hintalaput”, ikään kuin osa ongelmasta olisi jo ratkaistu sillä. Useassa otteessa haastateltavien elämä näyttäytyy käytännöllisyyksistä käsin ja luku- ja kirjoitustaito on vain yksi käytännöllinen väline, joka helpottaa arjen sujuvuutta, mutta on korvattavissa usein muillakin keinoin.

T: Entäs miten sitten luku- ja kirjoitustaidottomuus on vaikuttanut täällä Suomessa elämään tai arkeen?

Zubaida: Eli kyllä se on niinku vaikuttanut koska, kun lukutaito aina parempi jos ihmisellä on, mutta kun meillä ei ole, eli miehellä on, mies osaa niinku persiaa, kun on opiskellut itse hän, oppii myös suomen kieltä niinku paremmin, hän ei vaan puhu, mutta ymmärtääkin myös. Mutta kun me ollaa kun, tai minä olen kun lukutaidoton ihminen niini todella vaikea opetella niitä asioita ja suomen kieltä myös. Ja niinku vain niitä sanoja, eli ruoka- aineiden sanoja niinku osaan mikä se on...Jos kaupassa käy, tiedän mitä hakee siellä. Ja onneksi täällä kaikissa on aina hintalappu ja sitten helppo niinku valikoida ja ottaa. Sen takia kiertää paljon kaupoissa kun tarttee. (nauraa)

Zubaidalle suomen puhekielen opettelu tulee kysymykseen ”ehkä”, sillä haluaisi pystyä kommunikoimaan muiden kanssa. Luku- ja kirjoitustaito on myös ”ehkä”. Tässä ja seuraavassa esimerkissä näkyy jälleen myös aikaisemmin mainitsemani käytännöllisyys- ajattelu, lukutaito on ”hyvä, tarpeellista”, jotta käytännön asiat järjestyvät.

T: Mitäs sitten millalailta sä näät tulevaisuuden Suomessa jos sä kuvittelet vaikka kolme, neljä, viis vuotta eteenpäin? Niin minkälaista elämä silloin täällä on?

Zubaida: Ehkä niinku siihen asti ehkä opettelen mielellään paremmin suomen kieltä ja pystymme niinku muiden kanssa kommunikoida ja puhua ja asioita.

T: Joo, entä mitä luulet oletko oppinut itse kirjoittamaan siihen mennessä?

Zubaida: Ehkä, katsotaan.

T: Joo, luuletko, että se on välttämätöntä Suomessa?

Zubaida: Tottakai on hyvä opetella, moneen paikkaa kun menee täytyyhän tääl osata niinku suomen kieltä, ja suomen kieli niinku hyvä, tarpeellista

T: Kumpi on sitten tärkeämpää oppia sitä puhekieltä vai kirjoitustaitoa?

Amran: Kyllä molemmat on tärkeintä, jos tulee posti jos mä pystyn lukee ja sitten kommunikoida ihmisten kanssa.

Mahnaz haluaa minun asettuvan hänen asemaansa kielitaito- asiassa, tosin mieltää meidät kuitenkin eriarvoisiksi oppijoiksi, koska olen opiskellut ja hän ei ole. Mahnazille luku- ja kirjoitustaito merkitsee pakkoa, tai ainakin puhekieli on välttämätön.

T: Mitä luulet onko se sinusta välttämätöntä? Voiko Suomessa olla ilman luku- ja kirjoitustaitoa?

Mahnaz: Ilman lukutaitoa on se on tosi hankalaa ja vaikeeta. Kun sinä et osaa mun kieltä sulla vaikeeta jos ilman tulkkia. Se on pakko oppia, ilman kieltä on tosi hankalaa, esimerkiksi sinä et osaa meidän kieltä...Eliikkä kun sä oot opiskellu varmaan sulle on helpompi kun minulle, mä en oo opiskellu. Joskus koraania on joku henkilö on kirjoittanut ja mä oon kattonu.

Kaikista muista poikkeava merkityksenanto on nuorella Nasimalla jolle tärkeintä olisi, että voisi purkaa ajatuksiaan kirjoittamalla. Ehkä haaveena olisi muistojen tallentaminen paperille, omien ajatusten jäsentäminen niin kuin se kirjoittamalla on mahdollista. Taiteilla sanoilla, peilata niissä itseään. Tiedämme kuinka ajatukset jäävät hajanaisiksi ja unohtuvat kun emme voi kirjoittaa niitä ylös.

T: Mitäs sitten Suomessa nimenomaan tää luku- ja kirjoitustaidottomuus on vaikuttanut elämään ja arkeen?

Nasima: Se näkyy esimerkiksi siitä, että minun oppimis.. kielenoppimisvaihe pitenee, koska minulla ei ollut pohjaa. Toisaalta minun toivoni kirjoittaa omalla äidinkielelläni ei niinkään kirjoittamisen vuoksi vaan purkaa ajatuksia ja puhua oman itseni kanssa kirjoittamalla on menetetty, koska ei osaa kirjoittaa edes omalla äidinkielellä.

Seuraavassa kiteytyy haastateltavan mielestä se tärkein koulutuksen merkitys. Suomi näyttäytynee vertailukohtana ihannevaltiona, jossa ihmiset ovat koulutettuja ja elävät rauhallista, harmonista elämää.

Zarguna: ..Afganistanissa kun kaikki ihmiset ei opiskele, ei --paljon opiskele, siellä on sota ja kaikki on ihan sekaisin, ei kukaan tiedä kuka mikä on oikein mikä on väärin, esimerkiksi tässä meillä kotona, että kun isä ja poika riitelee toisten kanssa kun ne eivät opiskellut, eivät tiedä mikä on hyvä, ja mikä on paha.

Luku- ja kirjoitustaidottomuuden merkitysten annoissa näkyy sukupolvien ero, kuten edellisessäkin kappaleessa käy ilmi. Vanhemmille naisille luku- ja kirjoitustaidottomuus on hankalaa, epäkäytännöllistä varsinkin nyt kun he asuvat maassa, jossa kieli ja kulttuuri on vieras ja kaiken lisäksi kirjoitettuun törmää täällä niin usein. Se ei kuitenkaan ole epäkäytännöllisyyttä suurempi asia, eikä välttämätöntä. Tärkeintä on puhekieli, jotta voisi kommunikoida ihmisten kanssa. Nuori nainen sen sijaan menee luku- ja kirjoitustaitoa lähemmäksi. Ikäänkuin ei näkisi itseään, identiteettiään, ilman kirjoitettua peiliä.

6.4 Oppimisen esteet

Zarguna määrittää oman sairautensa ja perheen riitaisen tilanteen esteeksi kielen opiskelulle. Sairaus kuitenkin määritellään tilapäiseksi esteeksi ja ehkä kevyemmäksi esteeksi kuin perheolosuhteet. Kaikki kapasiteetti on käytössä muualla kuin uuden kielen oppimisessa. Odotetaan, että kapasiteettia vapautuu. Kuinka helposti tällainen tilanne sitten muuttuu? Uskon, että

maahanmuuttajan elämässä tulee paljon asioita, jotka kuormittavat arjen sujumista. Luku- ja kirjoitustaidottomalla kuormitusta tapahtuu varmasti vielä enemmän. Joka päivä pitää pinnistellä muistaakseen, ymmärtääkseen, olla ”varpaillaan” kun ei tiedä mitä seuraavaksi tapahtuu.

Zarguna: Esimerkiksi kun mulla on.. mä en pysty mä oon ollut täällä sairaana ja tällä hetkellä kotona on niin vaikea tilanne tiedät että meidän perhe riitelee toisten kanssa. Toki sairaus voi parane mutta kun se vaikea tilanne, ikävää kotona, se on tosi hankala. -- kun esimerkiksi vaikka olen sairaana, mä yritän opiskella ja oppia jotain mutta kun on ikävää juttu, kun ne riitelee toisten kanssa mä en pysty opiskelee. ...Tottakai mä jos mä pääsen kurssille että kun pikkuhiljaa avaan tätä kieltä, suomen kieltä. Elikkä jos me riitelee perhe riitelee toisten kanssa mä tiedän mä en oppi mitään. Niillä on mukavaa mullakin on ihan mukavasti. Tiedän, että se ei oo jos mä mietin siitä asiasta mä en oppi mitään.

T: Niin, se varmasti estää. Mutta tota haluaisitko sä esimerkiksi oppia lukemaan ja kirjoittaa?

Zarguna: Tottakai, kyllä haluan mutta mä odotan että vähän tilanne parantuu.

Abdullah löytää afganistanilaisesta sanonnasta itselleen luvan vanhuuteen, jossa uusia asioita ei enää tarvitse oppia eikä välttämättä ole tarkoituksen mukaistakaan. Annetaan ikään kuin tilaa nuorille kehittyä ja kasvaa. Tarvittaessa nämä nuoret ovat sitten apuna kun omat vanhemmat vanhenevat ja tarvitsevat apua. Hän vertaa itseään myös suomalaisvanhuksiin: he ovat paremmassa asemassa kuin hän itse elettyään hyvin vaikean elämän. Kenties hän ajattelee tämän vuoksi suomalaisten vanhusten jaksavan olla aktiivisempia pidempään ja opetella uusia asioita, mitä ei itse enää jaksa.

Abdullah: Elikkä se afgaanilaiset sanoo näin, että kun täytät 40 se pikkuhiljaa taas menee alaspäin. Elikkä mitä lapset, esimerkiksi *poikani* kanssa menee ylöspäin, tytöt kanssa menee, mutta mä menen alaspäin...Tulen vanhaksi, en nää hyvin.. nytkään emmä nää hyvin, mä oon n. 60, monta vuotta. Esimerkiksi suomalaiset vaikka he ovat 80- 90 vuotta ne ovat kun ne eivät koettanut vaikeaa elämä, mulla on ollut koko ajan vaikeaa elämä.

Abdullah jatkaa, ettei usko oppivansa kieltä tulevaisuudessa, vaan toivoo sen sijaan, että pystyisi hoitamaan omat asiansa, toimimaan madhollisimman autonomisesti uudessa kotimaassa.

T: Mites suomen kielen kanssa sitten viiden vuoden päästä? Luuletko, että osaat puhua hyvin suomea? Entäs kirjoitustaito? Ootko oppinu kirjottaa jo viiden vuoden päästä? Mitä luulet?

Abdullah: Elikkä mä yritän, mä yritän sitä että vähän, että hoitaa omaa asiani, mä tiedän mä en voi opiskele, koska mä en opiskellut nuorena. Jos perhe olisi koossa, kielen oppiminenkin olisi helpompaa.

T: Mitä luulet osaatko jonain päivänä myös kirjoittaa suomea tai somaliaa?

Amran: Toivon. Kyllä jos osa perheestä olis Suomessa helpottais monta asiaa.

Haastateltavat tuovat esiin erilaisia syitä, miksi juuri nyt ei kielitaitoa voi hankkia. Yksi suuri syy on oman äidinkielen taidon puuttuminen, mikä on tullut ilmi aikaisemmissakin kappaleissa. Myös kotimaahan jääneistä perheenjäsenistä huolehtiminen ja perheen ristiriidat Suomessa vievät energiaa kielen opettelulta. Jotkut toteavat olevansa liian vanhoja tai liian sairaita oppiakseen enää uutta kieltä. Pakolaisvanhuksen on hyvin vaikea edes ajatella tulevaa ja vielä vaikeampi miettiä jonkun uuden taidon oppimista. Pakolaisen traumat ovat vaikeita, eivätkä ne jätä paljoakaan tilaa uuden oppimiselle. Toisaalta vastauksissa tulee ilmi myös suomalaisesta vanhuudesta poikkeava näkemys vanhuudesta. Haastateltavat puhuvat vanhuudesta, jossa ei enää tarvitse olla ajanhermolla, vaan pikkuhljaa saa jättäytyä pois. Hyväksyä vanhuuden tuomat rajoitteet ja toisaalta todeta ylpeänä täyttäneensä vanhemman velvollisuutensa ja siirtyä nauttimaan omien lastensa kunnioitusta ja avun antoa.

6.5 Selviytymiskeinot

Nasima toteaa, että olisi ollut mahdollista hoitaa kaikki asiansa itse, mutta kielitaidottomuus tekee sen mahdottomaksi, vähentää oman toimijuuden mahdollisuutta.

T: Niin. Mutta entäs semmosia että osaaksä esimerkiksi liikkua täällä *kaupungilla* tai muualla, ja viranomaisten kanssa, sosiaalitoimistossa nyt varmaan on aina tulkki paikalla, mutta jos tarvii pankkiin mennä tai tämmösiä asioita niin onko niitä vaikea hoitaa vai onnistuuko?

Nasima: Olisin voinut kyllä vapaasti liikkua ja kaikki nää asioita hoitaa omalla voimilla, mutta valitettavasti kielitaidottomuuden vuoksi en voi paljonkaan näiden asioiden suhteen itse lähtee hoitamaan.

Kaikkien haastateltavien on täytynyt ratkaista tavalla tai toisella dilemma: elää luku- ja kirjoitustaidottomana informaatioyhteiskunnassa.

Viranomaiset, lapset ja uskonto apuna

Zarguna kertoo kotipalvelun auttavan tilanteissa, jossa luku- ja kirjoitustaitoa tarvittaisiin. Sen sijaan omia keinoja selvitä ei ole: ”istun ja nukun”.

Zarguna:.. Ja tällä hetkellä tosi parempi ja helpompi kun ne rouvat (kotipalvelu) tulee meille, ne auttaa minua ja mä menen heidän.. he ne sanoo että sulla on lääkäriaika täytyy käydä tänään.

T: Aivan. Joo. Onko sulla muita semmosia selviytymiskeinoja..?

Zarguna: Ei mitään, olen kotona, istun ja nukun.

Zarguna: Elikkä se on se pääasia mä tiedän että te jos te autatte, te autatte, kyllä se mun tilanne etenee ja elämä menee eteenpäin täälläkin, lapset paranee, ja minäkin voin opiskella. ...Jos tulee jotakin kirje tai jos *poikani* on paikalla hän auttaa, jos ei, sitten mä otan sosiaalityöntekijälle. Mutta mitä tahansa että jos on mun ongelma vai lasten ongelma jos tulkki ei ole paikalla se on tosi vaikeaa mulle.

Zarguna luottaa täysin viranomaisten apuun. Jos ”te autatte” on viittaus siihen, että olin hänelle yksi viranomainen ja osa viranomaisverkostoa, joiden avulla on mahdollista selvitä. Kun ”me autamme” lapsetkin paranee. Hän kertoo myös pojan auttavan postien lukemisessa. Jos poika ei auta, niin

sosiaalityöntekijä auttaa. Haastateltava muistuttaa kuitenkin myös, että ilman tulkkia on mahdotonta selvittää asioita. Eli kirjoitetun tekstin voi lukea aina joku toinen, mutta kun puhutaan häntä tai perhettä koskevista asioista, hän haluaa osallistua niihin tulkin välityksellä. Vaikka haastateltava vaikuttaa aluksi passiiviselta ja toisten apuun turvautuvalta, tekee hän selväksi, että hän tarvitsee ehdottomasti tulkin kun puhutaan perheen asioista, jotta hän tietää mistä puhutaan ja voi itse puhua myös.

Myös Abdullah mainitsee viranomaiset; sosiaalityöntekijän ja opettajan auttavana tahona, kun pitäisi jotain lukea. Luonnollisesti myös lapset ja muut ystävät auttavat.

Abdullah: Elikkä tässä kun on ollut jotakin asioita mä oon käyny sosiaalitoimistossa, ne on auttanut elikkä toi toinen sosiaalityöntekijä ja tää sosiaalityöntekijä, ne on auttanut minua. Opettaja auttanut jos ollut joku kirje että mä näyttänyt hänelle, että mitä tää on, hän on auttanut kyllä. ...lapset auttaa, varsinkin se vanhin tyttö jos on jotakin asia, jos mulla ei puhu *pojan* kanssa, hän auttaa mä näytän hanelle tää papaeri mikä tää paperi on. Ja muut ystävät kyllä se hekin auttaa jos tulee jotain..

Toisaalta yhteisöllisille kulttuureille on ominaista, että lapset auttavat, eikä näin ollen tuota ongelmia luetuttua papereita lapsilla. Yhteisöllisissä kulttuureissa toimii vastavuoroisuus kaikissa ihmissuhteissa eikä vähiten vanhempien ja lasten välisissä suhteissa. Kun vanhemmat ovat hoivanneet lasta aikuisuuteen saakka, on lapsen aikuiseksi tultuaan hoivattava vanhenevia vanhempiaan heidän elämänsä loppuun saakka. Tämä takaa sen, etteivät vanhukset jää ilman huolenpitoa haastateltavien kotimaassa vaikkei kunnallisia vanhusten palveluja olekaan.

T: Joo. Onko sitten lapset varmaan o kans auttanut jossakin paperiasioiden hoidossa tai muussa?

Zubaida: Joo, kyllä ne aika hyvin osaa.

T: Ootko muilta saanut apua?

Zubaida: Ei. Poika ennen avasi jotain kirjettä tai jotain papereita, tai ne annetaan pojalle ja poika niinku lukee sitä. Ja kertoo niinku äidille mitä siinä lukee.

T: Tuntuuko susta, että se vaikuttaa jotenkin perhesuhteisiin jos lapset osaa lukea ja itse ei sitten osaakaan.

Zubaida: Ei siinä varmaan mitään, koska niinku aina sanotaan, mietitään, että kun ollaan niinku tähän asti me palveltu teitä ja hoitanut teitä, nyt teidän vuoro palvella meitä. (nauraa).

T: Eli se jokatapuksessa menis niin, ei ole kielitaidostakaan kiinni, vaan jokatapauksessa menis niin?

Zubaida: Kyllä

Kaikki haastateltavani olivat muslimeja ja heille kulttuuri, uskonto ja arki (ks. Tiilikainen 2005) kietoutuvat erottumattomaksi kokonaisuudeksi. Näin ollen haastatteluissanikin uskonnollisia viittauksia esiintyi jonkin verran. Tässä koraanin lukemisella tarkoitetaan joko hengellistä helpotusta ikävään oloon, tai sitten konkreettisesti lukemisen opettelua koraanin avulla, kuten aikaisemmissa kappaleissa on käynyt ilmi.

T: No vaikuttaako se jotenkin perhesuhteisiin se, että sitten vanhemmat ei osaa lukea mutta lapset osaakin ja joutuu neuvomaan, ni tuleeko siinä mitään semmosta..

Mahnaz: Joo kyllä se on vaikeeta, ..joo mutta jos tuntuu, että mä en pysty, että on ikävä mä, mulla on koraani kotona mä opiskelen sitä.

Osa haastateltavistani luotti hyvin vahvasti viranomaisten apuun, kouluun ja kotipalveluun. Kaikille oli selvää, että lapset auttavat ja viime kädessä koraani auttaa.

Elekieli

Elekielelläkin selviää varmasti monista tilanteista, mutta seuraavassa esimerkissä esitetty tilanne on sellainen, josta ei olisi tarvinnut selvitä elekielellä, sillä lääkärin olisi täytynyt varata asiakkaalle tulkki. Sosiaalitoimistossa työskennellessäni kävi ilmi, että lääkärissä asioitiin parin sanan suomen kielen taidolla selvittämässä sisäelinkivut ja kidutusvauriot. Tulkin käyttö on vielä monille tahoille vieras, sellaisillekin joille se olisi ensiarvoisen tärkeää väärinkäsitysten välttämiseksi.

T: Onko joku, oisko esimerkki missä se olis niinku erityisen vaikee..?

Zubaida: Eli kyllä sen näkee niinku sairaalassa kun kävin varaamassa ajan ja kun kävin lääkärissä, siellä ei ollut tulkkia. Ja siellä oli todella vaikee niinku sanoa niinku mikä on, mutta se vaan näytti kädellä että se on ”kipeäkipeä” (näyttää elein tilanteen), paikka näytin, ja se puhui varmaan paljon, mutta en ymmärtänyt yhtään mitä lääkäri puhui, mutta se kirjoitti vaan lääkeresepti ja kävin ostamassa ne ja sitte..käytin lääke.

T: Eli ihan onnistu sekin sitte (nauraa).

Zubaida: (nauraa ja demonstroi vielä kerran tilanteen)

Tulkki: Meinaa vaan, että on kipeä..(nauraa).. kipeä sana on tuttu

T: Aivan. Elikkä semmosestakin tilanteesta voi selvitä, ihan vaikka elekielellä, tai että löytyy aina sitten joku muu keino?

Zubaida: Pyysin miestä tulemaan mukaan, mutta kun hän sanoi, että kun on kurssi, täytyy lähteä kurssille, muuten opettaja niinku vihaiseksi, täytyy mennä ja, mene vain itse, kyllä pärjät jotenkin. (kaikki nauraa) Pakko sitten lähtee.

T.. niin ja pärjäsit! (nauraa)

Tapahtumana esimerkki on kuitenkin merkinnyt haastateltavalle oman toimijuuden vahvistamista. Oli pakko mennä yksin, koska mies ei pääsyt mukaan. Tilanteesta selvittiin ainakin joten kuten ja ainakin jälkeempään kerrottuna voi nauraa itselleen. Tämä osoittaa terveen itsetunnon vahvistumista, jota myös itse halusin haastattelussa vahvistaa.

Oman toimijuuden säilyttäminen

Jotkut haastateltavat kuvasivat korostetusti omaa toimijuuttaan. Tämän tarkoitus saattoi olla eron tekeminen niihin luku- ja kirjoitustaidottomiin, jotka eivät esimerkiksi käy kurseilla. He ehkä halusivat myös osoittaa minulle, joka olen niputtanut luku- ja kirjoitustaidottomat yhteen kategoriaan valitsemalla heidät graduni aiheeksi, että luku- ja kirjoitustaidottomuus ei sinänsä ole yksin ongelma. Ja muistuttaa, että Suomessa on kuitenkin mahdollisuus mm. uudenlaiseen naisen toimijuuteen.

T: Mitä sitten jos vielä palataan vielä siihen luku- ja kirjoitustaidottomuuteen, niin miten se vaikuttaa täällä elämiseen?

Mahnaz: Kyllä on ogelma, elikkä mutta opettaja opettaa koko ajan meitä. Elikkä jos istun kotona tai en o kurssilla, se on tosi hankalaa, mutta kun mä käyn kurssilla, se on ihan hyvä.

Mahnaz: Mä opin suomea, ni mä menen töihin.

Mahnaz: Mä en halua istua kotona.

Mahnaz.. kyllä mä itse käy kaupassa, ostan, ja muutaman kerta olen käynyt TAKK:issa..

Mahnaz luettelee asioita, joita hänen täytyy tehdä ja joita hän osaa tehdä. Ikään kuin hän todistaisi täyttävän ulkoapäin tulevat odotukset. Länsimaisen naisen täytyy opiskella ja käydä kurseilla, mutta toki laittaa myös kotia tai ainakin käyttää imuria. Samalla tulee täytettyä myös afgaaninaisen tehtävä kodin tekijänä vaikkakin suomalaisin sovelluksin.

Mahnaz: Elikkä alussa täytyy opiskella, käydä kurssilla, laittaa koti, tehdä ruokaa, siivoan, ja mä osaan lääkä.. imuri, mä osaan imuroida kotona jotakin.

Sama haastateltava kuvaa myös kuluttamisen mieluisana osana toimijuuttaan. Ehkä kyseessä on uudenlainen toimijuus, jossa naisella on mahdollisuus mennä kauppaan ja ostaa sohva ja matto ja tuoda ne kotiin. Yksin ilman miestä.

Mahnaz: Elikkä se on kaikki on ihan hyvää, ei oo mitään erikoista, ostanut sänk.. sohva, on ostanut mattoa, ja kaikki menee ihan hyvin, että eilenkin mä ostin toisen maton ja on tuonut kotiin.

Nasima tuo esille oman haaveensa olla jonain päivänä kielitaitoinen työntekijä.

Nasima. Minulle pienestä lähtien kouluttautuminen on ollut toivo ja sen toivossa olen elänyt tähän astikin ja vielä työnteko maistuisi erittäin hyvin, tekisi mieli tehdä kielitaitoisena töitä.

Omaa toimijuutta pohditaan suorasti ja epäsuorasti. Toiset kertovat avunsaannista ja toiset omasta aktiivisuudesta ja uudenlaisesta naisen toimijuudesta. Haastateltavieni selviytymiskeinot ja suhtautumistavat vaihtelevat. Luku- ja kirjotiustaidottomat eivät suinkaan ole homogeeninen ryhmä ihmisiä, joilla olisi sama määrä resursseja käytettävissään.

6.6 ”MIKÄ KOTOUTTAMISLAKI?” – kotouttamisesta ja kotoutumisesta

Kotouttamisesta

Kysyin haastateltavinani alkuperäisen suunnitelmani mukaisesti, mitä he tietävät kotoutumissuunnitelmista ja mitä mieltä he niistä ovat. Kysymys oli kaikille vaikea. Kotoutumisen käsite oli vain yhdelle tuttu, tosin tällainen käsitteen määrittely on hyvin vaikeaa kun yhteistä kieltä ei ole. Tulkki siis joutui ensin avaamaan käsitteen omine merkityksineen ja sen jälkeen haastateltava arvioi sen tuttuutta.

Mahnaz: Olen saanut tarpeeksi tulkki.

Zubaida: Että se on tosi hyvä, ainakin se suunnitelma että ihminen oppii täällä kieltä ja pystyy niinku tekemään töitä.

Zubaida: En osaa sanoa, mutta hyvin, se on todella hyvin on onnistunut tähän asti, että on niinku tulkkipalvelua ollu että kaikista näistä asioista oisin voinu puhua ja lääkäriellä käyny ynnä muuta, mutta ihan hyvin kyllä tähän asti suunniteltu. En osaa muuta sanoa.

Abdullah: Elikkä Suomen paa.. Suomen valtio teki niin paljon palvelua meille, että meidän vanhemmatkan ei tehny näin hyvin palvelua.. Ja mun toivoni, että Suomen maa kasvaa koko ajan

Abdullah: Elikkä mä oon sen verran vanha, että mä en kasva enää, mä menen vain alaspäin.. lapset kasvaa, lasten sydän se isonee, mä pikkuhiljaa vanhenen, että mä en pysty varmaa ole töissä.

Nasima :Minun mielestäni kyllä nämä palvelut ovat riittäviä, eikä tule mieleen mitään muuta niiden lisäksi.

Nasima:...minusta jokaisen maahanmuuttajan pitäisi tehdä parhaansa mukaan töitä, jotta pääsisi tuosta putkesta kielitaitoisena läpi työhön lähtövalmiina.

Ainoa parannusehdotus, mikä esitetään kotoutumissuunnitelmiin liittyvien kysymysten yhteydessä, on kurssien kesto. Olisi parempi, että kurssit olisivat pidempiä, eikä niiden välillä olisi pitkiä taukoja.

T: Niin tuntuuko että olet saanut riittävästi tulkkipalveluja ja kursseille olet päässyt ja sellaisia asioita myöskin?

Amran: Kyllä mä olen aina saanut .. Toisaalta olisi parempi, että kurssit olis vähän pidempiä, muistuu paremmin.. Jos kurssi katkee aina välillä siinä unohtuu aina kaikki ja sitten aloitat taas nollasta. Kaikki kurssit oli kuitenkin hyvää aikaa.

Pitkät, selittelevät kysymykseni kotoutumislaista -ja suunnitelmista saivat usein lyhyitä, myötäileviä vastauksia. Tästä päättelin, että suunnitelmat olivat vieraita haastateltaville ja niiden tarkoitusta oli vaikea tavoittaa ja näin ollen niiden toimivuutta oli myös vaikea arvioida. Suunnitelmat olivat kaukana haastateltavieni arkitodellisuudesta. Vain joihinkin luettelemiini asioihin pystyi tarttumaan, kuten tulkkipalveluihin tai suomenkielen kursseihin.

Ajatuksia Suomesta kotimaana

Koska muita vaihtoehtoja ei ole, on maa hyväksyttävä ”mun maana”, jossa täytyy vain yrittää elää.

Zarguna: Elikkä mä oon ajatellut näin, että Suomi on mun maa. Koska esimerkiksi Afganistaniin mä en voi mennä takaisin, mulla ei ole maa, maa, maa- maaseutu miten se sanotaan, mulla ei ole mitään siellä, siellä täytyy olla oma maa ja elää maanviljelijän kautta ja lapsetkaan ei voi mennä hakee rahaa ja tekee töitä. Että Suomi on mun maa, täytyy yrittää.

Zarguna: Ja sitten kun mieheni on sen verran vanha varmaan hän ei pysty menee takaisin -- yrittää tekee töitä, tuo heille leipää. Ja *poikani* kun on monta vuotta asunut Suomessa varmaan hänkään ei halua olla siellä. Ja työtökin varmaan muutama kun ne menee naimisiin elää oman perheensä kanssa.

Mahnaz: Pysyn vain Suomessa, ei missään nimessä kotimaahan. Mulla ei ole mitään, mulla oli vain yksi vuohi siellä. Eikä sitä oo enää, mä myin se, kun meillä ei ollut rahaa.

Haastateltavien puheesta käy ilmi, että Suomeen tultiin, koska kotimaan tilanteen vuoksi oli pakko (vrt. Huttunen 2002, 175-176). Paluu kotimaahan tuntuu myös mahdottomalta: ikää on paljon, apilla on oma elämänsä uudessa kotimaassa ja tieto siitä, että kotimaassa asiat eivät ole parantuneet. ”Forced migration”- käsite kuvaa ehkä parhaiten pakolaisena Suomeen tulleiden tilannetta.

Mikä tekee maasta kotimaan?

Nasima määrittelee tarkasti, mitkä asiat saavat jonkin maan tuntumaan kotimaalta. Sotaa paenneelle turva on tärkein asia ja alistetussa asemassa olleelle tärkeintä on mahdollisuuksien saaminen. Nämä riittävät tekemään uudesta maasta kotimaan. Nasima ei kuitenkaan määritä kielitaitoa lainkaan tähän listaan kuuluvaksi edes tarkennukseni jälkeen.

T: Mitkä asiat tekee jostakin maasta kodin?

Nasima: Turvallisuuden tunne on se tärkeä asia, kun tunnetaan olevan turvassa, tunnetaan olevan kotona ja mahdollisuuden saanti. Että saadaan mahdollisuuksia elää ihmisarvoista elämää ja vielä toiveiden toteuttamismahdollisuudet, kuinka paljon mahdollisuuksia on toteuttaa omaa itseensä. Nämä käsikädessä tekee ulkomaasta kotimaan.

T: Mutta mites vielä se, että voiko tuntea sitten täällä esimerkiksi.. tai voiko Suomesta tulla kotimaa jos ei ole sitä luku- ja kirjoitustaitoa kuitenkaan?

Nasima: Silti kyllä voi Suomi olla minun kotimaa..

T: että kun pystyy puhumaan?

Nasima: ..vaikkei pytyisi puhumaan ja kirjoittamaan. Silti. Muiden tekijöiden.. olemassaoloni kautta saan olla.

Amran sen sijaan kertoo kielen olevan ainoa asia, mikä saa jonkin maan tuntumaan kotimaalta.

T: Voitko sinä tuntea olosi kotoisaksi Suomessa?

Amran: En.

T: Mitä vaadittas että sinä voisit tuntea olosi kotoisaksi täällä? Kieli on varmaan yksi, mutta mitä muita asioita?

Amran: ..kieli on ainoa

T: Mitäs sitten, mitä sä luulet, riittääkö että osaa sen puhekielen, niin voiko tuntea olonsa kotoisaksi, vai vaatiiko se ehdottomasti myös sen kirjakielen.

Amran: Jos mä osaisin puhua se olisi ihan sama kun mä asuisin omassa maassa.

Suomeen on ollut pakko tulla kotimaan tilanteen vuoksi. Takaisin ei voi palata, joten Suomesta on tehtävä kotimaa. Toiselle riittää turvallisuuden tunne, ihmisarvoinen elämä ja mahdollisuuksien saanti ja toiselle pelkästään kielen osaaminen, jotta uudesta maasta tulee kotimaa.

7. Yhteenvetoa

Minkälaisia kokemuksia luku- ja kirjoitustaidottomilla on Suomessa eletystä arjesta?

Suomessa arkea värittää huoli perheenjäsenistä, toisaalta traumat paosta ja kodin ja menneisyyden hylkäämisestä. Tämän lisäksi täydellinen kielitaidottomuus saa tuntemaan itsensä ulkopuoliseksi. Joillekin asioille voi jo nauraa; kuinka ei tiennyt silloin alussa ”mihin lapset joutuivat kun joutuivat päiväkotiin” tai olivatko kotipalvelun ihmiset ”hyviä vai pahoja”. Kiitollisuus turvapaikasta ja maan hyvistä oloista nostetaan esille useasti. On lämpöiset, puhtaat asunnot, sähköt, vettä ja leipää. ”Kaikkea mitä ihminen tarvitsee”. Sieltä täältä on luettavissa kuitenkin suoraa ja epäsuoraa kertomuksia siitä, kuinka yksinäistä täällä on. Muistellaan niitä yhteisöjä, jotka jäivät kotiin. Sitä, kun asuttiin ahtaasti, mutta lähellä toisia. Sitä arkea kun naapuruston naisten kanssa tehtiin yhdessä ruokaa. Sitä kun tiedettiin kuka naapurissa asuu. Sitä, kun oli tapana tervehtiä lähimmäistä ja jutella hänen kanssaan, tuntemattomankin.

Tämän tapaisen havainnon teki myös Elisabeth Elmeroth (2003) vertailevassa tutkimuksessaan, jossa hän vertasi Ruotsiin pakolaisleiriltä muuttaneita luku- ja kirjoitustaidottomia kurdipakolaisia ja vähintään kuusi vuotta koulua käyneitä maahanmuuttajia ja heidän ruotsin kielen oppimistaan. Elmeroth käytti taustateorian Maslowin tarvehierarkiaa (esim. Maslow 1968) ja peilasi tätä kielen oppimisen motiiveihin. Hän totesi sekä fyysisten tarpeiden, että turvallisuuden tarpeen jääneen täyttymättä pakolaisleirillä, jotka vastaavasti täytyivät Ruotsiin saavuttuaan. Ongelmaksi Ruotsissa kuitenkin koitui se, ettei yhteenkuuluvuuden tarve täytynyt kummassakaan em. ryhmissä. Ilman yhteenkuuluvuuden tunnetta on vaikea motivoitua kielen oppimiseenkaan. Tämä on tärkeä havainto, mikä tulee esiin myös omassa tutkielmassani.

Haastateltavat ottavat kuitenkin muuttuneet elinolosuhteet osin ilolla ja osin mennyttä haikaillen vastaan. Koska muita vaihtoehtoja ei ole, tästä tehdään uusi kotimaa. Jotkut ”tekevät uutta kotimaata” hyvin aktiivisestikin, käyvät kielikurssilla, opettelevat kulkemaan uudessa maassa ja siinä sivussa pitävät huolta kodista ja perheestä ja toivovat pääsevänsä vielä töihin. Jotkut tuntuvat jääneen ”väliin”. Eivät tiedä, kuinka tässä maassa toimia, ovat ulkopuolella ja odottavat, että joku

toinen ohjaisi eteenpäin. Toiset näkevät uudessa maassa mahdollisuuden ja toiset tuntuvat jo luovuttaneen; liian vanha, liian sairas.

Minkälaisia merkityksiä haastateltavat liittävät luku- ja kirjoitustaidottomuuteen?

Haastateltavat lähestyivät luku- ja kirjoitustaidottomuutta enimmäkseen käytännöllisyydestä käsin. Luku- ja kirjoitustaidottomuus on epäkäytännöllistä. On vaikea asioida kaupassa, on vaikea löytää perille, on vaikea käyttää rahaa tai puhelinta. On vaikea muistaa. Jos luku- ja kirjoitustaidottomuus näyttäytyi käytännön ongelmana, olivat ratkaisukeinotkin käytännöllisiä. Omat lapset ja viranomaiset opastavat. Joskus avuksi riittävät kauppareissuilla hintalaput ja hedelmäva'assa kuvat. Lääkäreissuilla selviää elekielellä. Sitä vastoin merkityksellisempi ongelma oli puhekielen osaamattomuus, sillä se estää kommunikoinnin ja kontaktien luomisen. Ei voi myöskään kysyä ohikulkijalta neuvoa, kun on eksynyt suomalaisessa yhteiskunnassa.

Luku- ja kirjoitustaidottomuuteen ei varsinaisesti liitetty näin ollen suurempia arvokysymyksiä lukuun ottamatta ainoaa miesnäkökulmaa edustanutta mieshaastateltavaani. Hänelle luku- ja kirjoitustaito oli ihmisyyden mitta. Tämä johtui siitä, että toiset miehet olivat jo kotimaassa nimittäneet häntä eläimeksi, koska ei osannut kirjoittaa edes nimeään. Naisille luku- ja kirjoitustaidottomuus ei ollut kotimaassa juuri lainkaan ongelma, sillä muutkin naiset olivat luku- ja kirjoitustaidottomia ja arjen pyörittäminen kotona ei vaatinut luku- ja kirjoitustaitoa. Maaseudulla ei tarvinnut osata kulkea paikasta toiseen ja siinäkin tapauksessa, jos täytyi poistua kotoa, saattoi kysyä neuvoa tienristeyksessä: ”Menenkö tätä vai tätä tietä?”.

Toinen poikkeus luku- kirjoitustaidottomuuteen liittyvissä merkityksenannoissa oli nuoren naisen kaipaus omien ajatuksien purkamiseen ja ”itsensä kanssa puhumiseen” kirjoittamalla. Tässä luku- ja kirjoitustaidon merkitys on paljon syvällisempi, ihmisen olemiseen vaikuttava merkitys. Omien ajatuksien kanssa on vaikea keskustella, kun niitä ei saa tallennettua. Tällaisen havainnon tekeminen lienee joko puhtaasti persoonakysymys tai mahdollisesti sukupolvikysymys. Vanhemmat naiset olivat tottuneet pyörittämään arkea, ja elämä oli ollut hyvin arkipäiväistä ja tavallaan oli edelleenkin. Arjessa syntyneistä ajatuksista todennäköisesti keskusteltiin muiden naisten kanssa

yhteisiä kotitöitä tehden, eikä näin ollen ehtinyt kaipaamaan taitoa peilata näitä ajatuksia kirjoittamalla.

Yksi haastateltava liittyy luku- ja kirjoitustaidon moraaliin ja sivistykseen. Hän johtaa kotimaan levottomuudet; sodan ja sekasorron siihen, että ihmiset eivät ole opiskelleet eivätkä näin ollen tiedä, mikä on oikein ja mikä väärin. Kunpa koulutus voisi taata ihmisille moraalin. Länsimaiden historia kertoo toisenlaista tarinaa.

Kotoutumisesta

Kotoutuminen, kotoutumislaki, kotoutumissuunnitelmat.. kaikki menettivät merkityksensä näiden ihmisten ”äänten” äärellä. ”Kotoutuminen” kuulostaa ystävälliseltä, mutta eikö ole väkinäistä puhua koti- sanan johdannaisesta, kun se tarkoittaa, että Suomea on pidettävä ”kotinaan” ja täällä täytyy olla kuin ”kotonaan”, tietäen kuinka vaikeaa se on?

Haastateltavat ovat kuvanneet haastatteluissa asioita, jotka voisivat kuvata jonkinasteista kotoutumista ja toisaalta asioita, jotka puoltavat jonkinlaista syrjäytymiskehitystä. Tarkoitukseni ei ollut kuitenkaan analysoida haastateltavieni kotoutumisastetta, eikä varsinkaan akkulturaatioastetta. Itse miellän esimerkiksi Kotopolku- projektin kehittelemän kotoutumiskaaren luontevammaksi tavaksi määrittellä kotoutumista (ks. Kotopolun [www- sivut](#)). Kaari menee ylös ja alas sen mukaan, minkälaisia tapahtumia maahanmuuttajan elämässä tapahtuu. Kurssit, perheenyhdistämiset, työttömyydet ja työllisyydet jne. määrittävät kaaren suuntaa yksilöllisesti. Toisena vuonna Suomi voi tuntua kotimaalta, ja toisena vuonna ikävä kotimaahan on kova eikä uudessa kotimaassa viihdytä. Monelle Suomeen saapuminen on suuri helpotus sodasta ja kriisialueilta paenneille pakolaisille. Tämän jälkeen jonkin aikaa Suomessa oltuaan saattaa menneisyyden traumat nousta pintaan, ja toisaalta maahanmuuttaja voi kokea olevansa yksin uudessa ympäristössä ja kulttuurissa.

Kysymykset kotoutumisesta, kotoutumislaista - ja suunnitelmista olivat kaikille haastateltavilleni vaikeita. Kotoutumisen käsittekin oli vain yhdelle tuttu. Näihin kotoutumista käsitteleviin kysymyksiin saamani vastaukset saivat minut vaihtamaan tutkimuksen sisältöä. Vaikka vastaukset sinänsä olivat hyvin myönteisiä, näkyvä vastauksissa kiitollisuus ”turvapaikan saannista” ja niistä perusasioista, jotka suomalaisille ovat itsestäänselvyksiä. Lämpöiset asunnot, sähkö, ruoka ja

rauha saivat kiitosta. Ymmärsin kuitenkin, että suoranaisesti kotoutumislait ja -suunnitelmat eivät kosketa millään lailla luku- ja kirjoitustaidottoman maahanmuuttajan arkitodellisuutta. Ei ainakaan sen kolmen vuoden aikana, kun maahanmuuttaja on oikeutettu kotoutumispalveluihin. Vasta myöhemmin, kun maahanmuuttaja tulee tietoiseksi suomalaisesta yhteiskunnasta ja sen toimintaperiaatteista ja ymmärtää oikeutensa, on tällaisilla suunnitelmilla merkitystä. Mutta tähän menee useita vuosia. En tiedä minkälaiset mahdollisuudet luku- ja kirjoitustaidottomalla henkilöillä on ylipäänsä päästä käsiksi tietoihin suomalaisesta yhteiskunnasta ja oikeuksistaan. Kysyin kerran eräältä ystävältäni, kouluja käyneeltä, kielitaitoiselta, suomalaisessa yhteiskuntaelämässä aktiiviselta kurdinaiselta, kuinka kauan kesti, kun hän ”kotoutui”. Hän vastasi kahdeksan vuotta. Hän kuvasi Suomeen tuloa kaaoksena, jossa joka taholta tulee paljon uutta tietoa ja samaan aikaan pitäisi sopeutua täysin erilaiseen kulttuuriin, oppia uusia asioita ja surra menetettyä kotia ja taakse jäänyttä elämää. Toipua omista traumaista ja luoda uutta. Vasta nyt hän pystyy arvioimaan, minkälaista tukea hän olisi ”kotoutumisaikanaan” tarvinnut, mitä tehdä kaikella tiedolla ja kaikilla palveluilla, joita hänelle tarjottiin.

Toisaalta kotoutumislakien ja -suunnitelmien tutkiskelu osoitti myös sen, että ongelma on molemminpuolinen. Jos voi todeta haastattelujeni perusteella, että kotoutumislait eivät kosketa haastattelemiani luku- ja kirjoitustaidottomia maahanmuuttajia, ei myöskään kotoutumislaisissa ja -suunnitelmissa näy kiinnostus luku -ja kirjoitustaidottomia kohtaan. Työministeriössä laadittu kotoutumislaki on kiinnostunut vain työkykyisistä ja potentiaalisesti työkykyisten maahanmuuttajien kotoutumisesta. Maahanmuuttajat, joiden työllistyminen vaatii enemmän yhteiskunnan panosta, eivät käytännössä kuulu kotoutumispalveluiden (=työllistymispalveluiden?) kohderyhmään. Mietin, ketä muita kotoutumispalvelut hyödyttävät kuin tulevaisuudessa työvoimapulasta kamppailevaa Suomen valtiota? Viranomaisia? Viranomaisten on kieltämättä helpompi toimia, kun palvelut pelaavat. Itsekin syytin välillä kuntaa kotoutumislain laiminlyönnistä, jos oma työni maahanmuuttajien parissa tuntui liian vaikealta. Kun kysyin nyt tutkijana heiltä itseltä mikä on ollut Suomessa vaikeaa tai helppoa, ovat vastaukset täysin erilaisia, kun mitä minä viranomaisena koin ”heidän elämässään vaikeaksi”. Mitkään yhteiskunnan maahanmuuttajille tarjoamat palvelut eivät vastaa siihen inhimilliseen tarpeeseen, jonka mukaan ihmisten täytyy voida kuulua johonkin ryhmään, yhteisöön. Tuntee olevansa hyväksyty ja arvostettu yhteisön jäsen. Sitä kaikki maahanmuuttajat eivät välttämättä koskaan saa kokea Suomessa.

8. Lopuksi

Jos mietin tämän pro -gradu tutkielmani merkitystä, voin todeta oman käsitykseni luku- ja kirjoitustaidottoman maahanmuuttajan elämästä muuttuneen, syventyneen. Käsitys, joka minulle oli muodostunut viranomaisena, on hyvin erilainen kuin se nyt on. Toivonkin, että jokainen tutkielmani lukija lukisi tämän Freiren käsitettä käyttäen ”hiljaisuuden kulttuurista” nostettujen äänien kertomuksina. Muiden puolesta puhuminen tai ”äänen antaminen” tosin on hyvin ristiriitaista; kuvitelma siitä, että voisi jollain tasolla toimia hyväntekijänä tuomalla heikossa asemassa olevien tai marginaaliin määriteltyjen ihmisten äänen kuuluville, vaatii kriittistä tarkastelua. Kun tutkii sellaista marginaalista ryhmää, johon ei itse kuulu, ikään kuin ulkoapäin, etuoikeutetusta käsin, on oltava tarkka tutkimuksen etiikasta ja tutkimuksen teon motiiveista. (ks. Granfelt 1998) Olen yrittänyt ottaa tämän huomioon tulkintoja tehdessäni. Toisaalta kaikki tulkinta, jonka olen tehnyt haastattelujen perusteella, on vain minun tulkintaani ilman, että pystyn varsinaisesti tavoittamaan haastateltavieni kokemismaailmaa. Varsinkin, kun meillä ei ole yhteistä kieltä, kulttuuria, historiaa jne. Mietin, onko mahdollista ylipäänsä tavoittaa eri kulttuurissa elävän maailma ja vielä tämän lisäksi eri kulttuurissa elävän luku- ja kirjoitustaidottoman maailma. Toisaalta, jos ylipäänsä haluaa ymmärtää toista ihmistä, on kohdattava hänet ja kysyttävä, kuinka sinä näet tämän? Se, pystymmekö sen jälkeen näkemään samalla lailla ei olekaan ehkä niin merkityksellistä, kuin se, että olen kysynyt. Olen kohdannut. Ja olen yrittänyt ymmärtää.

Mietin omia motiivejani lähteä tutkimaan alun perin luku- ja kirjoitustaidottomien maahanmuuttajien kotoutumista. Halusin kenties osoittaa, kuinka paljon laissa on aukkoja, ja kuinka olemattomia kotoutumispalvelut käytännössä ovat, jotta kaikki vastuu kotoutumisesta ei jäisi yksittäisten maahanmuuttajatyöntekijöiden harteille. Toki takana oli myös aito huoli siitä, kuinka luku- ja kirjoitustaidottomien maahanmuuttajien on mahdollista ylipäänsä elää informaatioyhteiskunnassa. Jouduin kuitenkin muuttamaan ajatusmaailmaani, sillä huomasin, ettei kotoutumislakia oltu alun perinkään suunniteltu palvelemaan maahanmuuttajien tarpeita, vaan työvoimapulaan joutuvaa Suomen valtiota. Jouduin myös itselleni muistuttamaan, ettei kotoutumispalvelujen kuulu palvella maahanmuuttajatyöntekijöitä, vaan maahanmuuttajia.

Erään amerikkalaisen tutkimuksen (Byers 2004) mukaan 90 % luku- ja kirjoitustaidottomista aikuisista kokivat mahdollisuutensa olevan riittäviä tai jopa keskivertoa parempia. Tämä piti

paikkaansa myös omien haastateltavieni kohdalla. Onko sittenkin mahdollista selvittää informaatioyhteiskunnassa ilman lukutaitoa? Tuntui, että esittelin usealle heistä yhden ongelman lisää monien ongelmien joukossa. Tosiasiahan on, että luku- ja kirjoitustaidottomuus hidastaa byrokratiamme sujuvuutta ja on siksi kiusallista tietoyhteiskunnallemme. Näin ollen luku- ja kirjoitustaidottomuus on kenties ”meille” suurempi ongelma kuin ”heille”. Olemme kuitenkin jostain syystä halunneet tehdä luku- ja kirjoitustaidottomat näkymättömäksi. Vai onko niin, että Suomen kansalaisissa ei ole yhtään luku- ja kirjoitustaidotonta tai ns. funktionaalisesti luku- ja kirjoitustaidotonta? En ole heistä koskaan kuullut julkisuudessa, mutta tätä työtä tehdessäni olen kuullut luku- ja kirjoitustaidottomista suomalaisvanhuksistakin..

Mitä sitten tehdä luku- ja kirjoitustaidottomille vanhuksille ja muille estyneille, jotka eivät enää jaksaa sota ja levottomuuksia paettuaan alkaa opetella vieraalla kielellä kirjoittamista? Eikö heidän elämäänsä voisi silti helpottaa jollakin keinoin? Vertaan luku- ja kirjoitustaitoa sokeuteen. Yhteiskunnalliseen sokeuteen. Näkövammaisille on pistekirjoitusta, opaskoiria jne. Miksei voisi taata luku- ja kirjoitustaidottomille ”tekstittäjiä”; opastajia uuteen yhteiskuntaan. Suurissa kaupungeissa näin onkin, mutta pieniin kuntiin ”hajasijoitetut” maahanmuuttajat saattavat jäädä ilman tällaista tukea. Mikseivät viranomaiset voisi käyttää kuvia ja symboleita kirjeiden lähettämisen sijaan? Tämä vain heille, jotka eivät yksinkertaisesti ehdi enää elämänsä aikana opettelemaan kirjoitustaitoa. Miksei muutenkin voisi käyttää hyödyksi näiden luku- ja kirjoitustaidottomien valtavaa henkistä pääomaa ja esimerkiksi kädentaitoja? Muuten kaikille, jotka vain siihen pystyvät täytyisi taata luku- ja kirjoitustaidon opetusta heidän omalla äidinkielellään.

Miltä meidän maailmamme näyttää, kun kaikki tieto perustuu sille, mitä omankieliset ihmiset puhuvat maastamme? Tietenkin ihminen näkee, kokee ja tuntee ilman ”tekstitystäkin”, mutta moni asia olisi varmasti ymmärrettävämpi, jos kulttuuriset merkityksemme olisivat luku- ja kirjoitustaidottomienkin ”luettavissa”. Tässä viranomaisilla on suuri vastuu. Ilman tulkkien käyttöä luku- ja kirjoitustaidoton pysyy ulkopuolella. Pienissä kunnissa tulkkien käyttö ei aina onnistu asianmukaisesti.

Tärkein asia, jonka opin oli, että luku- ja kirjoitustaidottomien tarpeet eivät poikkea muiden ihmisten tarpeista. Luku- ja kirjoitustaidottomien maahanmuuttajien suurin huoli ei ollut se, kuinka paljon heille on valtion ja kuntien budjeteissa varattu määrärahoja ja kuinka paljon eri tukimuotoja heille on suunniteltu. Luku- ja kirjoitustaidottomuus ei ollut este elää tässä yhteiskunnassa

kohtuullisen hyvää elämää, vaikka on selvää, että kohtuullisen hyvä arki vaatii heiltä hyvin paljon ponnisteluja. Suurin este hyvälle elämälle kuitenkin oli yksinäisyys, ulkopuolelle jääminen.

Miten sitten estää ulkopuolelle jääminen? Suomalaisten asenteissa on vielä pitkä matka siihen, että muukalaisten olisi täällä hyvä olla. Haastatteluaineistoni perusteella luku- ja kirjoitustaidottomille kieli on selväsi ensimmäinen este, joka erottaa heidät suomalaisesta yhteiskunnasta, ikään kuin varmistaa muukalaisuuden. Mutta muuttuisiko mikään, jos he oppisivat kielen? He tuntisivat ehkä olevansa autonomisempia muukalaisia, mutta toisaalta kielen opittuaan he tulisivat tietoisiksi myös kaikesta siitä mediasta, joka välittää eriarvoisuuden sanomaa. He tulisivat ehkä tietoisemmaksi muukalaisuudestaan. Eräs Suomessa kauan asunut somalialainen ystäväni kutsuu itseään usein ”paikalliseksi neekeriksi”. Tämän sanottuaan olen aina joutunut hieman hämilleni, mutta tämä kuvastaa ehkä parhaiten hänen muukalaisen rooliaan. Hän on ollut Suomessa niin kauan, että puhuu täydellisesti suomea, tuntee maan tavat, ja hänellä on joitakin suomalaisia ystäviäkin. Hän ei ole ehkä enää alati liikkeessä oleva muukalainen, vaan hän on selvästi jäänyt paikalleen. Siis paikallinen. Mutta kuitenkin ”neekeri”. Siis muukalainen suhteessa valtaväestöön. Tämä lienee se muukalaisuuden vaikein dilemma, josta Simmel (1971) myös ammensi teoriansa. Maahanmuuttajat kaikkensa tehtyään vähentääkseen muukalaisuuttaan joutuvat silti olemaan aina vastaanottavan yhteisön silmissä muukalaisia.

Lähteet:

Aaltola, J & Valli R. (toim.) 2001. Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: Gummerus

Alasuutari, P. (1999). Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino

Antaki, C & Widdicombe, S. 1998. Identity as an Achievement and as a Tool. Teoksessa: Antaki, C & Widdicombe, S (toim.): Identities in Talk. London: Sage Publications 1-14.

Berry, J, Kim, U & Minde, T. 1987. Comparative Studies of Acculturative Stress, International Migration Review. 21,3.

Bourne, R. 1996. Trans-National America. Teoksessa: Werner Sollors (toim.) Theories of Ethnicity. A Classical Reader. New York: New York University Press. Ensimmäinen painos: 1916.

Byers, A. 1993. National adult literacy survey over looks rural illiteracy. Rural Clearinghouse Digest on Rural Literacy , 1. Retrieved November 20, 2003.

Clarke, K & Pösö, T (toim.). 2001. African Communities in Northern Europe: Qualitative Studies on Community Understanding of HIV/ AIDS. Amsterdam: Netherlands Institute for Health Promotion and Disease Prevention.

Clarke, K. (toim.) 2003. Welfare Research into Marginal Communities: Insider Perspectives on Health and Social Care. Tampere: University of Tampere Press, Research Reports, Series A, No. 8

Clarke, K. (toim.) 2005. The Problematics of Well-being: Experiences and Expectations of Migrants and New Finns in the Finnish Welfare State. Tampere: University of Tampere Press, Research Reports Series A, No. 9

Daun, Å. 2000. Öppet samhälle, slutet folk. Invandrare & Minoriteter 1, 36–37.

Elmeroth, E. 2003. From Refugee Camp to Solitary Confinement: Illiterate adults learn Swedish as a second language. Scandinavian Journal of Educational Research. 47 (4), 431-449.

Eskola, J & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino

Forsander, A. .2001. Etnisten ryhmien kohtaaminen. Teoksessa: Forsander, A, Ekholm, E. (toim.) Monietnisyys, yhteiskunta ja työ. Helsinki: Palmenia- Kustannus.

Freire, P & Macedo, D. 1987. Literacy. Reading the word & the world. Massachusetts: Bergin & Garvey publishers, inc.

Gladstone, C (toim.) 2001. Afghanistan revisited. New York: Nova.

Goodson-Lawes, J. 1994. Ethnicity and Poverty as Research Variables: Family Studies with Mexican and Vietnamese Newcomers. Teoksessa: Sherman, E & Reid, W (toim.) Qualitative Research in Social Work. New York: Columbia University Press.

- Granfelt, R. 1998. Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: SKS.
- Hannula, A 2000. Tiedostaminen ja muutos Paulo Freiren ajattelussa. Systemaattinen analyysi Sorrettujen pedagogiikasta. Helsinki: Helsingin Yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 167.
- Huntley, H.S. 1992. The New Illiteracy: A study of the pedagogic principles of teaching English as a second language to non-literate adults. (Ohio program of intensive English). Athens, OH: Ohio University Press.
- Huttunen, L. 2002. Kotona, Maanpaossa, Matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämäkerroissa. Helsinki: SKS.
- Huusko, M. 1999. Maahanmuuttajien vastaanotosta ja koulutuksesta Pohjois- Pirkanmaalla. Keskustelua ja kokemuksia. Tampere: Tutkivi 21.
- Hämäläinen, J & Kurki, L. 1997. Sosiaalipedagogiikka. Porvoo: WSOY
- Jasinkaja- Lahti, I & Liebkind K. 1997. Maahanmuuttajien sopeutuminen pääkaupunkiseudulla. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1997:9.
- Jensen, B. 1998. I Really Don't Know If I'm a Racist. Teoksessa Krutmeijer, M & Suurpää, L(toim.), Black Light, White Shadows - Young People in the Nordic Countries Write about Racism. TemaNord 528. Copenhagen: Ekspressen Tryk & Kopicenter, 27-54.
- Juhila, K. 2004. Sosiaalityön vuorovaikutuksen tutkimus. Historiaa ja nykysuuntauksia. Janus 12 (2), 155-183.
- Kallen, H. 1996. Democracy versus the Melting- Pot: A Study of American Nationality. Teoksessa: Werner Sollors (ed.). Theories of Ethnicity. A Classical Reader. New York: New York University press. 67-92. Ensimmäinen painos: 1915.
- Kosonen, L. 2000. Maahanmuuttajanuorten tukeminen käytännössä. Teoksessa Liebkind, K (toim.) Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Helsinki: Gaudeamus.
- Kristal- Andersson, B. 2001. Att förstå flyktingar, invandrare och deras barn- en psykologisk modell. Lund: Studentlitteratur
- Kristeva, J. 1992. Muukalaisia itsellemme. Helsinki: Gaudeamus
- Lepola, O. 2000. Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. Monikulttuurisuus, kansalaisuus ja suomalaisuus 1990- luvun maahanmuuttopoliittisessa keskustelussa. Helsinki: SKS.
- Lepola, O (toim.) 2002. Kotomaana Suomi- Kertomuksia maahanmuutosta 1999-2001. Työministeriön julkaisu. Helsinki: Edita
- Liebkind, K. 1990. Pakolaisten mielenterveys ja identiteetti. Suomen Lääkärilehti, 45.

- Liebkind, K. (toim.)1994. Maahanmuuttajat. Kulttuurien kohtaaminen Suomessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Liebkind, K. 2000. Monikulttuurinen Suomi. Etniset suhteet tutkimuksen valossa. Helsinki: Gaudeamus.
- Liebkind, K. 2001. Acculturation. Teoksessa: Brown, R & Gaertner, S (toim.): Blackwell Handbook of Social Psychology : Intergroup processes. Oxford: Blackwell Publ.
- Marjama, R. 1995. Pakolaisten traumaattisten kokemusten kohtaamisen. Teoksessa: Söderling, I ym (toim.) Sosiaalityö ja maahanmuuttajat. Turussa 8-9.10.1994 pidetyn seminaarin ”Sosiaalityö ja kansainvälistyvä Suomi” loppuraportti. Turku: Turun Opetussosiaalikeskuksen julkaisuja 6/1995. 56-71.
- Marjeta, M. 1998. Kotimaassa tiedettiin kuka minä olen- selvitys maahanmuuttajien kotoutumisesta. Moniste 48/1998. Opetushallitus.
- Maslow, A. Toward a psychology of being. New York : Van Nostrand Reinhold.
- Matinheikki- Kokko, K. 1997. Challenges of working in a Cross- Cultural Environment. Principles and Practice of Refugee Settlement in Finland. Jyväskylä Studies in Education, psychology and Social Research, 131. University of Jyväskylä, Jyväskylä.
- Mustelin, O. 1962. ”Finländsk” och ”finländare”. Om ett ordpar och dess historia. Historiska och literaturhistoriska studier 37. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland förlag.
- Park, R 1996. Human Migration and Marginal Man. Teoksessa: Werner Sollors (ed.) Theories of Ethnicity. A Classical Reader. New York: New York University Press. Ensimmäinen painos: 1928.
- Pitkänen, P (toim.) 1998. Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen. Helsinki: Edita.
- Puuronen, V. 2004. Suomalainen hyvinvointiyhteiskunta tienhaarassa. Joensuun yliopisto, Karjalan tutkimuslaitoksen raportteja 8/2004. Joensuun yliopistopaino.
- Rasismi ja etniset suhteet. Tutkimuksen kehittämistarpeet 1999 . Suomen Akatemian julkaisuja 1/99. Helsinki: Edita.
- Rassool, N. 1999. Literacy for sustainable development in the age of information. Philadelphia: Multilingual Matters.
- Roman S, P. 2004. Illiteracy and older adults: Individual and societal implications. Educational Gerontology, 30, 79-93. Miami University, Oxford, Ohio, USA.
- Räty, M. 2002. Maahanmuuttaja asiakkaana. Helsinki: Tammi.
- Setälä, E. 1924. ”Suomalainen” ja ”suomenmaalainen”. Uusi Suomi 31.7 (osa 1), 2.8 (osat 2 ja 3) ja 5.8.1924 (osa 4).
- Simmel, G. 1971. On individuality and Social Forms: Selected Writings. Chicago: Chicago University Press.

Sisäasiainministeriö, 1997. Hallittu maahanmuutto ja tehokas kotoutuminen: Ehdotus hallituksen maahanmuutto- ja pakolaispoliittiseksi ohjelmaksi. Maahanmuutto- ja pakolaispoliittisen toimikunnan mietintö. Helsinki: Sisäasiainministeriö.

Sue D.W & Sue D. 1990. Counseling the Culturally Different. Theory and Practice. New York: John Wiley & Sons.

Suomen Säädoskokoelma:

Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta. (493/1999).

Asetus maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta (511/1999)

Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetun lain muuttamisesta (118/2002)

Ulkomaalaislaki (301/2004)

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetun lain muuttamisesta (HE 166/2005)

Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta annetun lain muuttamisesta (1215/2005)

Söderling, I, 1999. Perheitä meiltä ja muualta. Suomalaisten näkemyksiä omista ja maahanmuuttajien perheistä. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos E 8.

Thomas, W & Znaniecki, F. 1958: Polish Peasant in Europe and America. Urbana & Chicago: University of Illinois Press. Ensimmäinen painos: 1919- 1920.

Tiilikainen, M. 2005. Arjen islam. Somalinaisen elämää Somessa. Tampere: Vasapaino.

Työryhmän ehdotus hallituksen maahanmuuttopoliittiseksi ohjelmaksi. (lausuntokierroksen jälkeinen versio 13.12.2005)

UNESCO: Statement on Race and Racial Prejudice. Pariisi 26.09.1967.

Viberg, Å. 1998. Crosslinguistic perspectives on lexical acquisition: the case of language specific semantic differentiation teoksessa Haastrup, K & Viberg, Å (toim.) Perspectives on Lexical Acquisition in a Second Language, Travaux de l'Institut de Linguistique de Lund. Lund: Lund University Press.

Ålund, A . 1997. Multikultiungdom. Kön, etnicitet, identitet. Lund: Studentlitteratur.

Internet lähteet:

Kotkan kaupungin kotouttamisavaimet -käsikirja maahanmuuttajille Suomessa

www.kotka.fi/kotouttamisavaimet/

Kotopolku- projektin sivut

www.kotopolku.redcross.fi/

Literacy Volunteers of America.

<http://literacyvolunteers.org/>

SYREENIN sivut

www.joensuu.fi/syreeni

Tampereen kaupungin maahanmuuttaja- ja kotoutusohjelma

www.tampere.fi/hallinto/ohjelmat/maahanmuuttajakotoutusohjelma/

The Copenhagen Post

www.cphpost.dk/get/83304.html

Tilastokeskus

www.tilastokeskus.fi

Työministeriön selvitys maahanmuuttoasioista vuonna 2004.

www.mol.fi/mol/pdf/fi/04_maahanmuutto/toimintasu.pdf

Työministeriön www-sivut

www.mol.fi

Ulkomaalaisviraston www- sivut

www.uvi.fi

UNESCO:n sivut

<http://portal.unesco.org/education/en/>

Muut painamattomat lähteet:

Luku- ja kirjoitustaidottomat maahanmuuttajat Pirkanmaalla- seminaari 10.12.2004. Järjestäjinä Tampereen aikuiskoulutuskeskus, YTY- elämänhallintaa yhteistyöllä –projekti, sekä Tampereen seudun maahanmuuttajatyön resurssirengas.

Haastattelurunko:

TAUSTAT

- Elämä kotimaassa
- Luku- ja kirjoitustaidottomuus kotimaassa

SUOMEEN TULO

- Kauan ollut Suomessa
- Ensivaikutelma Suomesta
- Mikä oli vaikeinta, mikä helpointa

ELÄMÄ NYT

- Minkälaista elämä nyt Suomessa
- Onko jokin mennyt parempaan/huonompaan suuntaan- muutokset
- Tyytyväisyys täällä oloon
- Suomalaiset/ omanmaalaiset ysävät
- Viranomaiskontaktit

KIELEN MERKITYS

- Kielikurssit, suomen kielen taito
- Luku- ja kirjoitustaidottomuuden vaikutukset arkeen
- Kirjoitustaidon ja puhekielen arvostukset
- Selviämiskeinot
- Vaikutus perhesuhteisiin

OMA KULTTUURI

- Oman uskonnon, kielen ja kulttuurin säilyttäminen

TULEVAISUUS/ KOTOUTUMINEN

- Minkälainen tulevaisuus Suomessa, Suomeen jääminen
- Luku- ja kirjoitustaidon hankkiminen tulevaisuudessa
- Kotoutumisen käsite/ kotoutumisaki/kotoutumissuunnitelma
- Oma arvio kotoutumisesta
- Mitkä tekijät vaikuttavat kotoutumisen ja ei- kotoutumiseen
- Mikä ollut suurin ongelma Suomessa, mikä ollut parasta